

Hint Mitolojisi Sözlüğü

Korhan Kaya

eskikitaplarim.com

Korhan Kaya 1959 yılında Ankara'da doğdu. 1981'de AÜ DTCF Hindoloji Bölümü'nü bitirdi. Aynı bölümde 1985'te Yüksek Lisans, 1990'da Doktora öğrenimini tamamladı. 1985'te Araştırma Görevlisi, 1990'da Yardımcı Doçent olan Kaya, 1996'da Doçent unvanını kazandı. Halen AÜ DTCF Hindoloji Anabilim Dalı'nda öğretim üyesidir.

Korhan Kaya
Hint Mitolojisi Sözlüğü
© İmge Kitabevi Yayınları, 1997
Tüm hakları saklıdır.
ISBN 975-533-180-8
1. Baskı: Şubat 1997

Yayıma Hazırlayan
Mehmet Ölmez

Kapak Tasarımı
Elvan Özsezgin

Dizgi
Mesut Seven

Kapak Baskısı
Pelin Ofset 418 70 93

İç Baskı ve Cilt
Zirve Ofset 229 66 84

İmge Kitabevi
Yayıncılık Paz. San. ve Tic. Ltd. Şti.
Konur Sok. No: 3 Kızılay 06650 Ankara
Tel: (312) 419 46 10 - 419 46 11
Faks: (312) 425 65 32

Korhan Kaya

Hint Mitolojisi Sözlüğü

Walter Ruben'e

İÇİNDEKİLER

Önsöz	9
Kısaltmalar	11
Sanskrit Sözcüklerin Okunuşu	12
Sözlüğün Kullanılışı	14
Mitin Tanımı	15
Hint Mitolojisinin Kaynakları	17
Sözlük	25

ÖNSÖZ

Hint mitolojisiyle gerçek anlamda ilk karşılaşmam 1986 yılında, Prof. Dr. İnci Macun ile yaptığımız doktora çalışmaları sırasında oldu. Daha sonra üniversitemizde konuk öğretim üyesi olarak görev yapan Prof. Dr. Nurcahan Begüm ile yaptığımız konuşmalardan sonra, bir mitoloji sözlüğü hazırlamak isteğine kapıldım. Ancak sayın Begüm bu işin çok zor olacağını söylemişti ve öyle de oldu. Karışık ve uçsuz bucaksız Hint mitolojisini bir kaba sığdırmak kolay bir şey değildi. Bu nedenle en bilinen unsur ve karakterleri kısaca tanıtacak ve okuyucuya tattıracak kadar birşeyler yapılması uygun görülmüştür. Aksi halde uzun yıllar sürecek bir çalışma ile bu sözlüğün on on beş cildi bulması işten bile değildi...

Hint mitolojisini bilmeden Hint edebiyat ürünlerini tam olarak anlamak olanaksızdır. Bu sözlüğün bu amaca hizmet etmesi düşünüldüğü kadar, bilimsel araştırmalara yardımcı olması da göz önüne alınmıştır. Sık sık ayrıçlar içinde hangi kitabın hangi bölümünden alıntı olduğunun belirtilmesi bu nedenledir.

Hint mitolojisi çok geniş ve karışık bir mitolojidir. Vedik dönemin tanrılaştırılmış doğa olayları ile epik dönemin tanrıları, insan-tanrı kahramanları birbirine karışır, bir harman olur. Birbirine zaman zaman üstünlük kuran eril ve dişil inançlar yanyana yaşamaktadır. Doğadaki canlılar, ölümler, ruhlar en üstün güçler olarak ileri sürülebilmektedir. Mitoloji, ilkel inançlarla dışarıdan gelen etkilerin kaynaşmasıyla daha bir geniş, daha bir karmaşık hale gelmektedir. Değişik tanrılara aynı niteliklerin verilmesi, hatta aynı isimlerle seslenilmesi bu karışıklığı daha da artırır. Bu nedenle sözlüğün maddelerini hazırlarken neyin ne olduğunu belirten kısa ve özlü maddeler olmasına gayret gösterdik.

Hint mitolojisini iki devrede incelemek olanaklıdır: Veda dö-

nemi ve destan dönemi; başka bir deyişle vedik ve epik dönem. Veda dönemi tanrılarını da, haya tanrıları, yersel, göksel ve soyut tanrılar olarak gruplamak mümkündür. Bu grupta A. A. Macdonell'in *Vedic Mythology* adlı kitabı ilham kaynağı oldu. Derli toplu yazılmış bu kitabın, vedik mitolojiyle ilgili yerlerdeki yardımı yadsınamaz büyüklükte olmuştur.

280 maddeden oluşan bu sözlükte Veda ve destan dönemi tanrılarının hemen hepsi, kötü ruhlar, mitolojik ermişler, mitolojik hayvanlar ve diğer maddeler tanıtılmaya çalışılmıştır. Buddhist Mitoloji maddesinde Walter Ruben'in *Buddhizm Tarihi* adlı kitabından yararlanılmıştır. Diğer maddelerin hazırlanmasında yararlanılan kaynaklar, kitabın sonundaki kaynakçada belirtilmiştir. Maddelerin Sanskrit alfabesine göre sunulması durumunda okuyucu için kitabın kullanımının zor olacağı düşünülerek Türk alfabesinin düzeni kullanılmıştır.

Bu çalışmamızı Türkiye'de Hint kültürüne hızla artan ilgiyi pekiştirmesi dileğiyle sunuyoruz. Bu sözlük, araştırmacıları ve genel okuyucuyu doyurduğu, her zaman kaynak sıkıntısı çeken Hindoloji öğrencilerini bilgilendirdiği ölçüde bize mutluluk verecektir.

Korhan Kaya
Ankara 1996

KISALTMALAR

Aita. Brāh.	<i>Aitareya Brāhmaṇa</i>
AV	<i>Atharvaveda</i>
Bhg.	<i>Bhagavadgītā</i>
d.	<i>Dişi</i>
Lat.	<i>Latin</i>
Mhb.	<i>Mahābhārata</i>
P	<i>Purāṇa</i>
Rām.	<i>Rāmāyaṇa Destanı</i>
(R ...)	<i>(Rāmāyaṇa ...)</i>
ṚV	<i>Ṛigveda</i>
Śat. Brāh.	<i>Śatapatha Brāhmaṇa</i>
Upa.	<i>Upaniṣad</i>
VS	<i>Vacasaneya Saṃhita</i>

SANSKRİT SÖZCÜKLERİN OKUNUŞU

Sanskrit dilinde 49 ses vardır. Bunlar:

Ünlüler: a, ā, i, ī, u, ū, ṛ, ṝ, ḷ, e, ai, o, au

Ünsüzler: ka, kha, ga, gha, ṇa

ça, cha, ca, cha, ṇa

ta, tha, ḍa, ḍha, ṇa

ta, tha, da, dha, na

pa, pha, ba, bha, ma

ya, ra, la, va

śa, ṣa, sa

ha, ḥ (visarga), ṁ (anusvāra), ~ (anunāsika)

Latin harflerine çevrilmiş Sanskrit sözcükleri okurken, harflerin altlarına ve üstlerine konan imlerden yararlanmaya çalışmak gerekir. Özellikle üstlerine konan çizgiler çok önemlidir. O sesin uzun (diğerinin iki katı) okunmasını sağlar. Örnek:

Kısa

a at gibi

i çit gibi

u dut gibi

ṛ rica gibi

Uzun

ā itaat gibi

ī çığ (çî) gibi

ū tuğ (tû) gibi

Böylece /Aditi/ kısa, fakat /Āditya/ uzun, yani >Aaditya< biçiminde okunur. Aynı şekilde /dvi/ kısa, /dvīpa/ uzun, /ukta/ kısa, /ulūka/ uzun okunmalıdır. Ṛ sesi, altı noktalı r ile gösterilir ve >ri< diye okunurdu; fakat biz bunun hem altına nokta koyduk hem de yanına >i< sesini koyduk ve >ri< diye gösterdik. Böylece, aslında /ṛṣi/ ve /kṛṣṇa/ biçiminde yazılan sözcükler, bu sistemde >ṛiṣi< ve >kṛiṣṇa< haline geldi. Böylece okunuşta bir rahatlama yaratmaya çalışmış olduk.

Çift Ünlüler:

e *yem*

ai *ait*

o *top*

au *maun*

gibi okunurlar. *Deva, Daitya, Droṇa, Kauṭilya...* gibi.

İçinde nefes sesi bulunan (kh, dha, pha ... gibi) ünsüzleri okurken, o nefes sesini de okumaya çalışmak gerekir. Örneğin /Bharata/ yı >Biharata< diye okumak gerekir. Bu sözcüğün >Barata< diye okunması yanlıştır. Bunun gibi, şöyle küçük bir doğru yanlış cetveli yapabiliriz:

Doğru Okunuş	Yanlış Okunuş
Bhagavad (Bhagavad)	Bagavad
Bhīma (Bhīma)	Bima
Bhīṣma (Bhīṣma)	Bişma
Subhadra (Subhadra)	Subadra

Batı dillerinin çoğunda >j< harfi /ce/ sesini karşıladığı için /Arcuna/ >Arjuna< diye, /Cayanta/ >Jayanta< diye yazılır. Türkçe'de /ce/ sesi >c< harfi ile gösterildiğinden biz bunları >Arcuna< ve >Cayanta< şeklinde yazmalı ve okumalıyız.

Sanskrit dilinde Latin harfleriyle ś ve ṣ biçiminde gösterilen iki tane /şe/ sesi vardır. Bunlardan >ṣ< ile yazılanı da /şe/ biçiminde okunur. Örneğin >Śeṣa< sözcüğünü /Şeşa/ diye okumamız gerekir. Aynı şekilde >Puruṣa< sözcüğü /Puruşa/, >Kṛiṣṇa< sözcüğü de /Kṛi ṣṇa/ biçiminde okunur.

Noktalı n seslerinin aralarında bazı farklar olmakla birlikte, hepsini de normal n sesiymiş gibi okumamız durumunda büyük bir hata yapmış olmayız. Örneğin Karṇa, pañca, liṅga, nara sözcüklerini gördüğümüz gibi okuyabiliriz.

SÖZLÜĞÜN KULLANILIŞI

Sözlük A'dan Z'ye doğru giden sırada, 280 madde içerir. Bunlar Hint mitolojisi ile ilgili en önemli maddelerdir. Ayraç içinde hangi kitabın hangi bölümünden alındığı belirtilir; örneğin *Atharvaveda* (X, 21; 3) gibi... Eğer kitap adı yok, fakat bir ilahiden söz edilmiş ise bu *Ṛigveda*'dandır ve bir ayraç içinde (IX. 13:2... gibi) kitap ve ilahi sayısı verilmiştir. Bu tür kullanım sadece *Ṛigveda*'ya özgüdür, diğer kitaplar mutlaka isim isim belirtilmiştir. Bazı maddeler birbiriyle ilgili olduğundan, o maddeyle ilgili açıklamalar bittikten sonra, Bkz. (Bakınız) uyarısı konmuştur.

Veda tanrıları a) Hava Tanrıları, b) Yersel Tanrılar, c) Gök-sel Tanrılar, ç) Soyut Tanrılar diye sınıflandırılmış, isimlerinin yanına ayraç içinde hangi gruptan olduğu belirtilmiştir. Örneğin “İndra: (Hava Tanrıları)...” gibi. Puruṣa ise “Kökensel Tanrılar” grubuna konmuştur. Bu gruplar, Hindologların genel olarak kabul ettikleri gruplandırmalara uygundur. Sözlükte kullanılan kısaltmalar ise “Kısaltmalar” bölümünde açıklanmıştır.

MİTİN TANIMI

Türk Dil Kurumu'nca yayımlanan *Türkçe Sözlük*'te (TDK, II Cilt, Ankara, 1983), "mit" in tanımı şöyledir: "Geleneksel olarak yayılan ya da toplumun hayal gücü etkisiyle biçim değiştiren, tanrı, tanrıça, evrenin doğuşu ile ilgili imgesel, alegorik bir anlatımı olan halk öyküsü". *Tarih Terimleri Sözlüğü*'nde (TDK, Ankara, 1981) ise, "Tarih öncesi tanrıların serüvenlerini anlatan öykü" olarak tanımlanmıştır. *Felsefe Terimleri Sözlüğü*'nün (TDK, Ankara, 1975) tanımına göre mit, "Tanrılar, kahramanlar, önceki çağların olayları üzerine anlatılan masallar, öyküler"dir ve "söylence" sözcüğü ile karşılaşılır. "Mit" in "efsane" sözcüğü ile karşılaştığı *Budunbilim Terimleri Sözlüğü*'nde ise (TDK, Ankara, 1973) tanım şöyledir: "Tanrıların, insanların, kahramanların ve evrenin yaratılışının yanı sıra ilk günahı, ilk ölümü, tufanı, tanrıların insanları nasıl cezalandırdıklarını; ikinci planda ise avcılığın ve hayvancılığın başlangıcını, bitkilerden nasıl yararlandığını, ateşin ilk kez elde edilmesini, cinsel hayatın başlangıcını, ilk ailenin, törenlerin ve toplumsal kurumların ortaya çıkışını konu edinen, bunları destansı ve şiirli bir dille anlatan, çoğu zaman kutsal sayılan öyküler".

Osmanlıca'da *Ustûre, esâtîr*; Yunanca'da *mythos*; Almanca'da *mythe*, Fransızca'da *mythe*, İngilizce'de *myth*, İtalyanca'da *mito* olarak söylenen "mit" in bilimine, *Mitoloji* yani *Ustûriyat, İlmi Esâtir, Mythologie, Mythologia* denir. Mitleri, doğuşlarını, anlamlarını, tarihini inceleyen ve yorumlayan bilimdir. *Felsefe Terimleri Sözlüğü*'ne göre söylencebilim: "Bir halkın söylencelerini, tanrılar üzerindeki öykülerini bütünlüğü içinde toplama veya söylenceler üzerinde bilimsel araştırma yapma"dır. *Budunbilim Terimleri Sözlüğü*'ne göre ise "Efsanelerin tümünü içine alan ve onları dizgesel bir biçimde inceleyen bilim dalıdır". *Mitoloji, Teogoni* (Tanrıların Oluşumu), *Kozmogoni* (Ev-

renin Oluşumu), *Antropogoni* (İnsanın Oluşumu) ve *Eskatoloji* (Dünyanın Sonu) olmak üzere dört kolda inceleme yapar.

Mitoloji, bilimin olmadığı çağlarda, olayları açıklayamayan toplumların gerçek ile hayali karıştırarak ve ilkel inançlarla daha ilkel inançları birbirine katarak yarattıkları, dünyanın kökeni ve sonu, tanrılar ve insanlar ile ilgili olağandışı tüm öyküleri inceleyen bilim dalıdır.

HİNT MİTOLOJİSİNİN KAYNAKLARI

Hint mitolojisinin ilk kaynakları olan Vedalar, aynı zamanda Sanskrit edebiyatının da ilk kaynaklarıdır. İ.Ö. 1500'lere tarihlendirilen bu kitapların en eskisi *Ṛigveda*'dir. Bunu *Yacurveda*, *Sāmaveda* izler. Son Veda olan *Atharvaveda*, diğerlerine göre oldukça yeni bir tarihte oluşturulmuştur. *Vid* (bilmek) eyleminden “bilgi” (*veda*) anlamında türetilmiş bu kitaplara Samhitalar (Birikimler) denir. Dört Veda içinde en önemlisi *Ṛigveda* (İlahi Bilgisi)'dir. Toplam on kitap olan *Ṛigveda* 1028 bölümden oluşur. *Ṛigveda*'da adına ilahiler sunulmuş olan tanrılar ya da adı geçen tanrılar, tanrıçalar ve aşağı yaratıklar, Hint mitolojisinin çekirdeğini oluştururlar. Baş tanrılar Indra, Agni, Varuṇa, Soma, Vāyu, İki Aśvin, Sūrya, Viṣṇu, Mitra, Marutlar, Bṛihaspati, Vivasvat, Savitṛi, Pūṣan, Rudra, Ṛibhular, Dyaus, Parcanya, Mātariśvan, Bhaga, Vāstoṣpati, Yama, Viśvakarman, Tvaṣṭṛi'dir. Baş tanrıçalar ise, Aditi, Prithivī, Uṣas, Sarasvatī vs.'dir. Ayrıca Rākṣasa, Piṣāça, Gandharva, Apsaras gibi aşağı mitolojik yaratıklardan ve Manyu (Öfke), Śraddha (İnanç), Pracāpati (Yaratıkların Efendisi) gibi soyut tanrılardan söz edilir.

Yacurveda (Kurban Bilgisi) Siyah ve Beyaz olmak üzere ikiye ayrılır. *Beyaz Yacurveda*'ya *Vācasaneya Samhitā* da denir. *Taittirīya Samhitā* da *Siyah Yacurveda*'nın diğer adıdır. Beyaz ve Siyah arasındaki en büyük fark, birincisinde sadece dualar bulunduğu halde ikincisinde duaların yanı sıra kurban törenlerine de yer verilmesidir.

Sāmaveda (Melodi Bilgisi) kurban törenleri sırasında okunan duaların melodik seslendirilişini açıklayan kitaptır.

Atharvaveda (Büyük Bilgisi) *Yacur* ve *Sāmaveda*'dan daha genç olmasına rağmen, mitolojik açıdan önem sırasında *Ṛigveda*'dan sonra gelir. Bu kitapta mutluluk ve mutsuzluk veren büyüler, dostlara ve düşmanlara yapılan, hastalık ve sıkıntı

vermek ya da gidermek için gereken büyü formülleri vardır. Yirmi kitaptır ve 731 ilahiden oluşur. Bu eserin yedide biri *Ṛigveda*'dan alıntıdır. *Ṛigveda* ilahilerinin *Atharvaveda*'daki uyarlanması, belirli bir plana göre ve dikkatlice yapılmıştır. Tanrılar *Ṛigveda* tanrılarının aynısı olmakla birlikte karakterleri daha siliktir. Bu Veda'nın dili ve ölçüsü de *Ṛigveda* ile aynıdır. Dört Veda'dan sadece *Atharvaveda*'da dört kasttan (brāhmanlar, kṣatriyalar, vaiśyalar, sūdralar) bahsedilir ve brāhmanlar el üstünde tutulur. *Atharvaveda*, ruhlar, hayaletler ve büyücülüğe inanan halkın boş inançlarını yansıtmaları bakımından halkbilimciler için bulunmaz bir kaynaktır.

Vedik dönemin diğer bir kaynağı, *Atharvaveda* ile tarihsel yakınlığı olan *Brāhmaṇalar*'dır. *Brāhmaṇa* sözcüğü "Bilgili Din Adamının Açıklamaları" anlamında kullanılmıştır. Bunlar, kurban törenleriyle ilgili metinlerdir. Kurbanı yaptıran brahmanlar, tanrı ile eş tutulur hale getirilmiştir. Bu eserlerde, *Ṛigveda*'da popüler olan tanrılar yerine, eskiden pek önemi olmayan Pracāpati yüceltilir; bunun da yerini, daha sonraki edebiyatta Brahmā alır. Diğer vedik tanrılar da ortalıkta görünmekle birlikte, renkleri bir hayli soluktur ve bütün güçlerini kendilerine sunulan kurbanlara borçludurlar. Bir yandan da *Ṛigveda*'da ikinci planda gözüken bazı tanrılar bu ayin edebiyatında birinci plana fırlamıştır. Buna en iyi örnek Viṣṇu ve Rudra (Śiva)'dır. Tanrıların (devalar) ve şeytanların (asuralar) babası olarak görülen Pracāpati, daha sonra Brahmā olduğundan, bu üçü (Brahmā-Viṣṇu-Śiva) destan döneminde oluşturacakları üçlünün işaretini verir gibidirler. Çok çeşitli efsanelerin, bu arada türlü türlü yaratılış efsanelerinin anlatıldığı *Brāhmaṇalar*'ın belli başlıları şunlardır: *Aitareya*, *Kauṣṭaki*, *Tanḍa Mahā Brāhmaṇa*, *Taittirīya*, *Śatapatha Brāhmaṇa*. Tarih olarak İ.Ö. 1000-800 rakamları verilen *Brāhmaṇalar*'ı, İ.Ö. 600'lere yerleştirilen *Āraṇyaka* ve *Upaniṣadlar* izler.

Brāhmaṇalar'a ek olarak yazılmış metinlere *Āraṇyakalar* (Orman Metinleri) denir. Bunların ana konusu kurban sembolcülüğü ve mistisizmi ile Brahman felsefesidir. Bunlar, orman

bedenlenmesi olarak gösterdiklerini görüyoruz. Oysa Caynist ve Buddhistler de kendi görüşlerini yaymaya çalışmakta ve destanların bağımsız bölümlerinde kendi etkilerini hissettirmektedir. Buddhizmin çok güçlendiğini gören Vişnucular, Buddha'nın da Vişnu'nun bir biçimi olduğunu söylemekten geri kalmadılar.

24.000 beyit ve yedi kitaptan oluşan *Rāmāyaṇa Destanı*, mitolojiye yeni isimler katmaktadır. Sītā adına, *Ṛigveda*'da rastlanıyorsa da, Rāma, Hanuman, Rāvaṇa gibi karakterler bu güzel eserle efsane dağarcığına katılmaktadır. Toplam 100.000 beyit olan ve on sekiz kitaptan oluşan *Mahābhārata Destanı* da, başta Kṛiṣṇa olmak üzere Pāṇḍavaları, Kuruları ve tanrı Dharma'yı mitolojide belirginleştirmektedir. Hari, Vişnu, Kṛiṣṇa, aynı tanrının değişik isimleridir. *Harivaṃśa*, Vişnu'nun soyunu (*vaṃśa*: soy), yani Kṛiṣṇa'nın yaşamını ve maceralarını anlatan bir eserdir. Vedik tanrıların destan döneminde eski ihtişamlarından yoksun olduklarını görüyoruz. Artık bir Vişnu-Śiva rekabeti başlamıştır. Zaman zaman kapışan bu tanrıları tanrı Brahmā yatıştırır. Kṛiṣṇa, İndra'ya üstündür. *Harivaṃśa*'da onunla alay eder. Sık sık kavga ederler. Bunun nedeni şöyle açıklanabilir:

İndra'nın Düşüşü:

Hint mitolojisinin en eski ve en büyük tanrısı İndra'dır. Yağmurlu-fırtınalı gökyüzünü simgeleyen bu tanrı, aynı zamanda savaşçı Āri toplumun savaş tanrısı idi. 1028 ilahi bulunan *Ṛigveda*'nın yaklaşık 250 ilahisi ona sunulmuştur. O, başta kuraklığı simgeleyen yılan Vṛitra olmak üzere, birçok kötü ruh ve şeytanla çarpışır. Vṛitra'yı öldürdüğü zaman, onun saklı tuttuğu suları kurtarmış olur. Bazen de çalınmış olan inekler serbest kalır. Hindistan'a kuzeyden gelen beyaz tenli savaşçı bu insanlar, kendileri gibi içki içip sarhoş olan, bu sarhoşluğun coşkusuyla korkusuzca savaşlara giden bir tanrı yaratmışlardı. Ancak savaşmayı bırakıp yerleşik yaşama geçilmeye başlan-

masıyla bu tanrı da önemini yitirmeye başlamıştı. Adına sunulmuş 200 ilahi bulunan Agni ve 100 ilahisi olan Soma da onunla birlikte değer kaybetmiş, tüm müttefikleri ve hemen bütün Vedik tanrılar yerlerini yeni tanrılara bırakmışlardı. Destanlardan ve *Purāṇalar*'dan önce henüz *Brāhmaṇalar* dönemindeyken, brahmanların övüle övüle tanrı derecesine yükseltilmesi, bu tanrıların değer yitireceklerinin en önemli göstergesi idi. Nitekim destanlarda brahman ermişler, tanrı Indra'dan bile güçlüdürler. Onu, bir lanet okumayla etkisiz hale getirirler (Mhb. III, 122-125). *Mahābhārata*'da erdem ve adalet tanrısı Dharma'nın, Indra'nın önüne çıktığını görüyoruz. Fakat genellikle ölüm tanrısı Yama'nın bir niteliği olarak görülen Dharma, bundan öteye bir yol katedemiyor. Vişṇucuların büyük çabaları sonucu, *Brāhmaṇalar*'da, Manu ve tanrı Brahmā ile ilgili olan balık ve kaplumbağa efsaneleri Vişṇu'ya mal ediliyor; yeniden doğuş inancından alınan güçle bunların tanrı Vişṇu'nun bedenlenmeleri (*avatāra*) olduğu söyleniyordu. Bununla yetinilmemiş, *Ṛigveda*'da üç adım atan cüce kadar küçük Vişṇu'nun, ilkellerin kutsal saydığı yaban domuzunun, ormanlarda baltayla gezme alışkanlığında olan köylü tipinin (Baltalı rāma) hep birer bedenlenme olduğu topluma empoze edilmişti. Sayıları ona kadar çıkartılan bu *avatāra*'lar arasına, *Rāmāyaṇa*'nın kahramanı olan Rāma ile *Mahābhārata*'nın kahramanlarından Kṛiṣṇa da dahil edilmişti. Rāma'nın Āri düşünce ve kurumlarını ülkenin güneyine kadar yaymaya çalışan tarihsel bir kişilik olma olasılığı vardır. Öte yandan Kṛiṣṇa "Kara" anlamına gelen bir sözcük olup, *Harivaṃśa*'dan da anladığımız üzere, bu kişi Yamunā nehri kenarında yaşayan çoban halkın esmer derili kahramanı idi. Gerek deri rengi, gerekse Hindistan'ın yerlisi olması dolayısıyla Kṛiṣṇa, Āri düşünce tarzına ters geliyordu. *Ṛigveda*'da (V, 52:17) savaşçı Indra'nın, Yamunā nehri kıyısındaki, sütleri ile ünlü ineklerin sahibi olan ve kendisine karşı gelen (VIII, 85: 13-15) tanrısız kabilelerle savaştığı anlatılır. *Harivaṃśa*'da Kṛiṣṇa, Indra'ya tapmak isteyen çobanları bu inançtan caydırır ve tanrılarının inekler, dağlar ve ormanlar ol-

duğunu söyler. Buna çok kızan İndra, aşağıya müthiş bir yağmur gönderir ama parmağıyla Govardhana dağına havaya kaldırıp onu çobanların ve sürülerin üzerine bir şemsiye gibi tutan Kṛiṣṇa, halkını bu felaketten kurtarır. Kṛiṣṇa ile İndra'nın başka yerlerde de (*Pāricātaḥarāna Adhy.* 124-140) dövüştüklerini görürüz. Bu zıtlasmalar, “yeniden doğuş” ve “herşey tanrıdır” düşünceleriyle tanışan toplumların gözünde Kṛiṣṇa'yı kendilerine yaklaştırmış; Kṛiṣṇa'nın halk tarafından sevildiğini gören Viṣṇucular da onu, tanrı Viṣṇu'nun bir tür görünüşü olarak tanıtmanın kendilerine yarar sağlayacağını düşünmüşlerdir. Nitekim *Bhagavadgītā*'da (II, 42-44) bu yeni düşünce tarzı, eski düşünceyi Kṛiṣṇa'nın ağzından şöyle yermektedir: “Tutkuyla körleşmiş insanlar vardır, bunlar Vedalardaki bilgiyi son gerçek sanırlar ve daha ötesini göremedikleri cennet için konuşur dururlar. Bencil isteklerle doğru yoldan sapmış bu insanlar, zevk duymak, güç kazanmak ve yeniden doğmak için dua ederler. Beyinleri böyle sözlerle yıkanan zevk ve dünya düşkünü kişiler, asla Tek Olan'ı kavrayamazlar”.

Sonuç olarak, eskiyen vedik dönemin mitolojik malzemesi epik dönemde yerini yeni tanrısal güçlere, yeni din anlayışına bırakmıştı. Bu sırada vedik tanrılar tamamen ortadan kalkmadılar ama eski önemlerini yitirdiler. Veda dönemini simgeleyen baş tanrı İndra da bir güç karşılaştırması yapılan ve brahmanların ne kadar üstün olduğunu ispatlayan bir ilah olarak kaldı. Epik dönem tanrıları Brahmā (karısı Sarasvatī), Viṣṇu (karısı Lakṣmī) ve Śiva (karısı Devī, Umā, Pārvatī veya Kālī, Durgā) en üst sıraya yerleşti. Viṣṇu'nun *avatāra*'ları olan, destan kahramanları Rāma ve Kṛiṣṇa da bu sıralamada yer aldı.

***Purāṇalar*'ın Önemi:**

Kökü Veda edebiyatına dayanan bir eskiliğe sahip olan bu kitaplar, *Rīgveda* ve *Brāhmaṇalar*'da anlatılan bazı efsaneler ve sonradan uydurulmuş yeni öykülerle çok zengin bir mitolojik malzemeye sahiptir. On sekiz *Purāṇa*'nın hepsini belli bir tarihe

mal etmek doğru olmaz, ancak bunların İ.S. 9. yüzyıl ile 10. yüzyıl arasında derlenip toparlandıkları düşünülür. Yazılış amaçları, anlaşılması zor dinsel konuları halkın anlayacağı bir dille anlatmak isteğidir. Vedic tanrılar, epik tanrılar, ermişler, kehanetler, cennet, cehennem ve yüzlerce efsane bu kitaplarda yer alır. Yaratılış, tanrı ve ermişlerin soyları, Manu devirleri, Hindistan'ın coğrafyası, komşuları, yeraltı dünyası konuları arasında yer alır. *Purāṇalar* Hint mitolojisi için eşsiz bir hazine değerindedir.

***Bhagavadgītā*'daki Mitoloji:**

Mahābhārata Destanı'nın bir bölümü (VI, 25-42) olan bu eserin aslında mitolojiyle hemen hemen hiçbir ilgisi yoktur. Çünkü bu kitap “Tanrısal Şarkı” anlamına gelen, tanrıyı ve tanrının doğasını mistik ve felsefesal bir açıklamayla yorumlayan bir tür kutsal kitaptır. Gerçek tanrı, tanrılar tanrısı Viṣṇu'dur. Yaratıcı Brahmā'yı bile o yaratmıştır. Herşeyi saran, tutan odur. Kurtuluş (*nirvāṇa*) ona kavuşarak sağlanır. Zaman zaman *Upaniṣad* felsefesini savunan, hatta tıpatıp aynı sözlerin kullanıldığı bu eserin bir yerinde (X, 20-38) Kṛiṣṇa (Viṣṇu) kendini geçmiş mitolojik verilere dayanarak anlatma yoluna gider. Bunu, belki de mitolojiye bağlı insanları ikna etmek amacıyla yapmaktadır ama ilginç olan, kendini tanıtırken adeta Hint mitolojisinin bir özetini yapar gibi ya da, koca mitoloji ormanından bir meşale geçirir gibidir:

“Ben Aditi'nin oğulları arasında Viṣṇu'yum; ışık veren cisimler arasında Ravi (Güneş)'yim; rüzgarlar içinde Marut'um, yıldızlar içinde Śaśī (Ay)'yim. Vedalardan *Sāmaveda*'yım, ben tanrıların başı İndra'yım; duyular içinde akılım; canlıların bilincin ışığıyım. Rudralar arasında Śankara (Śiva)'yım, Yakşalar ve Rākṣasalar arasında Kubera'yım (Vitteśa); Vasular arasında ateş tanrısı Pāvaka (Agni)'yım, dağlardan Meru'yum. Ermişlerden göksel ermiş Bṛihaspati'yim; savaşımlar içinde savaş tanrısı Skanda'yım; sulardan Sāgara (Okyanus)'yım. Kahinlerden

Bhṛigu'yum; sözlerden OM hecesiyim. Kurbanlardan Capa kurbanıyım; hareketsiz cisimler arasında Himālaya dağıyım. Ağaçlardan Aśvattha (Kutsal İncir) ağacıyım; göksel ermişlerden Nārada'yım, Gandharvalardan Citraratha'yım; Siddhalar içinde Kapila'yım. Atlardan Indra'nın atı Uççaiḥśravas, fillerden Indra'nın fili Airāvata'yım; insanlar içinde kralım. Silahlardan Vacra'yım; inekler arasında Kāmadhuk'um; isteklendirenlerden aşk tanrısı Kandarpa'yım; yılanlar arasında sonsuzluk yılanı Vāsuki'yim. Nāgalar arasında Ananta'yım; su canlılarından suların kralı Varuṇa'yım; Pitṛiler (Atalar Ruhı) içinde Aryaman, yöneticiler içinde ölüm tanrısı Yama'yım. Daityalar arasında Prah-lāda'yım, ölçülebilir şeyler içinde Kāla (Zaman)'yım. Hayvanlar arasında hayvanlar kralıyım, kuşlar içinde Vaitaneya (Garuḍa)'yım. Temizleyiciler içinde Pāvana (rüzgâr)'yım, silah taşıyanlar içinde Rāma'yım; balıklar içinde Makara'yım, nehirler içinde Cāhnavī (Ganj)'yım. Ben herşeyin başı, ortası ve sonuyum... Ben herşeyi alıp götüren Mṛityu (ölüm)'yum... Vṛiṣṇi soyu içinde Vāsudeva (Kṛiṣṇa)'yım, Pāṇḍu oğulları arasında Arcuna'yım; ermişlerden Vyāsa, şairlerden ise Kavi Uśana'yım...

Bütün bunları sıralayan Kṛiṣṇa'nın sözlerini “Fakat bütün bu ayrıntıları bilmenin sana ne yararı var? Şu kadarını söylemek yeter ki bu evreni benim gücüm tutuyor ve gözetiyor” (X, 42) diye bitirmesinden, belki de bütün mitolojinin anlamsız olduğu, asıl gerçeğin ise Yoga gücüyle kavranan “Ül Tanrı” olduğu sonucunu çıkartmak olanaklıdır.

Abhimanyu: **Mahābhārata Destanı* kahramanı *Arcuna'nın Subhadrā'dan olma oğludur. O nedenle ona, Saubhadra (Subhadrā'nın Oğlu) da denir. On sekiz gün süren savaşın ikinci günü *Duryodhana'nın oğlu *Lakşmaṇa'yı öldürmüş, ancak on üçüncü günde kahramanca çarpışırken kendisi öldürülmüştü. Çok yakışıklı bir genç olarak gösterilir. Karısı, Virāṭa Rācası'nın kızı Uttara'dır. Oğlu *Parikṣit, Hastināpura tahtına çıkmıştır.

Aca Ekapād: (Hava Tanrıları) Bu tanrının Hint mitolojisindeki yeri ve önemi fazla değildir. Genellikle *Ahi budhnya ile birlikte görülür. Bir yerde bağımsızdır (X, 65:13). Öte yandan başka bir yerde (X, 66:11) Okyanus, Nehir, Hava, Taşkın Sillerle birlikte. Burada özellikle Ahi budhnya ile (Havanın Yılanı ile) özdeşleştirilmesi çok ilginçtir. *Atharvaveda*'da (XIII, 1:6) Aca Ekapād'ın iki dünyayı güçlendirdiği söylenir. Yaska onun adının etimolojik açıklamasını (*Nirukta*, XII, 29) şöyle yapar: Aca “süren, önüne katıp götüren”dir; *ekapād* ise “tek ayaklı” anlamına gelir. İkisi birlikte “tek ayağıyla süren” veya “tek ayağıyla önüne katıp götüren” anlamındadır.

Biçimsel ve işlevsel yönden yoruma açık olan bu tanrı, kimi bilim adamına göre “tek ayaklı keçi”dir (Aca “keçi” anlamına da gelir). Kimine göre ise “doğmamış olan tek ayaklı”dır (Aca = doğmamış). Başka tahminler de vardır. Fakat en akla yakın olasılık, yerden göğe kadar uzanan ve içine aldığı şeyleri yutup götüren “hortum fırtınası” olsa gerektir. X, 66:11'de Ahi budhnya ile özdeşleştirilmesi de biçiminde yılanal bir yan olduğunu düşündürmektedir. Doğada havayla ilgili olarak böyle bir görüntü, hortum tipi fırtınalarda görülür.

26 • Acātaśatru

Acātaśatru: *Śiva'ya ve *Yudhiṣṭhira'ya verilen bir isimdir. “Düşmanı henüz doğmamış” anlamına gelir. Aynı zamanda **Upaniṣadlar*'da adı geçen Kāśī kralı ve Buddha zamanında yaşamış Mathura kralının adıdır.

Açyuta: “Düşmez, sağlam”. *Kṛiṣṇa'nın, dolayısıyla tanrı *Viṣṇu'nun isimlerinden biridir. “Ey Açyuta, arabamı iki ordunun ortasında durdur ki savaşmak isteğiyle orada toplanmış olanları görebileyim” (Bhg I, 21).

Adhiratha: *Pāṇḍu kardeşlerin ağabeyi olan *Karna'nın babalıdır. Bir söylentiye göre kral *Dhṛitarāṣṭra'nın arabacısıdır. Bir başka söylentiye göre ise Aṅga kralıdır.

Adhvaryu: Görevi *Yacurveda* metinlerini okumak olan din adamıdır.

Aditi: (Soyut Tanrılar) Hint tanrıçalarının en eskilerinden biridir. Adının “bağısız, sınırsız, bitip tükenmeyen” gibi anlamları vardır. *Dakṣa'nın kızı, *Kaśyapa'nın karısı, *Ādityaların anası ve tanrıların anasıdır. **Ṛigveda*'da, adına sunulmuş bir ilahi yoktur, ancak adı sık sık başka ilahilerin içinde geçer. Fiziksel özellikleri belirgin değildir. Çok geniş ve çok yaygındır. Parlak ve yaratıcıdır. Ona sık sık *devī (tanrıça) diye hitap edilir. *Mitra, *Varuṇa ve *Aryaman'ın analarıdır. Ayrıca sekiz oğlu olup (X, 72:8) birçok kralın, oğulların, kahramanların da anasıdır. Ona genellikle sıhhat ve güvenlik vermesi, kötülükten koruması için yakarılır. Bütün tanrılar, toprak ve su ile birlikte *Aditi'den doğmuşlardır (X, 63: 2). *Ṛigveda*'nın bir yerinde (II, 27:1) Dakṣa'nın anası olarak gözüktür; başka bir yerinde ise (X, 72: 4-5) Aditi, Dakṣa'nın hem anası hem de kızı olarak gözüktür. Tapınıcılarının çocuklarını ve hayvan sürülerini koruması için (VIII, 18:6) yakarılır. *Ṛigveda*'nın bazı yerlerinde (I, 153:3 / X, 11:1) Aditi'ye “inek” denir ve dinsel törenlerde kullanılan inekler “Aditi” diye çağrılırlar. Soma içeceği ile Aditi sütü birbiriyle karşılaştırılır (IX, 96:15). *Beyaz Yacurveda*'da (XIII, 43) da “İnek Aditi”den bahsedilir. *Atharvaveda*'da (VI, 4:1) oğul-

larından ve kardeşlerinden bahsedilir. Ayrıca bir yerde (VII. 6: 2) de düzeni sürdüren herşeyin “ana”sı, geniş, güçlü, ölümsüz ve koruyucu Aditi'ye yakarılır.

Aditi denince iki şey düşünebiliyoruz. Birisi onun, yukarıda bahsedilen “analık” yönü, yani insanlarla birlikte tanrıların da anası (Devamātri) olması, diğeri ise, adının etimolojik anlamından çıkarttığımız “sonsuz” ve “sınırsız” özelliği. Bu ikisinin bir arada düşünülmesi, bilim adamlarının bu tanrıyla vedik şairlerin neyi kastettikleri hakkında çok çeşitli görüşler bildirmelerine neden olmuştur.

Rigveda'da (I, 89:10) ayrıca, **Upaniṣad* felsefesine uygun olarak, Aditi herşeyin tanrısı, “herşey” olarak gözüktür ve şöyle denir: “Aditi göktür, Aditi havadır; Aditi ana, baba ve oğuldur; Aditi bütün tanrılar ve beş insan sınıfıdır. Aditi doğmuş olan ve doğacak olan herşeydir”. (Benzeri *Katha Upa.* IV, 7).

*Diti de *Kaśyapa'nın karısı olup Aditi'nin tam tersine şeytanların anasıdır. **Rāmāyaṇa*'da (II, 92:21) *Dhatṛi, Aditi'nin özel oğludur. **Mahābhārata*'da ise (I, 65:11) *Indra onun en sevdiği, en çok üzerine titrediği evladıdır. Bkz. Ādityalar, Diti.

Ādityalar: (Göksel Tanrılar) Aditi'nin oğulları. *Rigveda*'nın ilk kitaplarında (II, 27:1) sayıları 6 olarak (*Mitra, *Aryaman, *Bhaga, *Varuṇa, *Dakṣa, *Aṁśa) görülür. Daha sonraki bölümlerde ise, bir yerde (IX, 114:3) sayıları 7, başka bir yerde de (X, 72:8) 8'dir. Bu sayılarının sekiz olduğu yerde, *Aditi tanrılara göre 7 oğlunu gösterir, 8.'si olan Mārtāṇḍa'yı geride bırakır, onu daha sonra getirir. Ancak bu beyitlerde oğullarının tek tek isimleri yoktur. *Atharvaveda*'da (VIII, 9:21) da sayıları 8 olarak belirtilir. *Taittirīya Brāhmaṇa*'da ise bunlar “Mitra, Varuṇa, Aryaman, Aṁśa, Bhaga, *Dhātṛi, *Indra, *Vivasvat” diye tek tek sayılır. *Śatapatha Brāhmaṇa*'da ise sayıları, bir yılın 12 ayını gösterecek biçimde 12'ye çıkarılır. Eğer Āditya olarak tek bir tanrıdan bahsediliyorsa, bu genellikle Varuṇa'dır. Varuṇa, Ādityaların şefidir.

Veda sonrası edebiyatta Āditya, güneşe verilen isimlerden

28 • Agastya

biridir. 12 ayı simgeleyen 12 güneş vardır.

Ādityalar, duran ve hareket eden herşeyin destekçisidirler. İnsanların içlerindeki iyiliği ve kötülüğü görürler. Yalandan ve kötülükten hiç hoşlanmazlar. Tapıncılarını, kuşlar gibi kanat gererek korurlar. Hastalığı giderir, uzun yaşam verir, soyun devamını sağlarlar. Nitelik belirten çeşitli isimlerinden bazıları şunlardır: Śūci (Parlak), Hiraṇyaya (Altın), Bhūryakṣa (İnsan Gözlü), Animiṣa (Gözkırmayan), Asvāpnac (Uyumayan), Dīrghadhī (Uzağı Gözleyen), Kṣatriya (Savaşçı), Uru (Geniş), Gabhīra (Derin), Ariṣṭa (Dokunulmaz), Dhṛitavrata (Değişmez Yönetimi Olan) Anavadya (Kusursuz), Avṛicina (Günahsız), Dhārāpūta (Saf), Rītāvan (Kutsal)... Bkz. Aditi, Aryaman, Aṃśa, Dakṣa, Bhaga.

Agastya: (Agasti) Bir ermiş adı. **Rigveda*'nın birçok ilahisini onun yazdığı farz edilir. *Rigveda*'da onun ve ermiş **Vasiṣṭha*'nın **Mitra* ve **Varuṇa*'nın soyundan geldiği söylenir. **Purāṇa*-lar onu, **Rākṣasalar*ı da türetmiş olan ermiş **Pulastya*'nın oğlu olarak gösterir. **Mhb.*'da onunla ilgili efsaneler vardır. **Rām.*'da ise Vindhya dağlarının güneyinde Kuñcara dağındaki inziva yerinde yaşamaktadır. Güney ermişlerinin başıdır. Sürgünü sırasında **Rāma*, **Agastya*'nın inziva yerine gider. Ermiş onu çok dostça karşılar. Onun koruyucusu ve danışmanı olur. Ona **Viṣṇu* yayını verir; *Rāma* krallığını geri aldığıda onunla birlikte Ayodhyā'ya gelir. **Agastya* adının Tamil edebiyatında da büyük önemi vardır.

Agni: (Yersel Tanrılar) Tarih öncesi çağlardan beri bilinen ve kullanılan ateş, insanlığın, belki de en eski tanrılaştırılmış sembollerinden biridir. Bu yönüyle düşünüldüğünde, Hindu inancının da en eski ve en kutsal unsurlarından biri olduğu anlaşılabacaktır. Kurban ateşinin kişilendirilmiş halidir. Üç biçimde bulunur: Cennette güneş olarak, havada parlaklık ve yerde ateş olarak. Agni-**Vāyu*-**Sūrya* yahut Agni-**Īndra*-**Sūrya* üçlüsünde yer alır. Önem sırasında *Īndra*'nın ardından gelir. Ona sunulmuş yaklaşık 200 ilahi vardır. Alev saçlı, sivri çeneli, kızıl

sakallı, altın dişli olarak betimlenir. İnsanlarla tanrılar arasında arabulucu, insanların evlerinin koruyucusu ve onların davranışlarının gözleyicisidir. Kurban ve tapınmanın temel ögesidir. İlahilerde sık sık sunakları yalayıp yutan dilinden bahsedilir. Agni'nin 7 dili vardır; bunların herbiri kurban yağını yalayıp geçen birer dilim alevdir. Yanan kafası ile her yöne bakabilir. Güneydoğudaki Puracyotis bölgesinin koruyucusudur.

Odun ve yağ onun yemeği, erimiş yağ içeceği. Günde üç kez beslenir. O, aynı zamanda diğer tanrıların da beslendiği “ağız”dır. Parlaklığı güneş gibidir; ışınları ise şafakta sızan güneş ışınları ya da şimşek gibidir. Bazen, karanlık yollarını aydınlatarak, ormanı istila eder. Başka bir deyişle, tıpkı bir berber gibi dünyayı traş eder. Kırmızı dumanları göğe yükselir ve bu nedenle ona sık sık *dhūmaketu* (bayrağı duman olan) diye seslenilir.

Parlak, kırmızı ve siyah atların çektiği bir arabası vardır. Bu arabayla tanrıları kurban töreni şölenine getirir. Zaman zaman bindiği bir koçu vardır.

Göğün (*Dyaus) oğludur ve bu nedenle sık sık Yer ve Gök'ün oğlu (I, 60) diye çağrılır. O, aynı zamanda suların soyundandır. Indra, Agni'nin ikiz kardeşi olarak düşünülür ve ona diğer bütün tanrılardan daha yakındır.

**Rigveda*'da, Indra ve diğer tanrılara; Kravyād'ları (et yiyiciler) ve tanrıların düşmanları olan *Rākṣasaları yok etmeleri için yakarılmış ilahiler vardır. Burada Agni de, tamamen karakter değiştirilerek, bir et yiyici (Kravyād) olarak karşımıza çıkar. Daha sonraki mitolojide Agni, çeşitli karakterlerde görülür.

**Mahābhārata*'da Agni, sayısız kurbanı yutup yoketmekten yorgun düşmüş ve bütün Khāṇḍava ormanını yok ederek gücünü göstermek isteyen bir tanrı olarak gösterilir. Indra tarafından engellenirse de, *Kṛiṣṇa ve *Arcuna'nın yardımıyla Indra'yı aldatır ve amacına ulaşır. *Viṣṇu Purāṇa*'da, *Brahma'nın en büyük oğludur ve adı da Abhimānī'dir.

**Harivaṃśa*'da ise, siyahlar giyinmiş, elinde ateşten bir mızrak taşır haledir. Dört eli vardır. Kırmızı atların çektiği bir

30 • Ahalyā

arabada doğmuştur ve yedi rüzgâr, bu arabanın tekerleğidir.

Agni'nin diğer çağrılış biçimleri de şunlardır: Vahni (Sunuları Tanrılara Taşıyan), Anala (Ateş), Pāvaka (Parlayan), Vaiśvānara (Viśvānara oğlu = güneş), Abcahasta (Elinde Lotüs Olan), Hutasa Hutabhuc (Sunakları Yutan), Suçi (Parlak), Śukra (Parlak), Rohitāśva (Kırmızı Atları Olan), Çhāgaratha (Keçi Binicisi), Cātavedas (Bütün Yaratıkları Bilen), Saptacihva (Yedi Dilli), Tomaradhara (Cirit Taşıyan), Gṛihapati (Evin Efendisi), Dvicanman (iki Doğuşlu), Atithi (Misafir), Dūta (Elçi), Rītvic (Din Adamı), Vipra (Din Adamı), Purohita (Evsel Din Adamı), Hotṛi (Çığırkan Din Adamı), *Adhvaryu (Tören Yöneten Din Adamı), Brahman (Dua Okuyan Din Adamı), Krav-yād (Ceset Yiyen).

Rigveda'nın ilk ilahisi tanrı Agni'ye sunulmuştur:

Ey Agni, ey karanlıkların aydınlatıcısı, günden güne,
Sana, saygı dolu düşüncelerimizle yaklaşıyoruz;

Kendi barınağında çoğalan, kurbanlar yöneticisi,
Ölümsüz Kanun'un koruyucusu, Parlak olan;

Bize yakın ol ey Agni, tıpkı bir babanın
Oğluna olduğu gibi; varlığımız için bizimle ol!

(I, 1:7-9)

Ahalyā: Ermiş *Gautama'nın güzel karısı. **Rāmāyaṇa*'da Tanrı *Brahma'nın yarattığı ilk kadındır ve Brahma onu Gautama'ya vermiştir. Tanrı *Indra'nın tecavüzüne uğrayarak bu yüzden çok acı çeker. Gautama onu inziva yerinden kovar ve onu, dünyanın en güzel kadını ünvanından mahrum eder. Başka bir yerde ise onu görünmez kılar. *Ahalyā, *Rāma tarafından eski durumuna getirilir ve kocasına geri verilir.

Ahi Budhnya: (Hava Tanrıları) *Ahi* “yılan”, *budhnya* ise “derinliklerde oturan” veya “havaya ait olan” anlamlarına gelir.

İkisi birlikte “Derinliklerin Yılanı” ya da “Hava Yılanı” biçiminde çevrilebilir. Adına, sadece **Viśvedeva* ilahilerinde rastlanır. Tek başına yakarıldığı sadece üç beyit vardır (V, 41:16 / VII, 34:16, 17). Ona sunulmuş başlı başına bir ilahı yoktur. **Rigveda*’nın önem yönünden önde gelen tanrılarında değildir. Genellikle birlikte görüldüğü tanrılar **Aca* ekapād, **Apām* napāt, Samudra (Okyanus), **Savitṛi*’dir. Bunun dışında onun adının geçtiği yerlerde Priśṇi, Trita, Ṛibhuksan, ırmak, hava vs. görülür. VII, 34:16’da ona şöyle yakarılır: “Suda doğan (*ab-cām*) ve havadaki ırmakların dibinde (*budhne*) oturan tanrıya şarkılarla yakarırım”. Buradan, onun hava okyanusunda yaşadığını anlıyoruz. Bu suların dibi de, havanın en uzak noktasını belirtiyor. Zaten Yāska da *budhna* sözcüğünün “hava” anlamına geldiğini söylüyor (*Nirukta* X, 44). Ahi “yılan” demek olduğundan Ahi budhnya “Havanın Yılanı” anlamına gelir. *Vācasaneya Samhita*’da (X, 19) adı geçer. Bazı beyitlerdeki (I, 52:6) anlatımlara dayanarak, Ahi Budhnya ile, gene bir yılan olan Ahi Vṛitra arasında bir fark olmadığı düşünülür.

**Veda* sonrası edebiyatta Ahi budhnya bir **Rudra*’nın adı ve **Śiva*’nın lakaplarından biridir.

Alambuṣa: **Mhb.*’daki büyük savaşta Sātyaki tarafından yenilen büyük bir **Rākṣasa*’nın adıdır. Bunu daha sonra **Ghatotkaça* öldürmüştür.

Alāyudha: **Mhb.*’da büyük savaş sırasında, **Ghatotkaça* ile girdiği dövüşte öldürülen bir **Rākṣasa*’dır.

Aṃśa: **Āditya*lardan biridir. Adının anlamı “Pay, kısım”dır. “Payları bölüştüren” yahut “Hisseleri Taksim Eden” olduğundan, bir yerde **Bhaga* ile eşanlamlıdır.

Amṛita: Ölüm (*Mṛityu*)’ün tersi olan “Ölümsüzlük”tür. Yaşam iksiridir. Bu sözcük **Vedalar*’da sık sık geçer ve özellikle de Soma sıvısı için kullanılır. Nircara veya Pīyūṣa da denir. **Rām.*, **Mhb.* ve **Purāṇalar*’da anlatılan efsaneye göre, okyanusun çalkalanması sırasında oluşan bir yaşam suyudur. Bir

32 • Ananta

zaman sonra Amṛita'yı *Viṣṇu'nun binek kuşu *Garuḍa çalar ama daha sonra *Indra onu geri alır.

Ananta: “Sonsuz” anlamına gelir. Yılan tanrılar içinde en önemlisi budur. Bir adı da *Śeṣa'dır. Şişmiş boynuyla bütün dünyayı korur. Evreni yaratıp dinleyen *Viṣṇu'nun arkasında, kıvrılmış biçimde durur. Genel olarak yılanlar, tanrı Śiva ile de birlik halindedirler. Hindistan'da Temmuz-Ağustos aylarında kutlanan Nāga Pañcamī bayramı, yılan Ananta'ya atfedilmiştir. Bu bayramda Uccain ve Varanasi'deki *Śiva tapınaklarında yılanlar serbestçe dolaşırlar. Bkz. Nāgalar.

Aṅgiras: **Rigveda*'daki birçok ilahinin dayandırıldığı ermiş. Yedi büyük ermişten biridir. Ayrıca on *Pracāpati (insanoğlunun ataları)'den biridir. Eski zamanlarda kanun yapıcı ve astronomi yazarı olarak görülür. Bu yönüyle o, *Bṛihaspati'dir. Öyle olunca da “tanrıların din adamı” ve “kurbanın efendisi” olur. Adı, olasılıkla *Agni ile aynı kökten gelir. Aṅgiras, bir yerde Agni'nin babasıdır. Bir başka yerde ise Agni'nin kızı Āgneyī'den olmadır. Başka bir zaman ise, *Brahma'nın ağzından türemiş olarak gösterilir. Birçok karısı, kızı vardı.

Aṅgirasalar: *Aṅgiras'ın soyu. Aṅgiras *Agni'nin babası olduğu için, bunlar Agni'nin nesli olarak da kabul edilir. Aṅgiras gibi bunlar da ışıkla ilgili tanrıların olduğu ilahilerde görülürler. Sonraki zamanlarda ışığın, ışıklı vücutların, zamanın bölümlerinin, göksel fenomenlerin, ateşin, ayın, Aśvamedha, Rācasūya gibi törenlerin kişilendirilişi haline gelir. Aṅgirasalar, *Atharvaveda*'daki kurban törenlerinin yapılışından sorumludur. Bu nedenle *Atharvan'ın soyundan olanlarla birlik halindedirler. Böylece iki grup birlikte *Atharvāṅgirasaları oluştururlar.

Anumati: (Soyut Tanrılar) Lütuf veya hizmete hazır olma. Bu tanrıçanın adı **Rigveda*'da birkaç kez geçer. Ona, güneşe uzun süre bakabilmek (X, 59:6) için yakarılır. *Atharvaveda* ve *Vācasaneyā Samhita*'da aşk tanrıçası olarak gözüktür. Öte yandan o, bir Yarım Ay tanrıçası olarak da kabul edilir.

Āpah: (Hava Tanrıları) Sular. **Rigveda*'da dört ilahide yakarılır (VII, 47-49 / X, 9-30); bazı yerlerde de adı geçer. Fiziksel özellikleri çok belirgin değildir. Tanrıların yolunu izlerler. Elinde *vacra'sıyla *İndra, onlara bir kanal açar, onun kurallarını hiç bozmazlar. Hem göksel hem de yerseldirler ve denize varmak onların baş amacıdır. *Savitri'nin emrinde oldukları da söylenir. Tanrılarla aynı yerde otururlar. İnsanların iyi ve kötü davranışlarını izlemekte olan kral *Varuṇa, bu suların ortasında durur. Bunlar “anne”dirler ve *Agni'yi oluştururlar. Hareket eden, etmeyen herşeyi yaratan bunlar, kutlu sularını bir anne şefkatiyle akıtırlar. Kirlenmiş şeyleri sürükleyerek temizlerler. Ahlsal kirlilikleri, günahları, ilenmeleri ve yalanları bile temizlerler. Sıhhat, zenginlik, kuvvet, uzun yaşam ve ölümsüzlük kazandırırılar. İnsanlar sık sık onların yardım ve merhametini ister. Onlar da, kutsal otların üstünde oturarak, kendilerine soma sunulmasını beklerler.

Sular, çoğu zaman balla birlikte gözüktür. Sütlerini balla karıştırırlar. Balla dolu dalgaları İndra'nın içeceğiştir. Ona neşe ve cesaret kazandırırılar. Onlara, balla dolu dalgaları için yakarılır. Sel gibi akan sular, tanrıları sevindirir. Gökyüzünde oluşan bu suları İndra yudum yudum içer. Bu noktada, göksel sularla soma içkisinin özdeşleştirildiğini görürüz.

Apām Napāt: (Hava Tanrıları) Suların çocuğu. Bu tanrıya **Rigveda*'da tek bir ilahide (II, 35) yakarılır. Bir de, bununla ilgili X. Maṇḍala'da iki beyit (30:2-3) vardır. Ayrıca bu tanrıdan yeri geldikçe başka yerlerde bahsedilir. Genç ve parlaktır. Kendisini saran ve besleyen suların içinde, hiçbir yakıt almadan parlar (X, 30:4). Altın renklidir. En yüksek yerde oturur, daima parlar. Düşünce kadar hızlı atlar, Suların Oğlu'nu taşır. Bazı ilahilerde şu tanrılarla birlikte adı geçer: *Aca ekapād (VII, 35:13), *Ahi budhnya (I, 186:5), *Savitri (II, 31: 6). Öna sunulan ilahinin (II, 35) son beytinde ona “*Agni” diye yakarılarak, bu tanrıyla özdeşleştirilir. Öte yandan, başka birtakım ilahilerde de Agni'ye *Apām Napāt diye seslenildiği olur. An-

34 • Apsaraslar

cak bu ikisi gene de birbirinden ayrılır. Örneğin şöyle denir: “Agni, Suların Oğlu ile birlikte Vṛitra'yı nasıl alt edeceğini düşünüyor” (VI, 13:3). Āśuheman (Hızlı Giden) lakabı üç kez Apām Napāt için kullanılır. Bu lakap diğer yerlerde Agni içindir. Bu yüzden Apām Napāt, Agni'nin bulutlarda saklanan şimşek biçimindeki görünüşünü ortaya koyar. Agni, doğrudan doğruya Apām Napāt diye çağrılmasının yanı sıra, suların içindeki embriyo (*garbha*) olarak da betimlenir (VII, 9:3). Agni'nin göksel ve yersel biçimlerinin dışında üçüncü bir biçimi vardır (X, 45:1-2). Bu, suların içinde yanan bir kandil gibi düşünülür.

Apām Napāt'ın kökeni Hint-İran dönemine dek uzanır. *Avesta*'da bu tanrı, suların ruhudur. Suların derinliklerinde yaşar, dişi canlılarla çevrilidir; bunlar sık sık kendisine yakarılır. Çok hızlı atları vardır, onları sürer ve ayrıca okyanusun derinliklerindeki parlaklığı ölçtüğü söylenir.

Apsaraslar: Apsarālar da denir. *Ap* “su”, *sarah* ise “akan, giden” anlamlarında olup, ikisi birlikte “suda hareket eden” anlamına gelir. Bunlar, adlarından da anlaşılacağı gibi, su perileridir. **Rigveda*'da fiziksel özellikleri çok belirgin değildir. Cennette sevgilisine (Vena) gülümser (X, 123:5). *Vasiṣṭha, bir Apsaras'tan doğmuştur (VII, 33:12). *Atharvaveda*'da bunlardan daha çok bahsedilir. Sularda yaşarlar ve göz açıp kapayıncaya kadar ortadan kaybolurlar (II, 2:3). Zar oyunundan hoşlanırlar ve Gandharvaların karılarıdır (II, 2:5). Banyan ve incir ağaçlarının içinde yaşadıkları, zil ve lavta ile müzik çaldıkları söylenir (IV, 37:4). *Śatapatha Brāhmaṇa*'da (II, 5:1/4) Apsarasların kendilerini bir tür deniz kuşuna çevirdiklerini görürüz. Ayrıca dans eder ve şarkı söylerler.

Çok güzel olan Apsaraslar, aşklarıyla ünlüdürler. Sadece *Gandharvalarla değil insanlarla da aşk yaşarlar. **Vedalar*'da ve *Brāhmaṇalar*'da Ugracit, Ugrampaśyā, Menakā, *Śakuntalā gibi Apsaraslar isimleriyle belirtilirken, bunların içinde en önemli yeri *Urvaśi alır. *Rigveda* X, 95'te sunulan 18 beyitlik bir ilahi, Apsaras Urvaśi ile bir insan kahraman olan, İlä oğlu

Purūravas'ın karşılıklı konuşmalarına ayrılmıştır. Bu aşk öyküsünün konusu kısaca şöyledir:

“Urvaśi cennetten kovularak dünyaya gönderilir ve burada kral Purūravas ile yaşamak zorunda kalır. Orada, onun iki evcil koçuna bakar ve kralı hiçbir zaman çıplak olarak görmez. Birlikte olmaları gereken en önemli şart budur. Onun yanında dört yıl kalır. Bir gün göksel şarkıcılar olan Gandharvalar onu geri getirmeye karar verirler. Geceleyin koçlardan birini çalarak gü-rültü yaparlar. Purūravas yatağından fırlar. Gandharvalar bunu fırsat bilip, büyü-lü bir şimşek çaktırırlar. Urvaśi, eşini çıplak halde görür. Birlikte olmaları için gereken en büyük şart bozulmuştur ve Urvaśi bir anda ortadan kaybolur. *Purūravas bir süre sonra onunla karşılaşır ve geri dönmesi için çok yalvarır, fakat boşunadır. Ancak Urvaśi zamanla yumuşar ve bir süre sonra da ona bir oğul doğurur.”

Olay, anahatlarıyla böyle olmakla birlikte, Hint edebiyatı boyunca, *Śatapatha Brāhmaṇa*, *Purāṇalar*, **Mahābhārata*, *Ka-thāsaritsāgara* gibi kitaplardaki anlatımlarında birtakım çeşitlilikler ve değişiklikler gösterir. Ayrıca büyük şair Kālidāsa'nın *Vikramorvaśi* (Kahraman ve Urvaśi) adlı ünlü dramı da bu konuyu işler.

Epik dönemde adı geçen Apsaraslardan bazıları şunlardır: Urvaśi, Ambikā, Çitrāṅgadā, Çitralekhā, Tilottamā, *Devī, Manoramā, Manovatī, Menakā, Latā, Subāhu, Rambhā, Hemā... vs. **Rāmāyaṇa* ve *Vişṇu Purāṇa*'ya göre bunlar, Okyanus'un çalkalanması sırasında oluştular. İlk ortaya çıktıklarında ne tanrılar, ne de Asurlar onları karı olarak kabul etmeyince, onlar da istedikleriyle düşüp kalkar oldular. *Purāṇalar*'da birçok sınıflara ayrılırlar. Sayıları hakkındaki tahminler çok çeşitli olmakla birlikte, genellikle 1060 tanesi başta olmak üzere, 35.000.000 tane oldukları kabul edilir. Şekil değiştirme yetenekleri vardır. İnsanlara karşı çok sevecen ve yardımseverdirler. Masa başında oynanan şans oyunlarında onların dostluklarına ihtiyaç duyulur. Destanlarda da, tıpkı **Vedalar*'daki gibi, Gandharvaların karılarıdır. İndra'nın sarayında dans edip

36 • Āptya

şarkı söylerler. Tanrılar onları, çok güç toplayıp kendilerini rahatsız eden azizleri baştan çıkartmak üzere dünyaya gönderirler. Nitekim Apsaras Menakā da aziz *Viśvamitra ile ilişki kurup Śakuntalā'yı doğurmuştur. Apsarasların güzelliği ve çekiciliği her zaman vurgulanır ve bunlar, İndra'nın cennetine düşen kahramanlara ödül olarak verilir. Bu açıdan İslam inanışındaki Huri'leri çağrıştırırlar. Bkz. Gandharva.

Āptya: Bkz. Trita Āptya.

Aramati: (Soyut tanrılar) Dindarlık. **Rigveda*'da zaman zaman adı geçer.

Āraṇyakalar: **Brāhmaṇalar*'a ek olarak yazılmış metinlere *Āraṇyakalar* (Orman Metinleri) denir. Bunlar, açıktan öğretilmesi tehlikeli bulunduğu için köylerde değil, ormanlarda öğretilmesi gereken metinlerdi. *Āraṇyakalar*'ın ana konusu, kurban sembolcülüğü ve mistisizmi ile Brahman felsefesidir. **Upaniṣadlar*'ın en eskileri de kısmen bunlara dahil edildi; bu yüzden *Āraṇyakalar* ile *Upaniṣadlar* arasında kesin bir sınır çizmek zordur. Bu metinler, birçok nedenden ötürü *Vedānta* (Vedaların Sonu) olarak biçimlendi. *Vedānta* olarak *Āraṇyakalar* ve en eski *Upaniṣadlar* çeşitli Veda okullarına aittirler. Bunlar gerçekte *Brāhmaṇalar*'ın belirli kısımlarını oluştururlar. Belli başlı dört okul şunlardır: 1) Bṛihad, 2) Taittirīya, 3) Aitareya, 4) Kauṣītaki...

Arātiler: **Rigveda*'da adı geçen bir tür kötü ruh grubu.

Arbuda: **Rigveda*'da adı geçen kötü ruhlardan biridir. *İndra'nın düşmanlarındanır.

Arcuna: Beş *Pāṇḍu kardeşten üçüncüsüdür ve *Mhb. Destanı*'nın en güçlü, en cesur ve en yakışıklı kahramanıdır. Mito-lojik babası İndra'dır; bu yüzden ona Aindri de denir. Savaş sanatını hocası *Droṇa'dan öğrenmiş ve onun en gözde öğrencisi olmuştur. Bir yarışma sonunda *Draupadī'yi kazanmış ve bu kadın beş kardeşin ortak karısı olmuştur. Aralarındaki a-

laşmaya göre, kardeşlerden biri Draupadī ile başbaşa olduğunda, diğerleri onları rahat bırakacaktır. Kuralı bozan 12 yıl sürgüne gidecektir. Ancak *Arcuna, *Yudhiṣṭhira ile *Draupadī'nin birlikte olduğu bir sırada odaya girmek zorunda kaldığı için, 12 yıl sürgüne gider. Ailesinden ayrı kaldığı bu süre zarfında başından çeşitli maceralar geçer. *Nāga kralının kızı Ulūpī'den Īrāvāt adında bir oğlu; Manipura kralının kızı Çitrāngadā'dan Babhruvāhana adında bir oğlu olur. Dvārakā şehrine, dostu *Kṛiṣṇa'nın yanına gider ve orada, onun kızkardeşi *Subhadrā ile evlenir. Ondan olan oğlunun adı *Abhimanyu (Saubhadra)'dur. Bir süre sonra, Kṛiṣṇa ile birlikte Khāṇḍava ormanını yakmada kendisine yardım ettikleri için tanrı *Agni ona Gāndīva adlı ünlü yayını verir. Yudhiṣṭhira kumarda bütün krallığı kaybettikten sonra 13 yıl için sürgüne gidildiğinde, Arcuna onlardan ayrılır ve Himalayalara gider. Orada tanrılardan (*Śiva, Īndra, *Varuṇa, *Yama ve *Kubera) Kurulara karşı kullanacağı göksel silahları alır. İlk önce Śiva gelir ve ona Paśupata adlı ünlü silahı verir. Daha sonra da diğerleri gelirler. Īndra onu cennetine, başkenti Amarāvati'ye götürür ve Arcuna orada birkaç yıl kalır. Bir *Gandharva'dan dans ve müzik dersi alır; silah talim eder Orada başka kahramanlıklar sergiler. Sürgünün 13. yılında, dört kardeşiyle ve Draupadī ile birlikte kral Virāṭa'nın hizmetine girer. Dans edip şarkı söyleyen bir hadım kılığındadır. Ancak çok geçmeden, kral Virāṭa'nın düşmanları olan Trigartalar ve Kauravalarla savaşınca, kardeşleriyle birlikte kimliği ortaya çıkar. Bundan sonra büyük savaş hazırlıkları başlar. Arcuna Kṛiṣṇa'dan büyük yardım görür. Kṛiṣṇa onun arabacısı olarak savaşın başlangıcında (VI, 25:42) ona *Bhagavadgītā'yı (Tanrısız Şarkı) okur. Savaş için cesaret bulan Arcuna, savaşın 10. gününde *Bhīṣma'yı ölümcül bir şekilde yaralar. 12. gün Suśarman'ı ve dört kardeşini, 14. gün Caya-dratha'yı, 17. gün Kaṇṇa'yı öldürür. Kurular yenilirler. Ancak *Droṇa'nın oğlu Aśvatthāman, iki kişiyle birlikte sağ kalmıştır. Pāṇḍava kampına bir gece baskını yapar ve Draupadī'nin çocukları ile diğer ileri gelenleri öldürür. Pāṇḍu kardeşler sağ-

38 • Aryaman

dır. Birçok maceradan sonra ölüp cennete giderler. Hastinapura krallığı oğlu *Parīkṣit'e kalır. Arcuna'nın Guḍakeṣa, Dhanan-caya, Pārtha gibi isimleri vardır.

Aryaman: *Ādityalardan biridir. Genellikle *Mitra, *Varuṇa, *Bhaga, *Amṣa ve diğer Ādityalarla birlikte anılır. **R̥igveda*'da adı çokça geçmesine rağmen, silik bir karakteri vardır. Adı “dost” anlamına gelir. Adının bir anlamı da “başkası için kadın arayan dost”tur, yani bir tür “sağdıç” gibi. Bu anlamda bir kere de *Agni'ye “*Aryaman” diye seslenilir (V, 3:2). Bu sözcük *Avesta* kutsal metinlerinde de geçmektedir.

Asunīti: (Soyut tanrılar) Ruhlar dünyası. Bu tanrıçaya **R̥igveda*'da (X, 59:5-6) hayatı koruması, serpilip gelişme ve güç vermesi için yakarılır.

Asuralar: **R̥igveda*'nın en eski bölümlerinde ve *Avesta*'da *Asura* sözcüğünün tanrılar için kullanıldığını görüyoruz. *Indra, *Agni ve özellikle *Varuṇa için “tanrı” anlamında Asura denmekte iken, sonradan bu sözcük tam tersi bir anlamda, “kötü ruh” anlamında kullanılmıştır. Sözcük, “yaşam, soluk, ruh” anlamlarına gelen *asu*'dan gelir. **Brāhmaṇalar*'da ve **Purāṇalar*'da tanrılarla Asuralar arasındaki çekişmelerden bahsedilir. *R̥igveda*'da tanrı Indra bir Asurahan (Asura Öldüren)'dir (VI, 22:4). Aynı lakap Agni için (VII, 13:1) ve *Sūrya için (X, 170:2) de kullanılır. *Atharvaveda*'da Asura, tamamen “kötü ruh” anlamındadır. *Brāhmaṇalar*'da, **Āraṇyakalar*'da, *Purāṇalar*'da ve **Mahābhārata*'da bunların kökenleriyle ilgili değişik efsaneler anlatılır.

Tarihsel yönden incelendiğinde, Asurluların Assur (Aşir veya Aşur) adında bir tanrılarının olduğu, anlamı belirsiz olan bu sözcüğü olasılıkla Perslerin “Ahura” biçiminde benimsedikleri görülüyor. Zerdüşt'ün *Avesta*'sında buna “akıllı” anlamında *Mazda* sözcüğü eklenerek Ahura Mazda bulunmuştu ve bu tanrının karşısına da kötü ruh olarak devalar konmuştu. Oysa ki Hint düşüncesinde deva “tanrı”, asura “kötü ruh”tur. Ārilerin,

kendilerini savaş yoluyla doğuya doğru iten Asurluları efsaneleştirdiklerini düşünebiliriz. Böylece bu kötü insanlar, birer kötü ruh haline getirilmiş, sözcüğün başındaki *a* sesi düşürülerek de şeytana karşı Sura (tanrı) sözcüğü yaratılmıştı. Böylece Suralar ve Asuralar, yani Tanrılar ve Şeytanlar oluşturulmuştu. *Asura* sözcüğü, sanılanın aksine, *sura*'nın başına olumsuzluk takısı olan *a*'nın getirilmesiyle oluşturulmamıştı.

Destan döneminde de, tanrıların düşmanları Asuralar, sık sık ortaya çıkarlar. Klasik mitolojide Asuralarla, *Diti'den olma *Daityalar ve Dānu'dan olma *Dānavalar arasında bir fark yoktur. Epik dönemde görülen belli başlı Asuralar şunlardır: Indra tarafından öldürülen Bala, *Vṛitra, *Namuçi, *Triśiras, Cambha, Paka; *Viṣṇu tarafından öldürülen Madhu, Kaiṭabha, Bali, Mura, *Naraka; *Śiva tarafından öldürülen Andhaka; *Balarāma tarafından öldürülen Pralamba; Pradyumna tarafından öldürülen *Śambara; *Devī tarafından öldürülen Śumbha, Niśumbha, Mahiṣa; *Kārttikeya tarafından öldürülen Tāraka ve Bāna; *Agastya tarafından öldürülen İlvala ve Vatapi...

Asuraların ülkesi, cennet gibi güzel ve ihtişamlı bir yer olan, Nāgaların da barındığı *Pātāla'dır. Asuralar, tıpkı *Nāgalar gibi, zaman zaman sempatik gözükürler. Örneğin *Kathāsaritsāgara*'da (VIII. Bölümde) geçen Sūryaprabha öyküsünün baş kahramanı bir Asura'dır ve öyküde beğeniyle izlenen bir rol oynar. Ülkeleri Pātāla olmakla birlikte, yeryüzünde ve gök boşluğunda pek çok kaleleri ve kasabaları vardır. Mhb.'da (VIII, 33 ve III, 173) Arcuna, Asuraların havada uçan şehirleri *Hiraṇyapura'yı yok eder.

Asuralar içinde en önemlisi, güneş ve ay ekliptiğini oluşturan Āsura Rāhu'dur. Bkz. Daityalar, Dānavalar.

Aśvamedha: **Rigveda*'da iki ilahide (I, 162, 163) attan bahsedilir. *Aśvamedha “at kurbanı töreni” demektir. *Śatapatha Brāhmaṇa*'da (XII, 1-5) ve *Taittiriya Brāhmaṇa*'da (III, 8-9) at kurbanı töreninden bahsedilir. *Śrauta Sūtralar*'da da bu tören üzerine bilgiler vardır. **Mahābhārata*'da (XIV, 71:14'ten) kral

40 • Aśvatthāman

*Yudhiṣṭhira'nın yaptırdığı at kurbanı töreni anlatılır. Bu töreni sadece krallar yaptırtırdı. Törenin yapılış amacı toprak, güç, başarı kazanmaktır. *Aitareya Brāhmaṇa*'da (VIII, 21'den) eski zamanların kahraman krallarının başarıları ve yaptırdıkları at kurbanı törenlerinin bir listesi verilir. Tören, ilkbaharda veya yaz aylarında başlar ve bir yıldan fazla sürerdi. Sağlıklı ve safkan bir at seçilir; temizlenir, süslenir ve serbest bırakılırdı. Bir yıl boyunca özgürce gezen hayvanı çeşitli tehlikelerden korumak için asker ve görevlilerden kurulu bir ordu izlerdi. At geri gelene kadar çeşitli kutlamalar yapılır, fakat asıl kutlama bir yıl sona erdiğinde yerine getirilirdi. At parçalara ayrılır, kızartılır ve tanrı Pracāpati'ye sunulurdu. Atın gezdiği yerlerde savaşlar ve fetihler olurdu. Tören hakkında daha ayrıntılı bilgi için A. Hillebrandt'ın, *Encyclopedia of Religion and Ethics* (J. Hastings, Cilt II, New York, 1909, s. 106-161)'deki makalesine bakılabilir.

Aśvatthāman: *Droṇa ve Kṛipā'nın oğlu ve Kuru ordusunun komutanlarından biridir. Kṛipa ve Kṛitavarman'la birlikte Pāṇḍavaların kampına müthiş gece baskısını düzenleyen kişidir. Draupadī intikam alınmasını ister. Ancak *Yudhiṣṭhira onun canını bağışlar. O zaman başındaki mücevheri ister. *Bhīma, *Arcuna ve *Kṛiṣṇa mücevheri ondan alırlar.

Aśvinler: (Göksel Tanrılar) Aśvinau (*İki Aśvin), Aśvinī Kumaralar (Aśvinī Oğulları)... İki vedik tanrı; güneşin ve göğün ikiz oğulları. Her zaman genç ve yakışıklı, altın parlaklığında, şahinler kadar hızlı, çevik ve bir çok biçimi olan tanrılardır. Bunlar, ikiz oldukları için, “İki Aśvin” biçiminde de isimlendirilebilirler. *Indra, *Agni ve *Soma'dan sonra, **Rigveda*'da bahsedilen en önemli tanrılar arasında, bu tanrı çifti ilk sırayı alır. Bunlara elliden fazla ilahi sunulmuştur. İsimlerinin tamamen Hint kökenli (aśvin = *at adam) olmasına ve ışık kökenli tanrılar grubuna ait olmalarına rağmen, ifade ettikleri fenomen çok açık değildir. Bu durum, bunların kökeninin *Veda öncesi çağlarda aranması gerektiğini gösterir.

Birkaç yerde bağımsız gözüktürse de, aslında, kesinlikle ayrılmaz bir çifttirler. Kadim olmalarına karşılık, hep gençtirler. Altın gibi parlak, ihtişamlı, yakışıklı ve nilüfer çiçeklerinden yapılmış çelenklerle süslenmiş durumdadırlar. “Altın Yollu” (*hiranya-vartani*) adını alan tek tanrı bu ikisidir. Güçlü, çevik ve bir kartal gibi hızlıdırlar. Güçlerini gizli tutarlar; çok derin bilgi sahibidirler. İki ünlü lakapları vardır: *dasra* (acayip) ve *nāsatya* (gerçek) (Aslında *na + a + satya*, yani “gerçek olmayan değil”).

Diğer tanrılara oranla bal (*madhu*) ile çok açık ve derin bir ilişkileri vardır. Derileri balla doludur. Her zaman bal isterler ve içerler. Yüz kavanoz dolusu bal akıtabilirler. Bal taşıyan arabalarının rengi de bal rengidir... *Soma içkisinin tiryakisidirler. *Uşas ve *Sūrya ile birlikte Soma içerler. Altın gibi parlak arabaları, üç katlı ve üç tekerlekli. Göz açıp kapayıncaya kadar geçip giden, düşünceden bile hızlı bir arabadır bu. Göksel sanatçılar olan üç *R̥ibhu tarafından yapılmıştır. Bazen atlar, bazen kuşlar veya kanatlı atlar tarafından çekilir. Bazen de bir veya iki sığır ya da tek bir eşek (*rāsabha*) tarafından çekilir. Aśvinlerin evi, cennetin denizinde olarak gösterilmekle birlikte, bazen de yaşadıkları yer belirsizdir. Ortaya çıkış zamanları şafakla güneşin doğuşu arasındadır. Uşas onları uyandırır ve onlar da arabalarıyla onu izlerler. Arabalarını uygun bir yere bırakıp, dünyaya inerler; kendilerine tapanların sundukları şeyleri alırlar. Üstelik, sadece sabah değil, öğleleri ve güneş batarken de gelirler. Karanlığı dağıtır, kötü ruhları kovarlar.

Aśvinler gökyüzünün çocuklarıdır; fakat bir yerde *Vivasvat'ın ve *Tvaṣṭri'nin kızkardeşi Saranyū'nun oğulları oldukları söylenir. *Pūṣan'ın, onların oğlu olduğu, Uşas'ın da kızkardeşleri olduğu söylenir. Dişil olarak söylenen Sūryā'nın iki kocasıdır (Eril Sūrya'daki *a* kısadır).

Aśvinlerin en tipik özellikleri, yardımseverlikleridir. İnsanları en hızlı biçimde dertten kurtaran tanrılardır. Göğün hekimleri olarak bütün canlıları tedavi ederler; yaşlıları gençleştirir-

ler. İnsanlara gençlik, güzellik ve güç kazandırmayı iyi bilirler. R̥V'da aziz *Çyavana'ya ve *Mahābhārata'da gene aynı azize iyilik yaparken görünürler. Mhb. Destanı kahramanlarından ikiz kardeşler *Nakula ile *Sahadeva'nın babalarıdır.

Aśvinlerin hangi fiziksel olayın simgelendirilişi olduğu çok açık olmamakla birlikte, genellikle sabah alacakaranlığının ya da sabah ve akşam yıldızlarının simgelendirilişi olduğu düşünülür. Göğün (*Dyaus'un) oğulları olan ve bir kızkardeşleri bulunan Aśvinler, Yunan mitolojisindeki Zeus'un oğulları, Helena'nın erkek kardeşleri Dioskurlara benzetilir.

Aśvinlerin diğer isimleri şöyledir: Gadāgatau (Hastalık-İyilik), Dasra (Mucize İşleri Olan), Abdhicau (Okyanus Doğumlu), Puşkarasracau (Lotüslerden Çelenkleri Olan). Burada sözcüklerin –au biçiminde bitmesi, bunların ikil halde olduklarını, yani, Aśvin çiftini gösterir. Dasra ise, ikisinden sadece birine seslenilirken kullanılır.

Ey Aśvinler, arabanızla zenginlik getirerek,
Buraya, dindar ölümlünün yardımına gelin.
Bizi, bitkinlik ve hastalıktan koruyun,
Gece-gündüz bizi kollayın, ey bal âşıkları!...

(VII, 71: 2)

At: Hint mitolojisinin önemli hayvanlarından biri de attır. Vedik mitolojide görülen en belli başlı atlar Dadhikrā, Tārksya, *Paidva ve *Etaşa'dır. Bunların ortak özellikleri, güneşle özdeşleştirilmeleri, güneşi harekete geçiren süratli atlar olarak görülmeleridir. *R̥igveda'da atla ilgili iki ilahi (I, 162, 163) vardır. Burada atı öven sözler söylenir. Epik dönem öncesinde ve epik dönemde at kurbanı töreni (*Aśvamedha) yaptırıldığını görürüz. Sanskrit edebiyatındaki bazı öykülerde (Örneğin *Mhb. III, 53) kralların at bilgisine (aśvakovidah) sahip olduklarını saptamaktayız. Bkz. Aśvamedha.

Atharvan: *R̥igveda'da geçen bir din adamıdır. Orada, ateşi kullanan ve ilk kurban sunuluşunu gerçekleştiren kişi olarak

gösterilir. Mitolojik yönden *Brahmā'nın en büyük oğludur. Bu tanrı ona Tanrı Bilgisini (*Brahmavidyā*) açıklamıştır. *Pracāpati ve dördüncü *Veda'nın yazarı olarak da gösterilir. Sonraki dönemde *Aṅgiras ile özdeşleştirilir. Soyundan olanlara Atharvanalar denir. Bunlar sık sık Aṅgiraslarla birlikte görülürler.

Atharvāṅgirasalar: Bu isim, birlikte dolaşan *Atharvan ve *Aṅgiras soylarına ilişkindir; bazen de sadece Aṅgiraslara aittir. Özellikle *Atharvaveda* ile bağlantılıdır. Bu isimler olasılıkla onların büyük otorite ve kutsallığını belirtmek için bu *Veda'nın ilahilerine verilir.

Atri: Birçok *Veda ilahisini yazmış olan bir ermiş adı. Epik dönemde on *Pracāpati'den (yani *Manu tarafından yaratılışı sağlamak üzere yaratılan Efendilerden) biridir. Sonra *Brahmā'nın aklından doğan bir evlat olarak gözüktür. Daha sonra *Yedi Ermiş'ten biridir. *Dakṣa kızı Anasūyā ile evlenir. *Rām.'da *Rāma, sürgünü sırasında Çitrakūṭa'daki inziva yerinde onu ziyaret eder. *Purāṇalar'da *Soma'nın babasıdır.

Aurva: Urva'nın oğlu, *Bhṛigu'nun torunu olan bir ermiş. Mhb.'da ermiş Çyavana'nın oğlu olarak görülür. Soyundan dolayı ona Bhārgava da denir.

Avatāra: “Yeryüzüne inme” demektir (*ava* + *tī*'den). Bir tanrının dünyaya insan veya başka bir canlı biçiminde bedenlenmesini anlatır. Özellikle tanrı *Viṣṇu'nun bedenlenmeleri vardır. Bu tanrının On *avatāra*'sı vardır. Bunlar: 1) Balık (*Matsya*), 2) Kaplumbağa (*Kūrma*), 3) Domuz (*Varāha*), 4) Aslan İnsan (*Narasimha*), 5) Cüce (*Vāmana*), 6) Baltalı Rāma (**Paraśurāma*), 7) *Rāma (veya Rāmaçandra), 8) Kriṣṇa, 9) Buddha, 10) Kalkī (veya Kalkin). Bu sonuncu *avatāra*, Kali döneminin sonunda beyaz bir at üstünde ortaya çıkacaktır. Bu on bedenlenme genel olarak kabul edilenlerdir. *Bhāgavata Purāṇa*'da *Viṣṇu'nun 22 *avatāra*'sı sayılır.

B

Balarāma: *Kṛiṣṇa'nın ağabeyi. Balabhadra veya Baladeva da denir. **Mahābhārata*, **Harivaṃśa* ve **Purāṇalar*'da adı geçer. Şaraba düşkündür. Mhb.'da *Bhīma'nın Duryodhana'ya yaptığı hatalı sopa vuruşuna çok kızar ve orayı terk eder. Mhb.'da Kṛiṣṇa ile birlikte doğuş öyküleri anlatılır. Karṇsa adlı tirandan kaçarak büyürler. Birçok maceraları vardır. Bir anlatıma göre *Viṣṇu'nun *avatāra*'larından biridir. Bir diğer anlatıma göre ise, yılan *Śeṣa'nın avatārasıdır ve *Balarāma öldüğü zaman ağzından çıkacağı söylenir.

Bālin: (Bālī, Vālī) Kiṣkindhya'nın *Rāma tarafından öldürülen maymun kralıdır. Krallığı ölümünden sonra kardeşi Sugrīva'ya verilir. Bu maymun Rāma'nın dostu ve yardımcısıdır. Bālin'in *Indra'nın oğlu olduğu, annesinin saçından (*bāla*) dünyaya geldiği ve ismini buradan aldığı düşünülür. Karısı (Sugrīva'dan çaldığı) Tārā'dır. Oğulları Aṅgada ve Tāra'dır.

Bhaga: *Ādityalardan biridir. **Rigveda*'da adına sunulmuş tek bir ilahi (VII, 41) vardır. Adının anlamı “Veren” veya “adalet, zenginlik vs. dağıtan”dır. Zaten ṚV'da bazen adı “cömertlik, zenginlik” anlamında kullanılmıştır. Ayrıca aşk ve evliliğe başkanlık eder. Şafak onun kızkardeşidir. Yāska (*Nirukta* XII, 13) onun zamanını, güneşin yükselişinden önceki vakit (*tasya kālāḥ prāgutsarpaṇāt*) olarak açıklar. *Avesta*'da, Ahura Mazda'nın lakaplarından biridir ve “Bagha” biçimindedir.

Bhagavadgītā: “Tanrısal Şarkı”. **Mahābhārata Destanı*'nın Bhīṣma Parvan (25, 42) bölümünde yer alan, 18 bölümlük ve 700 beyitlik bir metindir. Burada, gerçekte Tanrı *Viṣṇu'nun bir **avatāra*'sı (bedenlenmesi) olan *Kṛiṣṇa, *Arcuna'nın arabacılığını yapmaktadır. Ona, Sāṃkhya-Yoga felsefesini ve Bhak-

ti'yi (inanç) açıklar. Bir ara tanrılığını ona gösterir. Arcuna, kimsenin görmediği bu olaydan fazlasıyla etkilenir. Arcuna'nın sorularına Kṛiṣṇa'nın verdiği yanıtlar zaman zaman çok yüksek kalitededir.

Bharata: 1) **R̥igveda*'da bahsedilen Bhārata halkının türediği kahraman kral. Viśvāmitra ile eş tutulur. Bharata'nın oğulları Viśvāmitra'nın, Viśvāmitra'nın oğulları Bharata'nın oğulları diye adlandırılır. 2) Birinci Manvantara'da yaşayan eski bir kral, 3) **Rāmāyaṇa*'da *Daśaratha'nın Kaikeyi'den olma oğlu. *Rāma'nın üvey kardeşi. Rāma'yı sürgüne giderken geri dönmeye zorlamış; başaramayınca ülkeyi onun adına yönetmişti. 4) Ay Soyu'nun Puru kolundan bir prens. Duṣyanta ve Śakuntalā'nın oğludur.

Bhīma: Bhīmasena da denir. Adı “Korkunç” anlamına gelir. Beş *Pāṇḍu kardeşten ikincisidir. Mitolojik babası tanrı *Vāyu'dur. Oldukça iri, çok güçlü ve çok cesur bir savaşıdır. İriliğine oburluğu da eklenince ona Vṛikodara (Kurt Karınlı) denmiştir. Kuzenleri olan Kurular ve onların en büyüğü *Duryodhana, Bhīma'yı hep kıskanmış ve öldürmek istemiş, ancak bir türlü başaramamışlardır. Kardeşleriyle birlikte sürgüne gittiklerinde, ormanda dev bir *Rākṣasa olan *Hidimba'yı öldürmüş ve onun kızkardeşi Hidimbā ile evlenmiştir. Ondan *Ghatotaka adlı oğlu olmuştur. **Mahābhārata*'nın en büyük kahramanlarından olan Bhīma'nın ormanda daha pek çok *Asura'yı öldürdüğünü görürüz. Mitolojik yönden Bhīma ile Hanumān kardeşirler. Mhb.'da (III, 147: 11) karşılaşır ve Hanumān ona *Rāmāyaṇa*'yı kısa bir biçimde anlatır. Uçma yeteneği olan bu iki kardeşten Bhīma, Himalayalar'daki Kubera'nın cennetine ulaşmayı başarır. Bhīma'nın kahramanlıkları saymakla bitmez. Pāṇḍavaların ikinci sürgününde kral Virāta'nın hizmetine girerler. Orada, *Draupadi'ye sarkıntılık eden kralın kayınbiraderi Kīçaka'yı öldürür. Onsekiz günlük büyük savaşta Bhīma, birçok yararlılıklar gösterir. On yedinci gün, söz verdiği üzere, *Duṣṣāsa'yı öldürüp, kanını içer. Çünkü bu kişi daha önce

46 • Bhīṣma

Draupadī'yi küçük düşürmüştür. Savaşın sonunda, sopalarla yapılan dövüşte, Bhīma, Duryodhana'nın bacaklarını kırıp onu ölüme terk eder. Hatalı sopa vuruşu Baladeva tarafından eleştirilir.

Bhīṣma: Kral Śāntanu'nun Ganj nehrinden olma oğlu. Babasının balıkçı kralın kızı Satyavatī ile evlenmesi için, tahta çıkmaktan vazgeçerek, büyük bir özveride bulunur. Kral Śāntanu'nun karısından iki oğlu olur (Çitrāṅgada ve Viçitravīrya). Bunlar geride hiç çocuk bırakmadan ölürlər. Bhīṣma verdiği söz yüzünden neslin devamını sağlayamaz. Satyavatī ise gayrimeşru çocuğu *Vyāsadan soyun devamını ister. O da *Mhb.'nin kahramanlarının babaları olan *Dhṛitarāṣṭra, *Pāṇḍu ve Vidura'yı doğurtur. *Bhīṣma, iki akraba kral çocuklarının büyükbabaları gibidir. Felsefî konuşmalarıyla dolu olan Mhb.'nin 6. bölümü onun adını taşır.

Bhṛigu: Vedik bir ermiş adı. On *Pracāpati'den biri, Bhargava soyunun kurucusudur. Veda sonrası edebiyatta daha çok tekil olarak gözüktür. *Rīgveda'da ise daha ziyade çoğul yani “*Bhṛigular” biçiminde gözüktür. Bunlar sadece bir ermiş grubu değil, aynı zamanda eski kurban sunucu ve “ata” olarak gözüken gruplardır. Bu yönden *Aṅgiraslara ve *Vasiṣṭhalara benzerler. Ateşin insanlara ulaştırılması ve *Mātariśvan ile ilgileri vardır.

Bhūtalar: Çok çeşitli hayaletlere verilen genel bir isimdir. *Rākṣasalara ve *Piśāçalara benzerler. Bhūta sözcüğü “varlık, yaratık” anlamının yanı sıra, “hayalet” anlamına da gelir. Bhūtalar geceleri mezarlıklarda dolaşır, ağaçların içine saklanır, cesetleri canlandırır. Genelde kaza sonucu ölmüş bir insanın ruhu bir Bhūta'dır ve bu yüzden, yaşayan herşeye karşı kin ve nefret duyar. Bir Bhūta'yı tanımanın üç yolu vardır: Gölgesi yoktur, Hint safranının yanışına dayanamaz; daima genizden konuşur. Üç türlü Bhūta vardır: Düşmanca davranan, iyi huylu ve silik karakterli... Viṣṇu Purāṇa'ya göre bunlar, Yaratıcı'nın kızgın olduğu bir sırada yarattığı vahşî yaratıklardır ve çiğ et

yerler. *Vāyu Purāṇa*'da ise analarının Krodhā (Öfke) olduğu söylenir. Bhūtalar da, tıpkı diğer birtakım aşağı mitolojik yaratıklar gibi, *Śiva'nın hizmetçileridirler.

Boğa: **Rigveda*'da ve *Atharvaveda*'da tanrı *İndra'ya “boğa” dendiğini görüyoruz. Ayrıca *Agni, *Dyaus ve *Rudra gibi tanrıların da böyle çağrıldıklarını görüyoruz. Boğada tanrısal bir yan görüldüğü ortadadır. Epik mitolojide ise, *Nandi (Nandu) isimli bir boğa, tanrı *Śiva'nın binek hayvanıdır. Walter Ruben'e göre “Ârilerden önceki yerlilerin manda biçimli kötü bir ruhları vardı ve bu şeytan (*mahiṣa*), Śiva'nın karısı *Devī tarafından öldürülmüştü. *Mhb.'da ise aynı şeytan Śiva'nın oğlu *Skanda tarafından öldürülmüştü... Buddhist mitolojide manda kafalı, manda boynuzlu veyahut da bir manda üzerinde giden ölüm tanrısı ile daima çarpışan ve Bhairava adında boğa boynuzlu ya da boğa kafalı yaratık betimlemesi vardır. Bhairava diğer taraftan Śivaitlerin, tanrı Śiva'nın bir şekline verdikleri isimdir ve aynı zamanda bu tanrı Himālaya dağlık bölgesinde yerliler tarafından tapınılan bir tanrıdır. Boğa ise Śiva'nın kutsal binek hayvanıydı; burada bir boğanın bir manda ile çarpıştığını gösteren çok eski bir efsane örneğini görmekteyiz. Bunların ikisi de ilkellerce bereket tanrısı olarak tanınırlardı. Bunlardan birisi ölümü birisi de gelişimi simgeliyordu. Boğa, batının buğday, arpa ve üzüm yetiştiren ve sapanla toprağı işleyen ziraatçi kültürünün malı olan hayvan iken; manda, doğunun pirinç çeltiklerinde ve pirinç tarlalarında sulama işlerinde çalışan ve ekip biçmesini çapalarla yapan kültüre ait bir hayvandı. Bu iki ayrı kültür, tarihten önceki devirlerde gelip, Hindistan'da buluşmuşlardı... İki kültür de ayrı ayrı kendi kutsal hayvanlarını tanrı seviyesine çıkardılar. Bu iki hayvanın birbiriyle yaptıkları savaşlar, daha sonraki Buddhizm içerisine de yansımıştır. Bu efsaneyi Śiva taraftarları kendi Devī'leri için uyarlamışlardır” (Ruben, *Buddhizm Tarihi*, Ankara, 1947, s. 120-121).

Brahmā: Eril Brahma, Bkz. Brahma.

Brahma: (Brahman, Brahmā) Sözcük yansız hali olan Brahma ve Brahman biçimlerindeyken, evrenin en yüce gücünü belirtir. Bu güç, kendi kendine oluşmuş, öncesiz ve sonsuz, bütün herşeyi içine alan Güç'tür. Madde ötesi, görünmez ve herşeyi yaratanıdır. Bu anlamdaki bir gücün Hint edebiyatındaki ilk izleri, **Rigveda* X, 129'da görülür. X, 121'deki ilahide ise ismi *Pracāpati, *Hiranyagarbha ve *Ka olarak gözüktür. Aslında bu isimlerle, isimsiz (Ka) olan güç anlatılmak istenirken, Brahmanizmin yükseliş döneminde buna son isim bulunarak, "Brahma" denmiştir.

Sözcük eril halinde kullanılırsa (Brahmā olarak) o zaman diğer iki üyeliğini *Vişnu ve *Śiva'nın yaptığı tanrı üçlemesinin bir diğer üyesini anlarız. Bu tanrı, tüm evrenin yaratıcısıdır ve ona Pracāpati (Yaratıkların Efendisi) denir. O, sadece dünyadaki canlıların değil, tanrıların da yaratıcısıdır. *Śatapatha Brāhmaṇa*'da (XI, 2, 3, 1) şöyle denir: "Başlangıçta sadece Brahman vardı. O, tanrıları yarattı; onları yarattıktan sonra dünyaları onlara barınak olarak verdi. Toprak dünyasını *Agni'ye, havayı *Vāyu'ya, göğü de *Sūrya'ya verdi".

Hint mitolojisinde Brahmā'nın bir günü ve bir gecesi 1 *kalpa (8.640.000.0000 yıl)'dır. Tüm dünya mitolojileri içerisinde, evrenin yaratılış zamanıyla ilgili bilimsel verilere en çok yaklaşan rakam budur; çünkü Brahmā yaratılışı bir günde yapmıştır.

Brahmā kırmızı-renkli, dört başlı bir tanrıdır. Aslında beş başı vardır ama o beşinci baş, saygısız konuştuğu için tanrı Śiva'nın üçüncü gözü tarafından yakılmıştır. Bu yüzden ona Çaturānana (Dört Yüzlü) denir. Dört kolu vardır. Elleri bir asa veya kaşık, bir tesbih, bir su testisi, bir de Veda kitabı bulunur. Karısı bilim tanrıçası Savarastī (Brāhmī)'dir. Binek hayvanı kuğu veya kazdır. Bu nedenle ona Hansavāhana (Kuğu Binicisi) denir. Barındığı yerin adı Brahmanvāṇdā'dır. Sularda doğduğu için bir adı da su (*nara*) sözcüğünden türetilen Nārāyana'dır.

Brahmā balık, kaplumbağa ve domuz biçimlerinde diğer kalpalarda yaratıcı olmuştur. Bu biçimler daha sonra Vişṇu'ya atfedilmiştir. Zaten zamanla diğer iki akımın, yani Vişṇucularla Śivacıların çabaları sonucu tanrı Brahmā geri plana itilmiş ve bu iki tanrı (Vişṇu ve Śiva) ön plana çıkartılmıştır. Mhb.'da Brahmā'nın Vişṇu'nun göbeğinden türediği anlatılır. Bu nedenle ona Nābhica (Göbekten Doğan) denir. Ayrıca bir nilüfer çiçeği içinde doğduğundan ona lotüs doğuşlu anlamında Kanca, Sarocin, Abcaca, Abcayoni, Kancaca da denir. *Rāmāyaṇa'da biraz daha önemli bir konumu vardır. Bütün bunlar Vişṇu taraftarlarının görüşleridir. Śivacılar ise Brahmā'yı yaratanın Mahādeva veya *Rudra (Śiva) olduğunu söylerler ve onun *Liṅga'ya taptığını öne sürerler.

Brahmā'nın adlarından bazıları da şunlardır: Çaturmukha (Dört Yüzlü), Aṣṭakarna (Sekiz Kulaklı), Pitāmaha (Büyükbaba), Lokeśa (Dünyanın Efendisi), *Dhātṛi (Destekleyen), Vidhātṛi (Destekleyen), Sanat (Eski), "Yaratıcı" anlamında Vidhi, Vedhās, Druhiṇa, Sraṣṭṛi...

Brāhmaṇalar: *Brāhmaṇa* sözcüğü "Bilgili Din Adamının Açıklamaları" anlamında kullanılmıştır. Bu açıklamalar özellikle kurban törenlerine ilişkindir. O nedenle *Brāhmaṇalar*'ı "Kurban Bilimi"ne ilişkin metinler olarak nitelendirebiliriz. İlk örnekleri *Siyah Yacurveda*'da görürüz. Daha sonra birçok Vedik okul kendi görüşüne göre yorumlar getirdi ve birçok *Brāhmaṇa* oluşturuldu. En eski ve önemli *Brāhmaṇalar* şunlardır: *Aitareya*, *Kauṣītaki*, *Tāndyamahābrāhmaṇa*, *Taittirīya*, *Śatapatha*. Bunlardan en ünlüsü olan *Śatapatha* (yüz yol) *Brāhmaṇa*'da ateş sunağı yapımı, bir çömezin kutsal metinleri ezberlemek üzere hoca yanına verilmesi, günlük *Veda* çalışmaları, ölüm törenleri, *at kurbanı (*Aśvamedha), insan kurbanı (Puruṣamedha), herşeyin kurbanı (Sarvamedha) gibi konulara değinilir. Bu metinleri de, tıpkı **Vedalar*'da olduğu gibi, ait olduğu *Veda*'nın ilgili din adamlarından biri (Hotar, Udgatar, Adhvaryu) okur. **Rigveda*'dan tanıdığımız ve eski olarak nitelediğimiz

50 • Brahmanaspati

tanrılar aynıyla *Brāhmaṇalar*'da da görülür; ancak buralarda renkleri hayli soluktur ve bütün güçlerini kendilerine sunulan kurbanlara borçludurlar. Öte yandan *Ṛigveda*'da ikinci planda gözüken bazı tanrılar, bu ayin edebiyatında birinci plana fırlamıştır. Buna en iyi örnek, *Vişṇu ve *Rudra (*Śiva)'dır. En büyük önem ise, tanrıların (**devalar*) ve şeytanların (**asuralar*) babası olarak görülen, “Yaratıkların Efendisi” *Pracāpati'ye verilir. *Ṛigveda*'da tanrılarla şeytanlar birçok kez savaşırlar ve tanrılar sadece kendilerine güvenirlir. *Brāhmaṇalar*'da ise, başarılı olmak için, tanrıların bile kurban sunmaları gerekir. *Brāhmaṇalar*'da hiçbir şeye kurbandan ve brahmanlardan (din adamları) fazla önem verilmez. Kurban, doğanın yaratıcı gücüdür. Bu nedenle Pracāpati ile eş tutulur. Kurban işini bilen din adamları tanrılaştırılmıştır.

Brāhmaṇalar'da anlatılan bazı efsaneler şunlardır: *Purūras ile *Urvaśi (Śata. Brah. XI, 5:1), *Tufan (Śata. Brah. I, 8, 1), Śunaḥśepa (*Aitareya Brāh.* VII, 13-18), Kanatlı Dağlar (*Maitrāyaṇī Sam.* I, 10, 13), *Yaratılış (Śata. Brāh. XI, 1, 6/1-11).

Śatapatha Brāh. XI, 2, 3, 1'deki efsanede yaratılışın özü olarak Brāhman öne sürülür: “Başlangıçta sadece Brahman vardı. O, tanrıları yarattı; onları yarattıktan sonra, dünyaları onlara barınak olarak verdi. Toprak dünyasını *Agni'ye, Hava'yı *Vāyu'ya, Göğü de Sūrya'ya verdi”.

Brahmanaspati: Bkz. Bṛihaspati.

Bṛihaspati: (Yersel Tanrılar) Adı “Duanın Efendisi” anlamına gelir. Kişileştirilmiş din ve dindarlığı sembolize eder. Bṛihaspati'ye **Ṛigveda*'da bazen Brahmanaspati diye de seslenilir. Bu tanrının *Ṛigveda*'da önemli bir yeri vardır. Ona, yaklaşık bir düzine ilahide yakarılır. I. ve II. kitaplarda Brahmanaspati adıyla, diğer kitaplarda ve özellikle X. kitapta ise Bṛihaspati adıyla seslenilir. Bazen *Indra ile birlikte yakarılır.

Yedi ağızlı, güzel dilli, yüz kanatlıdır. Parlak ve altın sarısı bir rengi vardır. Sesi berrak ve güzeldir. Okları ve yayı, bir de *Tvaṣṭri'nin keskinleştirdiği (X, 53:9) bir baltası vardır. Kızıl

atların çektiği bir arabası vardır. Dinsel tören yapılırken arabasında durur ve kötü ruhları kovar; ışığı getirir (II, 23:3). Burada dua okuduğu kabul edilip, kendisine Vācaspati (Sözün Efendisi) diye seslenilmiştir.

Bṛihaspati bir evsel·din adamı (Purohita)'dır (II, 24:9 / *Vācasaneyā Samhitā* 20:11). Dua ve kurbanların baş sunucusudur. Tanrılarla insanlar arasında bir tür arabulucudur. Tanrılara duaları o götürür. Çok güzel şarkılar biçiminde söyler ve tanrılar bundan çok hoşnut olur. Göksel bir grup (*Gaṇalar) ona eşlik eder. O yüzden Bṛihaspati'ye Gaṇapati (Gaṇaların Efendisi) de denir.

Rigveda'nın bazı yerlerinde Bṛihaspati, *Agni ile özdeşleştirilmiş durumdadır. Agni de bir tür din adamı gibi gösterilmiş ve ona din adamlarının adıyla seslenilmiştir (Bkz. Agni). Bṛihaspati, tanrısal din adamı brahman olarak, sonraki mitolojide ortaya çıkacak Trimūrti'nin içinde yer alan Brahmā'nın prototipi gibi gözükmektedir. Dindar kişileri bütün tehlikelerden korur, onlara zenginlik verir. Ömrü uzatır, hastalıkları kovar. Bu iyilikseverliği yüzünden ona "baba" derler.

Sonraki dönemlerde bilgelik ve güzel söz söyleme tanrısı olarak karşımıza çıkar. O bir Rīṣi'dir. Jüpiter gezegeninin yöneticisidir ve bu gezegenle özdeşleştirilir. Rīṣi *Aṅgiras'ın oğludur. Bu yüzden soyadı Āṅgirasa'dır. Tanrılarının hocası olduğundan ona Animiṣācārya (Tanrı Hocası), Çakṣas (Öğretmen), Īcya (Öğretmen) denir. Özellikle *Indra'nın hocasıdır (Īndrecya). Karısı Tārā'dır. Tārā'yı Ay tanrı Soma kaçırrır. Bu yüzden savaş olur. Uśanas, *Rudra, *Daityalar ve *Dānavalar Soma'dan yana olurlar. Bṛihaspati'nin yardımcıları ise Indra ve diğer tanrılardır. Dünyayı sarsan bir savaş olur. Sonunda tanrı Brahmā'ya danışılır. O da olaya el koyar ve Tārā'yı kocasına geri verir. Tārā bir çocuk doğurur. Bṛihaspati'yle Soma, her ikisi de çocuğun kendisine ait olduğunu iddia eder. Tārā, Brahmā'nın zorlamasıyla doğruyu söyler ve çocuğun babasının Soma olduğunu açıklar. Çocuğun adı Budha (Soma soyundan/Merkür gezegeni)'dir.

Bṛihaspati, Bharadvāca'nın babasıdır. Bharadvāca da, *Ma-

52 • Buddhist Mitoloji

hābhārata'da Kuru ve *Pāṇḍuların hocası *Droṇa'nın babasıdır. Bṛihaspati bazen mitolojik yazar *Vyāsa ile özdeşleştirilir. Bṛihaspati'nin öteki adları da şunlardır: Sadasaspati (İkâmetin Efendisi), Asurya (Tanrısal), Cīva (Yaşayan), Dīdivis (Parlak), Dhiṣana (Akıllı), Giṣpati (Sözün Efendisi).

Buddhist Mitoloji: Siddharta Gautama Buddha İ.Ö. 563-483 yılları arasında yaşamış Hintli bir düşünürdür. Brahmanların kurban törenlerine, toplumdaki sınıf ayrılıklarına ve saçma inançlara tepki olarak geliştirdiği yeni yaşam felsefesi, sonradan bir din haline gelmiştir. Bu dinin inancı ise uygulamada büyük farklılıklar gösterse de temelde Hindu inancıyla benzerlikler taşır. En büyük ayrılık Buddhizmin “tanrısız” bir din olmasıdır. Bu dinin inananları ise “tanrı” ihtiyacını gidermek için, Buddha'nın ölümünden yıllar sonra onu tanrı haline getirmişlerdir. Cainizm ve Vişnuizm, Buddhizm ile beraber Maurya döneminde atağa kalkan ve geniş kitleleri etkisi altına alan dinsel akımlardır. Bu üçü içinde en çok taraftarı *Vişnu inancı toplamıştır. Bunda, toplumda çok sayıda taraftar bulan Buddha inancını, Buddha'yı tanrı Vişnu'nun bedenlenmelerinden biriymiş gibi göstererek, insanları kendi inanç saflarına doğru çeken Vişnucuların da büyük etkisi olmuştur.

Buddha inananları sadece Tanrı ihtiyacı hissetmekle kalmamış, daha ileri giderek inançlarını süsleyecek ve malzemesini büyük ölçüde Hindu mitolojisinden alan bir mitoloji de yaratmışlardır.

Buddha'nın Bodhgaya ağacı altında aydınlanmaya erişirken, şeytan Māra ile mücadele ettiği anlatılır. Hemen hemen bütün dinlerde görülen bir tür konservatizmin bir sonucu olarak, eski inanç ve gelenekler kısmen korunmuştur. Örneğin **Veda* tanrıları Buddha'nın yardımcısı ve hizmetçisi olarak karşımıza çıkarlar. Indra ve Brahmā, Buddha doğarken onun dadılığını yapar durumda gösterilirler. Brahman düşüncesine göre kuzeyin koruyucusu *Kubera, doğunun Indra, güneyin *Yama, batının ise *Varuṇa'dır. Buddhist düşüncede ise Kubera aynı kal-

miş, diğerleri için daha küçük ruhlar uydurmuşlar ve sırasıyla *Dhṛitarāṣṭra, Virudhaka ve Virupakṣa demişlerdir.

Ağaç ruhu, şehir ruhu, ev ruhu ve orman ruhu inançları vardır. Yer altında yaşayan yılanlar Buddhisttir ve Buddhistlerle dosttur (animist ilkellerden kalma bir inanç). Buddhizm içinde eski Hindu tanrı ve tanrıçalarına yer vermek bir moda haline gelmişti. Viṣṇu'nun karısı ve saadet tanrıçası *Śrī, maymun *Hanumān ve *Śiva'nın karısı *Devī buna en güzel örneklerdir.

Brahman inancında ölüm tanrısı olan Yama, Buddhistlerce dini koruyan ruhlardan biri olarak gösterilmişti. Māra gibi kötü bir ruhtu. Bunların yanı sıra üçüncü bir kötü ruh, Arilerden önceki yerlilerin inancında yer alan Manda tanrıdır.

Buddhizmde dini koruyan ruhlardan birisi de tanrı Śiva'dır. Śiva'nın Buddhist panteondaki bu biçiminin adı Mahākāla'dır. Mahākāla çok sert karakterli, elinde içi kan dolu bir insan kafatası taşıyan, boynunda kafataslarından yapılmış bir kolye taşıyan, üç gözlü bir ilah olarak betimlenir. O, bu korkunç şekliyle dini korur. Öte yandan, Śiva'nın karısı Devī de Buddhist panteon içine katılmıştır. Devī nasıl Śiva'nın dişil enerjisi (*Śakti) ise, Tārā da Buddha'nın (Avalokiteśvara) Śakti'sidir. Buddhist mitolojiye alınan tanrıçalardan bir diğeri de, aşk tanrısı Kāma'nın karısıdır. Hindu mitolojisinde gayet sakın ve sadık bir kadın olan bu tanrıça, Buddhist mitolojide oldukça serttir. Tanrı Brahmā'nın karısı *Sarasvatī'de Buddhizm'e, müzik ve bilgelik tanrıçası olarak aynıyla katılmıştır. Hindu şafak tanrıçası *Uṣas, Buddhist mitolojide Mariçī'dir.

Buddhizmin Hindu panteonundan başka bir de kendi panteonu vardır. Buddha'nın insan tasvirlerinin yapılmadığı zamanlarda o, Triratna (üç inci), ayak izleri ve aydınlığa eriştiği taş gibi şeylerle simgelendiriliyordu. Yunanlıların etkisiyle "güneş tanrı" olarak resmedilebilmişti. Buddha'dan sonra gelen selefleri de Buddhistler tarafından tanrı olarak düşünülmüştür. Buddhist düşünceye göre dünyaya daha önce üç Buddha gelmiştir; dördüncüsü bildiğimiz tarihi Buddha'dır. Dünyada kötülük egemen olduğunda beşinci Buddha gelecektir.

54 • Buddhist mitoloji

Bu, Vişnu'nun *Paraśurāma, *Rāma, *Kṛiṣṇa ve Balarāma olarak doğuşlarına benzer. Dünya kötüye gittiğinde Vişnu, Kalki adıyla yeniden doğacaktır. Gelecekte doğacak olan Buddha'nın adı da Maitreya'dır.

Maitreya, henüz Buddha olmayan, fakat gelecekte Buddha'lığa erişecek olan bir tiptir. Böyle tiplere Bodhisattva denmektedir. Bütün Buddha'lar bir Bodhisattva aşaması geçirmişlerdir. Nispeten daha yeni olan diğer iki Bodhisattva, Manuśrī ile Avalokiteśvara'dır.

Manuśrī hakkında, Bhairava biçimine girdiği ve Ölüm Tanrısını yendiği biçiminde bir efsane anlatılmakla birlikte, aslında o, savaşçı bir tip değildir. Elinde nilüfer çiçeği ve bir kitap taşır halde betimlenir. Lotüs çiçeğinden doğmuş olduğuna ve karısının da Sarasvatī olduğuna bakılarak onun Hindu Brahma'sına paralel olarak düşünüldüğü söylenilebilir. Avalokiteśvara ise Śiva'ya benzer. Saçlarında hilal, elinde içi kan dolu insan kafatası, üç uçlu mızrak ve sırtında bir kaplan derisi vardır. Manuśrī de Vişnu'nun yerini tuttuğuna göre, bu üçünün birliği Hindu Trimurti'sine benziyor diyebiliriz.

Sayısız Buddha ve Bodhisattva tipleri yanında Buddhizm'de bir de denetlemede olan Buddha tipleri vardır. İçinde yaşadığımız devrin beş Buddha'sına denk gelmek üzere beş tane denetleyici Buddha vardır. Hatta bunların da birer Bodhisattvası vardır. Bu Bodhisattvalar Buddha oldukları halde, denetlemedeki Buddhalar sonsuza kadar aynen kalırlar. Bunlar kendilerine göre göksel katlarda otururlar ve buralarda gelecek Buddhaların oluşması için kaynak görevi görürler. Tarihten tanıdığımız Gautama Buddha'nın Bodhisattva şekli Avalokiteśvara, denetlemedeki şekli ise Amitābha idi. Buddhizme inananlara göre Amitābha, Sukhāvatī adlı bir cennetin içinde, muhteşem bir yaşam sürdüren bir tanrı gibiydi. Dindar Buddhistlerin tek amacı bu cennete gidebilmektir.

Buddha'nın bir de "İlk Buddha" denen ve Hindu inanışındaki Ātman'ın yerini tutabilecek, soyut ve esas kavramı vardır ki buna da Ādibuddha adı verilir.

Siddharta Gautama Buddha'nın kurduğu felsefe sistemi ve yaşam yolu, ölümünden sonra dinsel bir sistem haline getirilmiş, ilkellerden ve Tibet'te hala yaşamakta olan kabilelerden gelen etkilerle tanrı, cennet, büyü gibi inançlarla ve Hindu mitolojisinden alınan tanrı ve tanrıçalarla tanınmaz bir hale getirilmiştir.

Buddhistler *Rām., *Mhb. ve **Harivaṃśa* içindeki öyküleri, kendi masal serileri içerisine kısa biçimde katmışlardır. Bunları kendi uydurdukları masallarla birleştirerek *Cātakalar* ve *Avadānalar* denen masal kitaplarını oluşturmuşlardır. Buddha'nın ölümünden iki üç yüzyıl sonra bir araya getirilen ve onun vaazlarını içeren külliyata *Tripitaka* (Üç Sepet) denir.

Buddha hakkında çeşitli mucizeler anlatılır. Bunlardan en ünlüsü, kuzeni Devadatta'nın üzerine saldırttığı çılgın filin, Buddha'nın önünde uysallaşıp onun ayaklarına kapanmasıdır.

C

Caimini: *Vyāsa'nın öğrencisi olan bir ermiş. Hocasından *Sāmaveda*'yı öğrendiği ve onu yaydığı söylenir. Aynı zamanda Pūrvamīmāṃsā felsefesini kuran kişidir.

Camadagni: *Bhṛigu soyundan bir brahman. Yedi ermiştten biridir.

Canamecaya: *Parikṣit oğlu ve *Arcuna'nın torunu büyük bir kral. *Vaiśampāyana *Mhb.'yı bu krala anlatmıştır. Babası Parikṣit bir yılan sokması sonucu ölünce yılanları (*Nāgalar) kurban etmiştir. Bu kurbanıyla ünlüdür.

Catāyus: (Catāyu) *Rāmāyaṇa'da geçen, *Garuḍa'nın oğlu ve akbabalar kralı olan kuş. *Rāma'nın dostu idi. *Rāvaṇa *Sītā'yı kaçıtırken onunla dövüşmüş, ancak yenilmişti.

Çandra: Bkz. Soma.

Çumuri: Bkz. Dhuni ile Çumuri.

Çyavana: **Rigveda*'da bazı ilahilerin yazarı, ermiş Bhṛigu'nun oğludur. Ermiş Çyavana **Mahābhārata*'da *Aśvinlerin *soma içkisi içebilmesi için tanrı *İndra'ya kafa tutar ve onu alt eder. Mhb. ve **Purāṇalar*'da onunla ilgili birçok efsane vardır. Sukanyā'nın kocası, *Aūrva'nın babasıdır. Sözcüğün ikinci *a* sesi **Rigveda*'da uzundur ve “Çyavāna” biçiminde okunur. (*Rigveda*'da Çyavāna ile ilgili yerler: I, 116:10 / I, 117:13 / I, 118:6 / V, 74:5 / V, 75:5 / VII, 68:6 / VII, 71:5 / X, 39:4, Mhb.'da III, 122-125).

D

Dadhikrā: Vedik mitolojide Tanrıların arabalarını süren göksel atlar içinde en göze çarpanlarından biri Dadhikrā'dır. Çok süratlidir. Bazen bir kartala, bazen de bir kuğuya benzetilir. Kanadının olduğu düşünülür. O, *Dasyuları öldüren bir kahramandır.

Dadhyañç: (Dadhīça) Vedik bir ermiş ismi. *Atharvan'ın öğrencisidir. *Rigveda*'da onunla ilgili mitte, Indra'nın ona çeşitli bilgileri öğrettiği ancak başkasına anlattığı takdirde başını keseceği anlatılıyor. *Aşvinler bu bilgileri ermiştten öğrenirler ve Indra onun başını kesince, ermişe kendi başlarını vererek onu kurtarırlar. *Rigveda*'da bir başka yerde, *Indra'nın şeytanları Dadhyañç'ın kemikleriyle öldürdüğü söylenir.

Daityalar: Gramerci Pāṇini'nin *Aṣṭādhyāyī* adlı eserinde (IV, 1: 85) belirttiği gibi, Daityalar “*Diti'nin Neslinden Olanlar” anlamına gelmektedir. Diti (Sınırlı) *Aditi'ye (Sınırsız) karşıt olan bir tanrıçadır. Tıpkı *Asura'dan Sura'nın türetilmesi gibi türetilmiştir. Diti'den doğmuş olan bu kötü ruhlara Daityalar denmiştir. Destanlarda ve klasik edebiyatta Asuralar ve *Dānavalarla anlamdaştırılır. Ancak bunlardan ayrılan yönü, vedik dönem sonrasında görülüyor olmasıdır. **Rāmāyaṇa*'da (I, 46) şu mit anlatılır: “Okyanusun çalkalanması sırasında vuku bulan, tanrılarla Daityalar arasındaki savaşta, tanrılar Daityaları öldürürler. Sonra, Diti çilecilik yaparak, *Kaśyapa'dan bir lütf ister. İsteddiği *Indra'yı yenecek bir oğul doğurmaktır. Kaśyapa ona, eğer bin yıl bütünüyle saf bir hayat yaşarsa, isteğinin gerçekleşeceğini söyler. Hamileliği sırasında tanrı Indra Diti'yi izler ve onu saf olmayan bir durumda yakalar. Hemen onun rahmine girer ve embriyonunu yedi parçaya böler. Bunlar *Marutların yedi efendisi olurlar”.

**Mahābhārata* ve **Purāṇalar*'da, Asurların orijinleri ve soy kütükleri üzerine, ayrıntılarda farklılaşan bilgiler vardır. **Brahmā*'nın kafasından çıkan altı evlatttan biri olan Marīçi, bir oğul türetir. Bu, ikincil derecede yaratıcı (Pracāpati) olan Kaśyapa'dır. O, **Dakṣa*'nın 13 kızıyla evlenir. Bu kızlar içinde ilk sıra Aditi'ye, ikincisi ise Diti'ye verilir. Ancak Diti, Aditi'den (Mhb. XII, 207:20'de söylendiği üzere) daha yaşlıdır. Diti'nin **Hiraṇyakaśipu* adında bir oğlu vardır ki bu Asurların yöneticisidir. Onun da başta **Prahlaḍa* olmak üzere beş oğlu vardır. Prahlaḍa'nın da başta Virocana olmak üzere üç oğlu vardır. Virocana'nın oğlu Bali, onun oğlu da Bāna'dır. Bu Asurlara ve onların soyuna Daityalar denir.

Kaśyapa ile Dakṣa'nın bir başka kızı olan Dānu'dan 33 veya 40 oğul kazanılmıştır. Bunların soyuna da **Dānavalar* denir. Kaśyapa'nın, Dakṣa'nın 4. kızı Simhikā'dan olma oğlu, ünlü Asura Rāhu'dur ki bunun başı **Viṣṇu* tarafından kesilmiştir. Kaśyapa'nın 5. karısı Danāyus ise Bala ve **Vṛitra*'nın analarındır. Bu iki Asura *Īndra* tarafından öldürülmüştür. Altıncı karısı Kālā da, bir Asura sınıfı olan Kālakevaları doğurmuştur. **Mahābhārata*'da (I, 65) bütün Asura soyunun, Dakṣa'nın 5 kızıdan türediği anlatılır. Bkz. Asurlar, Dānavalar, Diti.

Dakṣa: **Ādityalardan* biridir. Adının anlamı “akıllı, becerikli”dir. Genellikle **R̥gveda*'nın I. ve X. Maṇḍalalarında adı geçer. Kozmogonik bir ilahide (X, 72:4-5) Dakṣa'nın Aditi'den doğduğu söylenir ve hemen arkasından ise **Aditi*'nin Dakṣa'dan doğduğu ve Dakṣa'nın kızı olduğu söylenir. Bir başka yerde ise (X, 5:7) Varlık ve Yokluğun, Dakṣa'nın doğum yeri olan Aditi'nin rahmi olduğu söylenir. Bu paradoks belki Dakṣa'nın başka tanrıları simgeleyen soyut bir sözcük olarak kullanıldığını düşünmekle çözülebilir. *Śatapatha Brāhmaṇa*'da (II, 4, 4, 2) Dakṣa, yaratıcı tanrı **Pracāpati* ile özdeşleştirilir.

Damayantī: **Mahābhārata*'daki (III, 53-79) “**Nala* ile **Damayantī*” öyküsünün kadın kahramanı. Kral Nala'nın sadık ve nitelikli karısıdır.

Dānavalar: *Kaśyapa ile *Dakṣa'nın kızları Dānu'dan türeyen çocuklara Dānavalar denir. Bunlar, *Asuralar ve *Daityalarla bir düşünülürse de, eskilik yönünden Asuralara daha yakındır. Çünkü **Rigveda*'da (I, 32:9) Dānu, Asura *Vṛitra'nın anası olarak görülür. Zamanla Dānu bütün Dānavaların anası haline gelir. Daityalar ise Veda sonrası mitolojiye aittirler. Epik ve klasik Sanskrit edebiyatında Asura, *Dānava ve *Daitya sözcükleri birbirleriyle aşağı yukarı aynı anlamda kullanılır. Bunlar tanrıların düşmanlarıdır. Bkz. Asuralar, Daityalar.

Dāsalar: Bkz. Dasyular.

Dasyular: Dāsa (Köle) ile eş anlamlıdır. Dasyular, aslında Ārilerin savaştıkları kara derili Hint yerlilerine verdikleri isimdi. Bu, zamanla mitoslaştı ve bunlar da bir tür kötü ruh sınıfı haline getirildiler. Bunlarla yapılan kanlı çarpışmalardan doğal olarak doğan efsaneler, onları *Rākṣasalar ve *Piśācalar gibi korkunç ve iğrenç birer kötü ruh olarak edebiyata katmıştı. Kara renkli, küçük burunlu bu insanlar, anlaşılmasız sözlerle ayinler yapmakla ünlüydüler. **Rigveda*'da Ārilerin savaşçı tanrısı *Indra'nın Dasyularla olan savaşlarından ve onlardan binlerce-sini nasıl öldürdüğünden bahsedilir. Indra'nın lakaplarından biri de Dasyuhan (Dasyu Öldüren)'dir (I, 100:12).

Daśaratha: Güneş hanedanlığından bir kral. Īkṣvākū soyundan Aca'nın oğludur. Ayodhyā'nın kralıdır. Üç karısı olmasına rağmen çocuğu yoktu. Bir *at kurbanı töreni düzenleyerek dört evlat edinir. Karılarından Kausalyā, **Rāmāyaṇa Destanı* kahramanı *Rāma'yı, Kaikeyī *Bharata'yı, Sumitra ise *Lakṣmaṇa ve Śatrughna'yı doğurur. Tanrı *Viṣṇu'nun doğasının yarısını Rāma, çeyreğini Bharata almış, diğerleri ise kalan parçayı bölüşmüşlerdir. *Rāmāyaṇa*'da Viṣṇu, *Rāvaṇa'yı öldürmek için insan biçiminde dünyaya gelmeye söz verir ve insan babası olarak kendisine *Daśaratha'yı seçer. Daśaratha, sözüne son derece sadık bir kraldır. Ölümünden sonraki olaylar, ünlü *Rāmāyaṇa* destanının konusunu oluşturur.

Devî: *Śiva'nın karısı, Himālaya Dağları'nın (Himavat) kızıdır. Ona Mahādevî (Büyük Tanrıça) de denir. **Mahābhārata*'da birçok adı ile anılır. En çok da **Purāṇalar*'da (*Vāmana Purāṇa*'da Śiva ile *Umā'nın evliliği anlatılır; *Kūrma P.*'da Devî'ye en yüce tanrıça olarak, 8.000 adıyla yakarılır. **Agni P.*'da ise *Durgā inancından bahsedilir... vs.) ve daha sonraki edebiyatta ondan bahsedilir. Śiva'nın dişil enerjisi (*Śakti) olarak, biri yumuşak, diğeri hiddetli iki halde bulunur ki genellikle insanların taptığı ikinci halidir. Yumuşak halde iken güzel Umā (Parıltı)'dır; *Gaurī (Sarı, Parlak)'dır; *Pārvatī (Dağlı)'dır; Haimavatī (Himalayalı)'dır; Caganmātā (Dünyanın Anası)'dır; Bhavānī'dir. Sert ve öfkeli halde iken ise Durgā (Erişilemez)'dır; *Kālī (Siyah)'dır; Çañḍī ve Çañḍikā (Öfkeli)'dır; Bhairavī (Korkunç)'dir. Tapınıcıları Ekim ayında yapılan Durgāpūcā festivalinde, tanrıça Durgā için çılgın gösterilerle tapınırlar. Durgā on kolludur (Daśabhucā) ve her bir elinde bir silah vardır. Bir aslanın üstüne binmiş durumda (Simhāvahinī) gösterilir. Kara derili Kālī ise ağzı kanlı, boynu insan kafataslarından yapılmış kolye ile süslü haliyle en korkunç görünüşü arzeder. O, en büyük sihirbaz (Mahāmāyā)'dır. Vindhya dağlarında oturur (Vindhyavāsin). Mahiṣa adlı Asura'yı (Mahiṣāsura) öldürdüğü için adı Mahiṣamardinī'dir. Dünyayı beslediği için Cagaddhātṛi'dir; dağınık saçlarından dolayı Muktakeśī'dir; “Yıldız” anlamında Tārā'dır.

Yumuşak hallerine ait bayramlar da vardır. Bugün Hindistan'ın Racastan bölgesinde Mart-Nisan aylarında kutlanan Ganga bayramı, tanrıça *Gaurī adınadır. Gene aynı bölgede ve kuzey Hindistan'da Temmuz-Ağustos aylarında kutlanan Tīc bayramı da Tanrıça *Pārvatī adınadır. Pārvatī, Śiva'nın karısı olarak, onunla birlikte boğanın üstünde oturur durumda düşünülür.

Birçok adı daha vardır. Bunlardan bazıları şunlardır: Adricā (Dağda Doğmuş), Kanyākumarī (Genç Kız), Ambikā (Ana), Satī (Erdemli), Śivadutī (Śiva'nın Elçisi), Bhīmadevī (Korkunç Tanrıça), Mahākālī (Büyük Kālī), Mātangī (Haşin), Raktadantī

62 • Dharma

(Kanlı Dişli)... vs.

Tanrıça *Devī, Buddhist mitoloji içine de girmiştir. Bud-dhizmin ilerleyen devrelerinde görülen sihirbazlık konusunda bu ana tanrıça inancının oynadığı rol büyüktür. Olasılıkla bir “Ana Tanrıça” düşüncesi, ilkelerin inanışından mitolojilerin içlerine girmiştir.

Dharma: Bu sözcük **Rigveda*'da yansız cinsten “Dharman” olarak geçer. Sonraki dönemlerde kişileştirilerek eril “Dharma” biçimi kullanılmıştır. *Rigveda*'da “varlığı yöneten genel düzen, tanrıların göksel düzeni ve her tanrının kişisel düzeni” anlamlarında kullanılmıştır. Sonraki metinlerde “din, görev, ahlâk, erdem, adalet, kanun ve doğru yol” anlamlarında kullanılmıştır. Bazen aynı anda hepsini birden içerir. Ayrıca “Ölüm Tanrısı *Yama” ile eş tutulmuştur. Doğru olan herşey Dharma'dır; yanlış olan ise bunun tersi yani Adharma'dır.

Dharma sözcüğü gerek kavram olarak, gerekse tanrı olarak **Rāmāyaṇa* ve **Mahābhārata* destanları içinde sık sık geçer ve büyük rol oynar. Rām'da destanın kadın ve erkek kahramanlarının erdemliliği (dharma) çok önemlidir. Mhb.'da beş *Pāṇḍu kardeşten diğerleri *Veda tanrılarının çocukları oldukları halde ağabeyleri *Yudhiṣṭhira tanrı Dharma'nın oğlu olarak gösterilir ve destanda sık sık oğlunun erdemini dener. Destanın sonunda, Yudhiṣṭhira'nın cennete girişi sırasında da köpek kılığına girer (XVII, 3, 17) ve onu gene sınar; bu sınama da diğerleri gibi Yudhiṣṭhira'nın başarısıyla sonuçlanır.

Dharma kavramı, Buddhizm'de de çok önemli bir yer oluşturmaktadır. Sözcüğün Palicesi *Dhamma* biçimindedir. Dharma'yı başlı başına bir konu olarak ele alan ve onu *Rigveda* dininin gerekçeleri ve açıklaması olarak çok geniş bir biçimde işlemiş bulunan en eski Sanskrit metinler *Dharmasūtralar*'dır.

Veda dönemi en üstün tanrı *İndra'dan, epik dönem Dharma'ya geçişi anlatan Abidin İtil'in “İndra-Dharma” (*İlahiyat Fak. Der.* XI, 1963) adlı makalesi bu konuda daha ayrıntılı bilgiler içermektedir.

Dhātṛi: Adı “veren, yapan” ve “yaratıcı” anlamlarındadır. **Rigveda*’nın sonraki ilahilerinde öyle fazla güç ve fonksiyon yüklenen bir tanrı değildir. Fakat, yaşamın kurtuluşunu sağlayan ve sağlık veren bir tanrı olarak betimlenir. Nesilleri sürdürtür, evliliği sağlar, ev yaşamı üzerinde egemendir. Hastalıkları iyileştirir, kırık kemikleri düzeltir. “Güneş, ay, gök, dünya, hava ve cennetten önce” biçimlendiği söylenir. Bir **Āditya* olarak da görülür ve bu karakterle kalmıştır. Sonraki mitolojide **Pracāpati* veya yaratıcı **Brahmā* olarak ortaya çıkar. “Veren, yapan” terimi, **Viṣṇu* ve **Kṛiṣṇa* için kullanılan bir lakap da olmuştur. O, bazen de *Brahmā*’nın oğludur.

Dhṛiṣṭadyumna: **Draupadī*’nin kardeşi ve **Pāṇḍu* ordusunun başkomutanıdır. Babasının başını kesmiş olan **Droṇa*’yı, başını keserek öldürür. *Droṇa*’nın oğlu **Aśvatthāman* tarafından öldürülür.

Dhṛiṣṭaketu: Dhṛiṣṭadyumna’nın oğullarından biri. Ayrıca başka birçok kişinin adıdır.

Dhṛitarāṣṭra: **Mahābhārata Destanı* kahramanlarındandır. **Vyāsa*, Viçitravīrya’nın dul karılarından Dhṛitarāṣṭra, **Pāṇḍu* ve *Vidura*’yı doğurtur. Dhṛitarāṣṭra’nın annesinin adı *Ambikā*, karısının adı **Gāndharī*’dir. Ondan yüz çocuğu olur. En büyüğünün adı **Duryodhana*’dır. Destan, kör olan Dhṛitarāṣṭra ile soluk tenli Pāṇḍu’nun oğulları arasındaki taht savaşlarını anlatır. Oğullarına karşı hep edilgen kalmış, onların oyunlarına gelerek bir kardeş kavgasının doğmasını engelleyememiştir. O ve karısı bir orman yangınında (Mhb. XV. Bölüm) ölürler.

Dhuni ile Çumuri: Her zaman bir arada görülen iki şeytan (**Dāsa*). **Īndra* tarafından yok edilirler.

Diti: (Soyut Tanrılar) **Aditi*’nin karıştı veya onu tamamlayan bir tanrıçadır. Adı **Rigveda*’da üç kez geçer. Bir yerde (V, 62:8) tanrı **Mitra* ve **Varuṇa*’nın arabalarından *Aditi* (Sınırsız, sonsuz) ve **Diti* (Sınırlı, sonlu)’ye baktıkları söylenir. **Rāmā-*

64 • Draupadī

yaṇa'da ve **Purāṇalar*'da **Dakṣa*'nın kızı, **Kaśyapa*'nın karısı ve **Daityalar*ın anası olarak görülür. *Viṣṇu Purāṇa*'da (II, 79) **İndra*, **Diti*'nin karnındaki embriyoyu 49 parçaya ayırarak, **Marutlar*ın ortaya çıkmasını sağlamıştır. Bkz. *Marutlar*, *Aditi*, *Daityalar*...

Draupadī: **Mahābhārata*'nın kadın kahramanı, *Pañçāla* kralı **Drupada*'nın kızı, beş **Pāṇḍu* kardeşin ortak karısıdır. *Pāṇḍa*valarla birlikte ormanda sürgün hayatı yaşar, başından birçok kötü olay geçer. Dayanıklı ve cesur karakteriyle dikkati çeker. Gerçek adı **Kṛiṣṇā*'dır. Her bir *Pāṇḍu*'dan bir oğlu olur. Bunlar büyük savaşın sonundaki gece baskınında **Aśvatthāman* tarafından öldürülürler. Destanın sonunda *Pāṇḍular*la birlikte **İndra*'nın cennetine giderken *Himālayalar*da ilk düşüp ölen odur.

Droṇa: **Mahābhārata Destanı* kahramanlarındandır. Kurular ve **Pāṇḍular*ın savaş hocalarıdır (*Droṇāçārya*). Karısı *Kripā*, oğlu ise **Aśvatthāman*'dir. Büyük savaşta Kuruların yanında yer alır. *Bhīṣma* ölünce ordu komutanı olur. 14. günde **Drupada*'yı öldürür. Daha sonra *Drupada*'nın oğlu tarafından öldürülür.

Druhlar: **Rigveda*'da adı geçen bir tür kötü ruh grubudur. *Avesta*'da *Druc* olarak geçer.

Drupada: *Pañçāla* ülkesinin kralı, *Drapadī*'nin babasıdır. Kuru ve **Pāṇḍu* çocuklarının hocaları olan **Droṇa*'nın okul arkadaşıdır. Büyük savaşta ona karşı savaşmıştır. On dördüncü günde *Droṇa* tarafından öldürülmüştür. *Droṇa*'yı da ertesi gün *Drupada*'nın oğlu **Dhṛiṣṭadyumna* öldürmüştür. Daha genç olan diğer oğlu ve kızının adları ise *Śikhaṇḍin* ve *Śikhaṇḍinī*'dir.

Duḥśāsana: Kör kral **Dhṛitarāṣṭra*'nın yüz oğlundan birinin adıdır. *Pāṇḍa*valar **Duryodhana* ile oynadıkları kumarda **Draupadī*'yi kaybettikleri zaman *Duḥśāsana* onu saçlarından çekerek salona getirmiş ve ona çok kötü davranmıştır. Bunun üzerine

*Pāṇḍu oğullarından *Bhīma, savaşta onu öldürüp kanını içeceğini söylemiş ve öyle de yapmıştır.

Durgā: *Śiva'nın karısı tanrıça *Devī'nin korkunçlaştığı zamanki hallerinden biridir. *Durgā on kolludur ve ellerinin çoğunda silahlar vardır. Sarı renkli güzel bir kadındır. Bir kaplanın üstünde oturur. Bütün bunlar, onun korkunçluğunu ve kan dökücülüğünü vurgulamak içindir. Bkz. Devī.

Durvāsas: *Atri ve Anasuya'nın oğlu olan ermiş. Dua ve bedduaları ile ünlüdür. *Śakuntalā'ya beddua ederek onu kral Duşyanta'dan ayrı düşüren odur. Fakat aynı zamanda duasıyla Kuntī'yi güneş yoluyla ana yapan da odur. **Mahābhārata* ve *Purāṇalar*'da dua ve ilenmeleri ile daha birçok yerde karşımıza çıkar.

Duryodhana: Kör kral *Dhṛitarāṣṭra'nın en büyük oğlu ve *Mbh.'daki büyük savaşta Kuru ordusunun komutanıdır. Bütün *Pāṇḍu oğullarını kıskanmakta, özellikle *Bhīma'ya dış bilemektedir. Kuruların kumarda *Draupadī'yi kazanmaları üzerine onu alçaltmış ve kalçasını göstererek alay etmiş olan Duryodhana'ya Bhīma, savaşta onun kalçasını kırarak öldüreceğine dair yemin etmiş ve öyle de yapmıştır. Savaştan önce *Kṛiṣṇa yerine, onun ordusunu seçmekle en büyük hatayı yapmıştır. Çünkü Pāṇḍuların yanında yer alan Kṛiṣṇa onlara savaşı kazandırmış, Kurular ise yenilmiş ve hepsi yok olmuşlardır. Duryodhana'nın öcünü Droṇa oğlu *Aśvatthāman, yaptığı gece baskını ile almıştır.

Dvita: Bkz. Trita Āptya.

Dyaus: (Göksel Tanrılar) Gök baba (Dyaus-Pitar). **R̥igvēda*'da çok defa “gök” anlamında, bazen de “gün” anlamında yakarılan tanrıdır. Tek başına Dyaus'a sunulmuş bir ilahi yoktur. Genellikle “Yer Ana” (*Prithivī-Mātar) ile eşleşmiş durumdadır ve onlardan *Dyāvāprithivī olarak bahsedilir. İlahilerin bir kısmında *Uṣas onun kızıdır; bir kısmında “*Aśvin Çifti” ondan

66 • Dyāvā-Prithivī

türeme olarak gözüktür. *Agni onun oğlu; *Parjanya, *Sūrya, *Ādityalar, *Marutlar ve *Aṅgirasalar da keza onun oğulları olarak gösterilirler.

Dyaus, insan biçimli olarak betimlenmesinin yanısıra, bir boğa olarak da betimlenmiştir (V, 58:6). Onun en tanınan görünüşü ise “Baba” olarak görünüşüdür. *Viśvadeva* ilahilerinin birinde (VI, 51: 5) ona “Gök Baba”, eşine de “Yer Ana” olarak seslenildiğini görüyoruz. Diğer pek çok tanrıya söylendiği gibi, ona da “asura” diye seslenilmiştir (I, 131:1). Hint mitolojisinin karmaşık panteonu içinde Dyaus'un oldukça önemli bir yeri vardır. O, “Yer Ana” ile birlikte bütün tanrıların ve tanrısal fenomenlerin üzerinde, herşeyi saran tanrı olarak gözüktür.

Dyaus sözcüğü, *div* (parlamak) eyleminden türetilmiştir. *Deva* (tanrı) sözcüğü de aynı kökten gelir. Dyaus'un kökeni Hint-Avrupa dönemine dek uzanır. Latince *deus* “tanrı” demektir. Yunancada *zeu-* ve *di-* olarak iki biçimde söylenir. Böylece Hint Dyaus'u Yunan Zeus'u olur ve Hint Dyaus-Pitar'ı Latin Jupiter'i haline gelir. Bkz. *Prithivī*, *Dyāvā-Prithivī*...

Dyāvā-Prithivī: (Göksel-Yersel Tanrı Çifti) Tanrı çifti olarak *Ṛigveda*'da adı en çok geçenler Gök (*Dyaus) ve Yer (*Prithivī) çiftidir. Altı ilahide onlara rastlanır. Dyaus'a tek başına yakarılan ilahi yoktur. Prithivī'ye ise sadece üç beyitlik tek bir ilahide yakarılır. Gök ve Yer'den Rodasī olarak yüz kezden fazla bahsedilir. Bunlar baba (*pitā*) ve anne (*mātā*)'dırler. Bütün canlıları yarattıkları gibi onları korumaktadırlar. Ayrıca tanrıların da ana ve babasıdırler. Öte yandan bazı ilahilerde bağımsız tanrılar olarak gözüktürler. Biri üretken bir öküz, diğeri ise rengârenk bir ineştir ve ikisinin birleşmesi çok verimlilik yaratır. Asla yaşlanmazlar. Çok büyüktürler; her tarafa yayılmışlardır. Yiyecek, zenginlik, ün ve egemenlik verirler. Bazen onlara ah-lâksal nitelikler de yüklenir. Bilgedirler, erdemlidirler. Anne ve baba olarak canlıları kötülüklerden korurlar. Bkz. *Dyaus*, *Prithivī*...

E

Etaśa: **Ṛigveda*'da adı geçen atlardan birisidir. Çoğul olarak söylendiğinde güneşin atlarını ifade eder. Süratli at *Etaśa, güneş tekerlerini hareket ettirir (VII, 63:2). Sūrya ile yaptığı bir yarışta *İndra kendisine yardım eder (I, 61: 15).

G

Gaṇalar: Gaṇa “küme, sürü” anlamlarına gelen bir sözcüktür. Bu aşağı yaratıklar, tanrı *Śiva'nın hizmetinde çalışırlar. Śiva ve *Pārvatī'nin oğlu olan *Gaṇeśa (Gaṇaların Efendisi) bunların başıdır. Śiva'nın öküzü *Nandi de Gaṇaların başı sayılırdı. *Kathāsaritsāgara* masal derlemesinin başlarında, disiplinsizlik yapan Gaṇaların, Kailāsa dağından ölümlüler dünyasına Śiva ve Pārvatī tarafından sürgün edilişleri anlatılır. Kailāsa dağı Gaṇaparvata'dır; yani Gaṇaların dağıdır ve *Kubera'nın hizmetçileri *Kimnaralar ve *Yakşalarla birlikte Gaṇaların da ika-metgâhı olarak düşünülür. Bkz. Gaṇeśa.

Gāndhārī: Gandhāra kraliçesi, kral *Dhṛitarāṣṭra'nın karısı ve ondan olma yüz oğulun anasıdır. Kocası kör olduğu için o da hep gözündeki bir bandajla dolaşırdı. **Mahābhārata* destanında çocuklarının çoğunu öldüren *Bhīma'ya çok kızgındır. Bir orman yangınında kocasıyla birlikte ölür.

Gandharvalar: *Veda sonrası dönemde çoğul olarak gözükmekle birlikte, *Vedalar*'da, özellikle de **Ṛigveda*'da, daha çok tekil haldedir. *Avesta*'daki Gandareva'nın (ejderha biçiminde bir canavar) da tekil olması, bu mitolojik canlıların aslında başlangıçta tek olup, sonradan çoğullaştıklarını akla getiriyor. *Atharvaveda*'da (XI, 5:2) sayıları 6333 olarak belirtilir. *Ṛigveda*'da göğün en yüksek katlarında oturuyor olarak gözükmektedir. *Apsarasların sevgilileridirler. Özellikle IX. kitapta *Soma ile bir yakınlıkları vardır. *Atharvaveda*'da da (IV, 4:1) bitkilerden iyi anladıklarını gösteren bir yer vardır. *Ṛigveda*'da (VIII, 66:5) olasılıkla Soma yüzünden çıkan bir kavgada *İndra Gandharva'yı (tekil) öldürür. Gandharva bazen sularla ilgilidir. Sularla birlikte dökülen Soma'ya *Ṛigveda*'da “Suların Gandharvası”

denir (IX, 86:36). Soma her derde deva olduğu için, onu koruyan Gandharvalar, sonradan göğün tabipleri haline getirilmişlerdir. Su perisiyle Gandharva'nın birleşmesi bir evlilik çeşididir. Evlilik törenleriyle ilgisi vardır. Evlenmemiş kızın Soma ve *Agni ile birlikte Gandharva'nın da eşi olduğu (X, 85: 40) söylenir. Güneşin atlarını sürerler. Agni ve *Varuṇa'ya hizmet ederler. Göğün boşluklarında dolaşıp, cennetin kapısında beklerler. Genellikle gösterişli giysileri ve parlak silahları vardır.

Epik dönemdeki özellikleri vedik dönemdekinden pek farklı değildir. Gene Soma ile ilgilidirler. İlaç bilgileri vardır ve kadınlara düşkünlüdürler. Şarkıcı ve müzisyen olarak ünlüdürler. **Purāṇalar*'da, bunların kökenleriyle ilgili birbiriyle çelişen bilgiler verilir. *Viṣṇu Purāṇa*'da, Gandharvalarla *Nāgalar arasında geçen bir savaş anlatılır. Bunların Brahmā'nın dölü oldukları ve sayıca 60.000.000 oldukları söylenir.

Destanlarda *Kubera'ya hizmet ederler ve sayıları çok çeşitlidir. En önemlilerinden bazıları şunlardır: Viśvāvasu, Çitrāsena, *Nārada, Tumburu. Bu dördü “Şarkıları Bilen (*gītā-kovidah*)”dır; diğerleri ise iyi şarkı söyleyip, iyi dans edenlerdir.

Tumburu (Tumbaru / Tamburu) çok ünlü bir Gandharva'dır. O, diğer Gandharvaları, insanların yaptığı savaşları izlemeye götürür. *Arcuna'ya Gandharva silahını o verir (Mhb. VII, 45: 22). **Mahābhārata*'da Gandharvalarla *Yakṣalar sık sık birlikte görülürler ve bunların başında, Kubera'nın bir arkadaşı olan Aṅgārāpama veya Çitraratha vardır. Onun bahçesine Çaitraratha denir. Bkz. Apsaraslar, Kimṇaralar, Kimpuruṣalar.

Gaṇeśa: Tanrı *Śiva ile Tanrıça *Pārvatī'nin oğlu; *Gaṇaların başı. Gaṇalar Śiva'nın emrinde olan yarı tanrı yaratık gruplarıdır. “İśa” sözcüğü ise “efendi” anlamına gelir. İkisi birlikte “Gaṇaların Efendisi” olarak çevrilir. Fil başlı tanrıdır.

Başta *Brahmavaivarta*, *Varāha* **Purāṇalar* olmak üzere *Linga*, *Śiva* ve *Skanda Purāṇalar* gibi diğer *Purāṇalar*'da Ga-

ṇeśa'nın ortaya çıkış öyküsü ve Gaṇeśa ile ilgili diğer öyküler ilginç bir şekilde anlatılır. Zaten Gaṇeśa'yı Hinduların dinsel inançlarında önemli bir tanrı haline getiren efsaneler, bu *Pu-rāṇalar*'da anlatılan efsanelerdir. Bunun dışında diğer birçok eserde sadece adı anılarak (Śrīgaṇeśanāma "Gaṇeśa'nın adıyla" gibi) geçilir. **Mahābhārata Destanı*'nı yazıya döken odur. Destanı *Vyāsa anlatmış, Gaṇeśa ise tek dişini kalem gibi kullanarak yazmıştır. Sanskrit edebiyatında Gaṇeśa'dan ilk bahseden eser ise *Aitareya Brāhmaṇa* (I, 21)'dir. Burada Gaṇapati, Brahma ve Brāhmanaspati ile eş tutulur.

Gaṇeśa kısa, şişman, sarı renkli, göbekli, dört kollu ve fil başlı bir yaratık olarak düşünülür. Fil başında tek dişi vardır. Bir elinde istiridye kabuğu, bir elinde disk, bir elinde sopa, bir elinde de nilüfer çiçeği taşır. Her zaman yanında bir fare ile dolaşır. Gaṇeśa bilgelik tanrısıdır. Engellerin aşıcısıdır. Bu nedenle birçok kitap Gaṇeśa'nın adıyla başlar. Fil başıyla ilgili çok çeşitli efsaneler anlatılır:

1) *Asurlar ve *Rākṣasalar, tanrıları yenmektedir. *İndra ile diğer tanrılar Śiva'dan, bu kötü ruhlara engel olmasını rica ederler. Śiva da karısı *Pārvatī'den Gaṇeśa'yı doğurtur. Bu oğulun adı Vigneśvara (Engeller koyan ve kaldıran)'dır. Bu çocuk kötü ruhlara engel olacak ve tanrıları kurtaracaktır.

2) Ermişler, işlerinin kolay gitmesi için Śiva'dan bir tanrı yaratmasını dilerler. O da Pārvatī'nin yüzüne bakar ve derin düşünceye dalar. O anda yüzünün çevresindeki parlaklıktan güzel bir yaratık ortaya çıkar. Pārvatī bu yarattığı kıskanır ve öfkeye kapılarak onu fil başlı ve şiş göbekli bir yaratık haline getirir.

3) Annesi Pārvatī, oğlunun güzelliğiyle çok övünmektedir. Śani'den (Satürn gezegeni) oğluna bakmasını ister. O arada Śani'nin ne kadar güçlü bakışları olduğunu unutmuştur. Śani çocuğun başına bakar bakmaz çocuğun başı yanarak kül olur. Brahma, Pārvatī'ye üzülmemesini, hemen bir baş bulup yerine koyarsa, oğlunun yaşayacağını söyler. Pārvatī'nin bulduğu ilk baş ise bir filin başıdır.

4) Pārvatī banyo yapmaya gittiği sırada oğluna, kapıya göz kulak olmasını, kimseyi içeri almamasını söyler (bu oğul, bedenindeki kirden yaratılmış bir yaratık olabilir). Śiva, Pārvatī'nin banyosunun önüne gelir. Oğul onu içeri sokmaz. İkisi de diretirler. Sonunda Śiva oğlanın başını keser. Pārvatī çok üzülerek Śiva'dan, derhal onu iyileştirmesini ister. O da emrindekilere, buldukları ilk canlının başını getirip çocuğun bedene eklemelerini ister. Bu tek dişli bir fil başıdır. İyileşen Gaṇeśa, babası Śiva'dan özür diler. O da onu affeder ve Gaṇaların başına şef yapar.

Bu konuda anlatılan efsaneler çok çeşitlilikler gösterir. Geṇeśa'nın öteki adları şunlardır: Gaṇānana, Gaṇavadana, Kari-mukha; Heramba (Övüngeç), Lambakaṇṇa (Uzun Kulaklı), Lambodara (Uzun Karınlı), Dvideha (Çift Vücutlu), Vighneśa veya Vighnahāri (Engelleri Kaldıran).

Gaṅgā: Kutsal Gaṅj nehri. *Skanda* **Purāṇa*'da Gaṅgāsahasranāman (Gaṅj'ın Bin Adı) adı altında bir bölüm vardır. Bkz. Nehirler.

Garuḍa: Yarı insan yarı kuş mitolojik bir yaratıktır. **Ve-dalar*'da güneşe bir iki kere Garutmat diye seslenilmiştir. Veda sonrası dönemde ise, olasılıkla bu ada dayanarak Garuḍa türetilmiş ve bu kuş, tanrı *Vişṇu'nun binek hayvanı (Vişṇu-ratha) olmuştur. Garuḍa kuşların kralıdır (Khageśvara). *Kaśyapa ve *Dakṣa'nın kızlarından biri olan Vinatā'dan türemedir. Yılanların baş düşmanıdır (Sarpārāti). Başı, kanatları, pençeleri ve gagası, kartal gibi, vücudu, elleri ve ayakları ise insan gibi düşünülmüştür. Yüzü beyaz (Sitānana), kanatları kırmızı (Raktapakṣa), vücudu ise altın sarısıdır (Suvarṇakāya). Sampāti adında bir oğlu, Unnati (veya Vināyakā) adında bir karısı vardır.

Garuḍa annesinin özgürlüğünü sağlamak için Amṛita'yı (Ölümsüzlük İksiri) tanrılardan çalmış, bu nedenle tanrı Indra ile savaşmak zorunda kalmıştır. *Indra Amṛita'yı geri almış, fakat kendisi yenilmiş ve şimşegi paramparça olmuştur.

72 • Gaurī

Garuḍa'nın birçok lakabı vardır. Anne-babası yüzünden ona Kāśyapi ve Vainateya derler. Gaganeśvara (Göğün Efendisi), Nāgāntaka (Yılanları Öldüren), Taraśvin (Hızlı), Kāmaçārin (İstediği Yere Giden), Amṛitāharana (Amṛita'yı Çalan), Vac-racit (Şimşegi Yenen) de diğer hitaplarından bazılarıdır.

Gaurī: “Sarı” veya “Parlak” anlamına gelir. *Śiva'nın karısının bir adıdır. Bkz. Devī.

Gautama: Birçok kişiye isim olan bu ad, Gotama oğlu ermiş Śaradvat'ın adıdır. *Indra tarafından kirletilen *Ahalyā'nın kocasıdır. Bkz. Ahalyā.

Ghaṭotkaça: *Bhīma'nın dişi *Rākṣasa *Hidimbā'dan olma oğlu. Büyük savaşta *Pāṇḍulara çok yardım eder; sonunda *Karna tarafından öldürülür.

Gṛitsamada: *Ṛigveda'nın II. kitabının birçok ilahisini yazmış olan ermiş kişi. Viṣṇu Purāṇa'ya göre o bir Kṣatriya'dır ve “Ay” soyundan gelen *Purūravas'ın soyundan olan Śunahotra'nın oğludur.

Guhyakalar: Kubera'nın hizmetinde olan aşağı yaratıklardır. Onun gizli hazinelerini korurlar ve mağaralarda yaşarlar. Bazen *Yakşalarla anlamdaşırlar.

H

Hanuman: (Hanumat) Başta **Rāmāyaṇa Destanı* olmak üzere, Hint edebiyatında birçok yerde adı geçen ünlü ve kutsal bir maymundur. Rüzgârın (Pavana) oğludur. Uçma yeteneği vardır. Destanda, kahraman **Rāma*'nın en büyük yardımcısı Hanumān'dır. Hindistan'dan Seylan adasına uçar; *Rāma*'nın karısı **Sītā* ile görüşerek elçilik görevi görür. Bir dağ gibi iridir. Ama Seylan'a girerken bir kedi kadar küçülür. Laṅkā'yı (Seylan) yaktığı için ona Laṅkādhī denir. Himālayalardan şifalı otları getirerek savaşta ölümcül yaralar almış olanları iyileştirir. Hindistan'da her Hintlinin bildiği ve sevdiği bir kahramandır. Ona Marutputra (**Marut Oğlu*) da denir. O, aynı zamanda bir dilbilgisi uzmanıdır.

Hari-Hara: “Hari” **Viṣṇu*'nun, “Hara” ise **Śiva*'nın adıdır. İkisi birlikte, iki tanrının bir arada olduklarındaki kullanılışıdır.

Hariṣṇandra: Güneş soyunun 28. kralı ve Trisanku'nun oğludur. Merhamet ve adaletiyle ünlüdür. Onunla ilgili (Aita. Brāh., **Mhb.* ve **Purāṇalar*'da) birçok efsane vardır. Özellikle *Mārkaṇḍeya Purāṇa*'da anlatılanlar önemlidir.

Harivaṃśa: “**Viṣṇu*'nun Soyu” anlamına gelen ve **Mhb.*'ya ek olarak yazıldığı düşünülen, *Purāṇa* karakterli bir destandır. Üç bölümdür: 1) Harivaṃśaparvan, 2) Viṣṇuparvan, 3) Bhaviṣyaparvan. Birinci bölüm *Viṣṇu*'nun Kṛiṣṇa olarak yeryüzünde bedenlenişini anlatır. İkincisi **Kṛiṣṇa*'nın doğumundan ölümüne kadarki maceralarını, aşklarını ve savaşlarını, çeşitli efsanelerle iç içe biçimde anlatır. Üçüncü bölümde ise dünyanın geleceğiyle ilgili kehanetler yer alır. *Harivaṃśa*, *Viṣṇu* taraftarlarının bir tür övgü aracıdır. Yer yer **Śiva*'ya övgüler de

74 • Hidimba

göze çarpar. Vişnu'nun **avatāra*'ları ve Vişnu inançlarıyla ilgili önemli bir yapıttır.

Hidimba: Ormanda yaşayan güçlü bir kötü ruhtur. Kızkardeşinin adı **Hidimbā*'dır. Pāṇḍavalar yanan evlerinden kaçıp ormana geldiklerinde Hidimbā, **Bhīma*'yı görüp âşık olur. Evlenirler ve **Ghaṭotkaça* adında yarı **Rākṣasa* yarı insan bir çocukları olur. Bhīma, annesini ve kardeşlerini yemek isteyen ve eşinin ağabeyi olan Hidimba'yı ise çoktan öldürmüştür.

Hiraṇyagarbha: (Soyut Tanrılar) Adının anlamı “Altın Tohum”dur. **Rigveda*'nın X, 121. ilahisi onun adıyla başlar: “Başlangıçta Hiraṇyagarbha vardı. Bütün yaratıkların Tek Efendisi doğduğunda yalnızdı. Yeri ve göğü sabit kıldı ve korudu. Kendisine kurbanlar sunacağımız tanrı kim?” O, herşeyin tek efendisi olarak gözükmeyle birlikte, ilahinin sonunda **Pracāpati* adının ortaya çıkması, iki ismin özdeş düşünülmesini gerektirebilir. Öte yandan, kurbanların sunulacağı tanrının bilinmemesi bizi **Ka*'ya götürüyor. Hiraṇyagarbha adı, **Vedalar*'da (RV, AV) ve **Brāhmaṇalar*'da defalarca geçer. *Atharvaveda*'nın bir yerinde (IV, 2:8) de, suların, etrafı altın kaplı bir embriyoyu yarattıkları söylenir.

**Upaṇiṣadlar*'da (*Maitri Upa.* VI, 8 / VII, 7) Ruh (Ātman) pek çok tanrıyla özdeşleştirilirken, bu tanrıların içinde, Pracāpati ile birlikte Hiraṇyagarbha da sayılır. Başka bir yerde ise (*Śvetāśvatara Upa.* III, 4 / IV, 12) **Rudra*, “Tek Tanrı” olarak gösterilirken, bir zamanlar Hiraṇyagarbha'yı yarattığı söylenir. O doğmadan önce Rudra vardır ve onu gözetmektedir.

Sonraki edebiyatta Hiraṇyagarbha, Brahmā'nın isimlerinden biridir. Bkz. Pracāpati, Ka.

Hiraṇyakaśipu: **Śiva*'dan milyonlarca yıl için üç dünyanın yöneticiliğini alan **Daitya*'dır. Hiraṇyākṣa'nın ikiz kardeşidir. Oğlu **Prahlaḍa*'ya, **Vişnu*'ya inandığı için akıl almaz zulümler yapar. Prahlaḍa inancıyla bunların hepsinden kurtulur. Yarı aslan yarı insan biçimli Vişnu tarafından öldürülür.

İki Aśvin: Bkz. Aśvinler.

İndra: (Hava Tanrıları) *İndra, vedik toplumun ulusal tanrısıdır. **Rigveda* ilahilerinin yaklaşık dörtte biri ona sunulmuştur. Başka hiçbir tanrıya bu kadar ilahi sunulmamıştır. 1028 ilahiden oluşan *Rigveda*'nın 250 ilahisi onun adıdır. Bundan başka bir de diğer tanrılarla birlikte anıldığı ilahiler vardır. Şimşekli yağmurlu fırtına tanrısıdır. Her zaman kurlaklıkla ve karanlıkla mücadele eder. Onları yenerek yağmur yağdırır, suları coşturur. Karanlığı defedip aydınlığı getirir. Bunun dışında, yerli Hint toplulukları üzerinde egemenlik kuran Āri ulusun savaşı tanrısıdır. Yaratıcı niteliği görülmez.

Soma içkisi içtikten sonra çenesini ve sakalını sallar. Esmer tenli, saçları ve sakalı koyu renklidir. Elinde yere doğru çarptığı şimşegi (**vacra*) vardır. Bu silahı, sanatçı tanrı *Tvaṣṭri yapmıştır. İndra'nın bazı isimleri bu silahla ilgili olarak verilmiştir; *vacrabāhu* (*vacra* elli), *vacrin* (*vacra* kullanan)... gibi. Bazen ok ve yay kullanır, bazen de yanında bir kanca (*anikuśa*) taşır.

İki koyu renkli atın çektiği altından bir arabası vardır. Atları ve arabayı yapanlar ise, göğün sanatçı tanrıları *Riḥbuhardır.

İndra, başka hiçbir tanrının olmadığı kadar *Soma içkisi tiryakisidir (II, 15:1 / VI, 47:2... vs) ve bu yüzden ona Somapā (Soma içen) denir. O bu içkiyi, daha çok savaşta güç kazanmak için içer. *Vṛitra'yı öldürmeden önce üç göl dolusu Soma içmesi (V, 29:7) gerekir. X, 119'daki ilahinin tamamında soma içip sarhoş olan İndra, kendi büyüklüğünü ve gücünü över.

*İndra'nın babası, *Agni'ninki gibi *Dyaus'tur. Ancak başka yerlerden anlaşıldığı kadarıyla Tvaṣṭri de olabilir. Çünkü ba-

76 • İndra

basının evinde annesi ona, içmesi için soma verir. İndra'nın somayı içtiği ev Tvaṣṭri'nin evidir (IV, 18:3). Hatta soma içeceğim diye babasını öldürüp annesini dul bıraktığı da söylenir (IV, 18:12). Agni İndra'nın ikiz kardeşidir. *Pūṣan da onun kardeşi olarak gözüktür (VI, 54). Karısı İndranī (veya Aindrī)'dir. İndra'nın birlikte dolaştığı pek çok tanrı vardır. *Marutlar onun baş yardımcılarıdır. Bu yüzden ona Marutvan (Marutlarla Gezen) denir. Agni onunla en çok beraber gözüken tanrıdır. İndra bazen de *Varuṇa, *Vāyu, Soma, *Bṛihaspati, Pūṣan ve *Viṣṇu ile birlikte gözüktür. Agni-Vāyu-Sūrya üçlemesinde İndra sık sık Vāyu'nun yerini alır.

İndra'nın boyutları oldukça geniştir. Onun büyüklüğüne ve gücüne ne insanlar ne de tanrılar erişebilir. Bu nedenle ona *śakra* (güçlü), *śaṣivant* (güçlü), *śaṣipati* (gücün efendisi), *śa-takratu* (yüz gücü olan) gibi adlar verilir. Onun karakterini yansıtan en önemli mit, soma sarhoşluğuyla, yanında Marutlar olduğu halde, kuraklığı simgeleyen kötü ruh Vṛitra'nın üzerine saldırmasıdır. Vṛitra genellikle bir yılan (*ahi*) biçiminde düşünülür. Bu savaş patlak verdiğinde gök ve yer sallanır. İndra şimşegini şaklatarak, suları tutmakta olan Vṛitra'yı yok eder ve dağları delerek, suları serbest bırakır. (Bazı bilim adamlarına göre Vṛitra kuraklık değil, dağların arasında sıkışıp kalmış buzullardır. Güneş tanrı İndra, buzulları eriterek akıtır). Bu nedenle İndra'ya çok meşhur olan *Vṛitrahan (*Vṛitra'yı öldüren) adı verilir. Bu dövüş sırasında Marutlardan başka bazen ona Agni, Soma, Viṣṇu da yardım eder. İndra, irili ufaklı pek çok kötü ruhla da savaşmak zorunda kalır.

Suların akışı, gün ışığının doğuşu ve ortalığın aydınlanmasıyla da ilintilidir. Ona, hem Vṛitra'yı öldürmesi hem de ışığı getirmesi için yakarılır. Vṛitra'yı öldürüp insanlar için suyu sağladıktan sonra, göğe güneşi yerleştirir. Bazen de karanlığı önce şafakla aralar, sonra da güneşle yok eder. İndra yer ve gök üzerinde egemendir. Sallanan dağları ve ovaları sabitleştirir. Bir post gibi yeri ve göğü sarar. Onları birbirinden ayrı tutar. Var olmayanı bir anda var yapar. Şeytanlar ve kötü ruhlarla

savaşması nedeniyle İndra, daha çok savaşçılar tarafından yakarılan bir tanrı olmuştur. Savaşçı Āriler de kendi düşmanlarıyla olan savaşlarında, diğer tanrılardan çok onu yanlarında hissetmek istemişlerdir. İndra, beyaz Āri ırkını siyahlardan korumuş, *Dasyuları Ārilerin egemenliği altına vermiş, Ārilere toprak da sağlamıştır.

İndra'ya tapanlar, genellikle onu koruyucu, yardımcı ve dost olarak kabul ederler. İndra onlara zenginlik bahşeder. Çok eli açık olduğu için ona *maghavan* (cömert) derler. İndra, kadınların aklının az olduğunu (VIII, 33:17) söyler. Fakat evlenmemiş ve evde anababa yanında kalmış genç kızların durumlarından haberdar olduğunu bildirme inceliğini de gösterir (II, 17:7).

İndra adı, *Avesta* kutsal metinlerinde bir şeytan adı olarak bulunur. Verethraghna (Vṛitrahan yani Vṛitra'yı Öldüren) ismi ise, Zafer Tanrısı'nı simgelemek için kullanılmıştır ama bu adın İndra ile herhangi bir bağı yoktur. Hint-İran devresi denen devrede İndra'ya benzer Vṛitra öldüren başka bir tanrı daha bulunuyor olsa gerektir.

Daha sonraki mitolojide İndra, daha alt sıralarda görünen bir tanrı haline getirilmiştir. Çünkü toplum, brahman denen din adamlarının egemenliği altına girmiş ve onların tanrısı olan Brahma ile, diğer iki tanrı Vişnu ve *Śiva büyük önem kazanmıştır. Toplum savaşçı karakterini yitirerek, dördü temel olmak üzere, çeşitli sosyal sınıflara ayrılmıştır. Tanrıların kimisi tümünden unutulmuş, kimisinin ise özellikleri değiştirilmiştir. İşte İndra da bunlardan biridir. İndra, brahman azizlerin çıkarları uğruna, kendilerini mukayese ettikleri bir tanrısal güç haline dönüştürülmüştür. Örneğin **Mahābhārata* destanının bir yerinde (III, 122-125) şöyle bir öykü anlatılır: Bir göl kenarında çile doldurarak sihirli güçler kazanmış olan aziz *Çyavana, İndra'nın çok sevdiği soma içkisinden *Aśvin çiftine sunmak ister. Aśvinler onu gençleştirdikleri ve sevdiği kızın kendisini beğenmesini sağladıkları için, o da onlara karşılık vermek istemektedir. **Rigveda*'nın çeşitli yerlerinde de (I, 116:10

/ V, 74:5... gibi) aziz Çyavana'dan ve gençleşen teninden bahsedilir. *Mahābhārata*'da ise olay farklılaştırılmıştır. İndra, Aśvinlerin soma içmeye hakları olmadığını söyler ve azize karşı gelir. Aziz de kararlıdır ve Aśvinlere soma sunmakta ısrar eder. Bunun üzerine İndra *vacra*'sını (şimşegi) ona atmak için elini kaldırır. Aziz ona öyle bir sihir yapar ki koskoca tanrı İndra'nın eli kaskatı kesilir! Ne zaman ki İndra azizden af diler, o zaman sihir bozulur ve İndra kendini kurtarır.

Rāmāyaṇa destanında ise, tanrı Vişṇu'nun bedenlenmiş hali olan *Rāma, *Rākṣaṣa *Rāvaṇa'nın oğlu şeytan prens *Meghanāda ile çarpışır ve onu yener. Meghanāda'nın lakabı *Indracit (İndra'yı yenmiş kişi)'dir. Bir zamanlar Meghanāda tanrı İndra ile savaşmış ve onu yenerek (R VI, 45:22) esir almış ve Laṅkā adasına götürmüştür (R VII, 30:1). Burada aslında övülen, tanrı Rāma'dır ve gerek *Mahābhārata* gerekse *Rāmāyaṇa* için verdiğimiz örneklerde İndra'nın yenik durumda gösterilmesi, aslında onun bir zamanların en büyük ve en güçlü tanrısı olduğunu kanıtlamaktadır. Çünkü bütün kahramanlar ve azizler, gücünü kanıtlamanın en kestirme yolu olarak, onu yenmiş gözükmeyen yeterli olduğunu düşünmektedir.

Brahman egemenliğinin görüldüğü bir başka öykü de, *Rāmāyaṇa*'da İndra'nın, aziz Gautama'nın karısı *Ahalyā'yı baştan çıkarmaya çalışırken gösterildiği öyküdür. İndra'ya çok kızan aziz öyle bir beddua eder ki koskoca tanrı İndra, karısı Śācī ile birlikte ömür boyu kısır kalmaya mahkûm olur. *Mahābhārata*'da da aynı öykü anlatılır ve burada aziz *Gautama'nın ilenmesi sonucu İndra'nın vücudunun her yerinde bin adet *yoni* (kadın cinsel organı) oluşur. Bu yüzden ona Sayoni (*Yoni'li) denir. Sonra bu yoniler göz biçimi almaya başlar ve ona önce Netrayoni (Yoni gözlü) denir; daha sonra da bin gözlü anlamında Sahasrākṣa adı verilir.

İndra, *Rāmāyaṇa*'nın bir yerinde de (I, 61:6) Ayodhyā krallarından Ambarīṣa'nın kurbanlık hayvanını çalmış olarak gösteriliyor. Bunu, halkını gerektiği gibi korumamış olan kralı cezalandırmak için yapıyor.

İndra, *Mahābhārata*'da, kahraman Pāṇḍava kardeşlerden *Arcuna'nın mitolojik babasıdır. Arabacısının adı *Mātali'dir, *Rāmāyaṇa*'da, Rāma'nın Rāvaṇa ile olan savaşında, Mātali'yi ve arabasını (*vimāna*) Rāma'nın emrine verir (VI, 103:7). Aynı Mātali Arcuna'yı *Mahābhārata*'da (III. Bölüm) İndra'nın göksel şehrine götürür; orada ona İndra'nın emriyle bir *Gandharva dans etmeyi ve şarkı söylemeyi öğretir. Ayrıca göksel silahlar verirler.

İndra üzerine çeşitli efsaneler anlatılır: Eski çağlarda bütün dağların kanatları vardır ve bu kanatlarla süratli bir biçimde uçan dağlar, tanrılar ve azizleri korkutmuşlardır. Buna öfkelenen İndra, hepsinin kanatlarını keser ve onları sabitleştirir. *Maināka bu kıyımdan kurtulmuş tek dağdır ve Okyanusta saklanmaktadır.

**Purāṇalar*'da hep *Kṛiṣṇa ile çekişme halindedir. **Harivaṃśa*'nın II. bölümünde de anlatılan şu iki öykü çok tipiktir: Sonbaharda çobanlar ve Vraca halkı, gelenekleri gereği yağmur tanrısı İndra'nın onuruna şölen düzenlemek ve tapınmak isterler. Kṛiṣṇa, bunun boş olduğunu söyleyerek, onları caydırır. Buna çok kızan İndra, gökten müthiş bir fırtına gönderir. Fakat Kṛiṣṇa, Govardhana dağını parmağıyla havaya kaldırarak, onu çobanların ve sürülerin üstünde, yedi gün bir şemsiye gibi tutar; onları fırtınadan korur. İndra da bu işleri yapanın tanrı Viṣṇu olduğunu anlar.

Bir başka yerde Kṛiṣṇa, cennetteki Pāricāta ağacını kökünden söküp, karısına getirmeye çalışırken, İndra ona engel olur. İndra ile Kṛiṣṇa arasında şiddetli ve uzun bir dövüş olur. Onları, tanrıların anası *Aditi yatıştırır.

İndra'nın oğlunun adı Cayanta'dır. Binek hayvanı beyaz bir at (Uççaiśravas) veya fil (Airāvata)'dır. Ülkesi *Svarga, başkenti Amarāvati'dir. Sarayının adı Vaicayanta, bahçesinin adı Nandana (Kandasāra veya Pāruṣya)'dır. Yayı, gökkuşağıyla simgelenen Śakradhanus, kılıcı ise Paranca'dır.

İndra'nın çok sayıdaki ad ve lakaplarından bazıları şunlardır: Mahendra, Ribhuṣa, Vāsava, Arha, Datteya, *Śakra. Vac-

80 • İndra

rapāni (Şimşek Elli), Maghavāhana (Bulutların Üstünde Doğan), Pākaśāsana (Pāka'yı Yenen), Śaṣīpati (Gücün Efendisi), Śaṣīvat (Güç Dolu), Śatakratu (Yüz Gücü Olan), Ratheṣṭha (Araba Savaşçısı), Devapati (Tanrıların Efendisi), Surādhipa (Tanrıların Efendisi), Svargapati (Cennetin Efendisi), Purandara (Şehirler Yıkan), Ciṣṇu (Göksel Varlıkların Önderi), Urgadhanvan (Sağlam Yayı Olan), Pūrbhid (Kale Yıkan), Valabhid (*Vala'yı Öldüren)...

Yer ve Gök bile onun önünde eğilir,
Onun hiddetinden dağlar bile korkar,
Elinde şimşegi olan bir soma içicisidir,
Elinde vacrası vardır, ey insanlar, O İndra'dır.
(II, 12:13)

Ey İndra, ey Vṛitra'yı öldüren!
Güçlü yardımlarınla bize yaklaş, bize gel!
Sen hızlı ve şiddetli hareket edensin,
İyi giyimli halkın içinde hayret vericisin,
Sen ki bizim için mucizeler yaratırsın.
(I, 31:1-2)

Vṛitra'nın korkusuyla kaçışan tanrılar,
Senin dostun olarak, seni yalnız bıraktılar.
Öyleyse, ey İndra, Marutlarla dost ol,
Bütün savaşlarından zaferle çıkacaksın.
(VIII 85:7)

İndra ve Agni'ye tatlı sözler söylerim,
İlahilerle sudaki bota hız verir gibi hız veririm,
Böyle olunca Tanrılar çevremde dolaşır gibi olur,
Onlar zenginliklerimizin vericisi, kaynağıdır.
(X, 116:9)

İndracit: Adı “*İndra'yı Yenen” anlamına gelen bir *Rākṣasa' dır. *Rāvaṇa'nın oğludur ve *Rāmāyaṇa Destanı'nın sonunda (VI. bölümde) *Lakṣmaṇa tarafından öldürülür. Asıl adı Meghanāda (Bulut Gibi Gürleyen)'dir. Fakat *İndracit lakabıyla ünlüdür.

İndu: Bkz. Soma.

İnek: İnek (*dhenu*) Hindu için, mistik güçler taşıyan, kutsal bir varlıktır. Pañçagavya denilen, ineğin sütü, yağı, ürini ve dışkıyla, yoğurdun bir karışımı olan bir madde birçok tören sırasında kullanılır. Birçok Hintli kabilede ve ilkelde ineğe, olağanüstü bir saygı gösterilir. Mitolojide *Kāmadhenu (İstek İneği) adıyla insanların isteklerini yerine getiren bir inek vardır. Sind uygarlığı (M.Ö. 3500) kalıntıları arasında bulunan boğa ve hörgüçlü öküz resimli mühürler, ilk zamanlar bu hayvanların inekten daha önemli olduğunu gösterir gibidir. Öte yandan **Ṛigveda*'da (M.Ö. 1500) hem boğadan hem inekten bahsedilmesi ve *Ṛigveda*'dan sonra yazılmış olan *Atharvaveda*'da ise ineğin iyice kutsallaştırılmaya başlanması ineğin giderek boğadan daha önemli bir konuma geçtiğini gösteriyor. *Ṛigveda*'da inekten Āghanya (Öldürülmemesi Gereken) diye bahsedilir (IV, 1:6). *Atharvaveda*'da ise (VI, 28:4-21) ineklerin insanlara mutluluk verdikleri, onlara hırsızların bile dokunmadıkları yazmaktadır. Śat. Brāh.'da (VII, 5:2, 6) ineklerin anası Surabhi'dir ve inek eti yemenin yasak olduğu söylenir. Destanlar ve **Purāṇalar*'la, Hint masal edebiyatı içinde de ineğin rolü ve önemi büyüktür. *Mhb.'da (XIII, 69-82) Gomatividyā adıyla bir “inek bilgisi bölümü” vardır. Derin araştırmalara konu olacak olan Hinduların et yememe geleneği, inek kültü ile yakından ilgili gibi görünüyor.

K

Ka: (Soyut Tanrılar) Adının anlamı “Kim?” ya da “Ne?”dir. Sanskrit dilinde bu soruyu eril, yansız (nötr) ve dişil olarak sırasıyla *kaḥ*, *kim* ve *kā* biçimlerinde sorabiliriz. İşte Ka birincisi, yani visargası (sondaki *ḥ* sesi) düşmüş halidir. Yaratıcı Tanrının veya Gücün imsizliğine dikkati çekmek için vedik düşünür ve ermişlerce kullanılmış bir ifade biçimidir. **Rigveda*'nın X, 121'deki ilahisi Ka ile ilgilidir. İlahinin başında *Hiraṇyagarbha, sonunda ise *Pracāpati isimleri görülmekle birlikte, bu ilahinin ağırlık noktasını “kasmai devāya haviṣā vidhema” yani “Ona kurbanlar sunacağımız tanrı kim?” (yahut “biz hangi tanrı için kurban sunmalıyız?”) sorusu oluşturur. Kasmai, “kim” soru zamirinin tekil yönelme durumundadır ve “kim için” veya “ne için” anlamlarını taşır. Adsız Tek Tanrıya ya da Tek Yaratıcı Güce dikkati çekme çabaları Ka'yı adlaştıırıp, tanrılaştırmıştır. Bkz. Pracāpati, Hiraṇyagarbha...

Kakṣivat: Kakṣivān da denir. Vedik bir ermişin adıdır. *Aśvinlerle ilgilidir. **Rigveda*'nın bazı ilahilerini yazmıştır.

Kāla: (Soyut Tanrılar) Zaman. *Atharvaveda*'da (XIX, 53-54) kozmogonik bir güç olarak gösterilir. Herşeyin sahibi, *Pracāpati'nin babasıdır. Kāla önce Pracāpati'yi, sonra da bütün canlıları yaratmıştır (XIX, 53:10). Bu tanrı epik devirde de görülür. *Mhb.'da “herşeye hâkim, herşeyin nedeni”dir. Kāla “Kader” olarak kabûl edilir (XIII, 1 / XII, 153). Ona kimse karşı koyamaz; herkes onun iradesine boyun eğmelidir. Bazı **Purāṇalar*'da tanrı *Brahmā, Kāla biçiminde ortaya çıkar. Kāla aynı zamanda *Yama'nın da isimlerinden biridir.

Kālī: *Śiva'nın karısı *Devī'nin, kara derili (Śyāmā) halidir. Bu, tanrıçanın acımasız ve kan dökücü yönünü ortaya koyduğu

zamanda aldığı biçim ve addır. Boynunda insan kafataslarından yapılmış kolyesi, kanlı ağzı ve çevresindeki yılanlarıyla korkunç bir görünüşü vardır. Bir başka korkunç hali de *Durgā olduğu zamandır. Kali (Kara) adı vedik dönemde tanrı *Agni için kullanılmış bir lakaptı. Bkz. Devī...

Kalpa: Tanrı *Brahma'nın bir gün ve bir gecesi, yani 8.640.000.000 yıl. Bkz. Yuga.

Kāma: (Soyut Tanrılar) İstek. Hint mitolojisinde ilk görüldüğü yer, ünlü Yaratılış İlahisi (**Rigveda* X, 129:4) içindedir. Burada Kāma “akıl ilk tohumu” ve “başlangıçta ortaya çıkan ilk şey” olarak gözüktür. Kāma ortaya çıkınca zıtlıklar oluşur ve insanların oluşumu bu zıt etkiler altında gelişir. *Atharvaveda*'da (IX, 2:19) herşeyden önce ilk doğan şeyin Kāma olduğu söylenir. Bir başka yerde de (III, 25) oklarıyla insanların kalbini deler. Veda sonrası mitolojide “Aşk Tanrısı” olarak görülür. Birçok adı vardır. Örneğin Ramaṇa, Māyī, Anaṅga, Kandarpa, Murmura, Vāma... gibi.

Kāmadhenu: “İstek İneği”. Ermiş Vasiṣṭha'ya aittir. Bütün istekleri yerine getirir. Olağanüstü güçleri vardır. Örneğin *Vasiṣṭha, Kārtavīrya ile savaşırken ona bir sürü savaşçı yaratıp vermiştir. Kāmaduḥ, Savalā, Surabhi de denir. Sanskrit edebiyatında sıkça karşılaşılır. Aşağıda, Tahtın Otuz İki Öyküsü (*Siṃhāsanadvatrimśika*) adlı masal serisinden bir masalda, Kāmadhenu ile ilgili bir örnek verilmektedir:

26. Heykelin Öyküsü: İstek İneğinin Vikrama'yı Sınaması:

Birgün tanrı *İndra, çevresinde bütün tanrılar, gandharvalar, apsaraslar ve diğer göksel canlılarla sarayında otururken, göksel ermiş *Nārada, Vikrama'dan büyük övgü ile bahsederek, onları şaşırtır. Ancak arzu İneği, Vikrama için sayılan niteliklerden hiçbirinin doğru olmadığını açıklar. Bunun üzerine İndra ona, dünyaya inip, Vikrama'nın erdemini sınamasını emreder. O da hemen dünyaya iner ve orada, çelimsiz bir inek kılığında, bir bataklığa saplanmış halde durur. Oradan geçmekte

olan kralın duyacağı şekilde böğürerek yardım ister. Bunu işiten kral oraya gider ve ineği o bataktan çıkartmaya çalışır, ancak başaramaz. Gece olunca müthiş bir yağmur başlar ve bir kaplan oraya gelerek, ineğe saldırmaya kalkışır. Fakat bütün gece orada kalmış olan kral, ineği korur. Sabahleyin inek gerçek biçimine döner ve çok memnun bir halde kraldan bir dilekte bulunmasını ister. Kral hiçbir şey istemediğini söyleyince de ona, en sadık dostu olarak kendisini izleyeceğini bildirir. Vikrama, yol üstünde kendisinden sadaka isteyen fakir bir brahman görünce, hemen İstek İneğini ona verir.

Kanva: Vedik bir ermiş adı. Agni ona savaşta yardım eder. *İndra altın ve sığır verir. *Marutlar zenginlik, *Aśvinler sağlık verirler. Aśvinler onun kör gözünü açarlar. **Rigveda*'nın VIII. kitabında birçok ilahi Kanva ve Kanva ailesine aittir.

Karṇa: Kuntī'nin güneş tanrı *Sūrya'dan olma oğlu. Anneleri ortak olduğundan Pāṇḍavaların kardeşi sayılır. Büyük savaşta Kuruların tarafında yer alır ve ölene kadar Pāṇḍuların kardeşi olduğu bilinmez. Kuntī, doğurduktan sonra onu Yamunā nehri kıyısına bırakır ve onu bir arabacı (*sūta*) büyütür. Bu nedenle ona "arabacının oğlu" derler. Büyük bir kahramandır. Savaşta, tanrı İndra'nın verdiği kargı ile *Bhīma'nın oğlu Ghaṭotkaça'yı öldürür. En etkili silahını kaybeden Karṇa, *Arcuna'nın hilal uçlu okuna yenik düşerek, savaş alanında ruhunu teslim eder.

Kārttikeya: Savaş tanrısıdır. Diğer adı *Skanda'dır. Güney Hindistan'da *Subrahmaṇya derler. Tanrılar, Tāraka isminde bir şeytani öldürmesi için *Śiva'ya ricada bulunurlar. O da, üçüncü gözüyle ateşe hükmeder ve gölün üzerinde hemen 6 tane evlat yaratır. Bu çocukları Rīṣi (Ermiş)lerin karıları (Kṛittikā) emzirir. Bir gün, *Pārvatī'nin çocuklarına sarılıp yattığı bir sırada, Pārvatī onları o kadar fazla sıkarak ki, altı çocuk tek vücut olur. Kafalarının sayısı ise altı olarak kalır. Kārttikeya bir tavus kuşunun üzerinde oturur durumda gösterilir (Kuşun adı Paravāṇi'dir). Elllerinde çeşitli silahlar vardır. On iki kollu ve on iki

elli olarak betimlenir. *Skanda Purāṇa*, bu tanrının adını taşıyan bir eserdir ve bu eser 18 *Mahāpurāṇa* içinde yer alır. **Mahābhārata* ve **Rāmāyaṇa*'da Śiva veya *Rudra'nın oğlu olduğu söylenir. *Rāmāyaṇa*'da (I, 37:28) doğuşu anlatılarak, ona Altıyüzlü Tanrı (Śadānana) denir. Karısı Kaumārī veya Senā'dır. Ateş yoluyla doğduğu için Kārttikeya'ya Agnibhū (Ateş Doğuşlu), Ganj sularında doğduğu için de Gaṅgāca (Ganj Doğuşlu) denir. Onun diğer ad ve lakapları da şunlardır:

Mahāsena, Senāpati (Ordu Komutanı), Siddhasena (Siddhaların Lideri), Kumāra (Çocuk), Guha (Esrarlı), Śaktidhara (Mızrak Taşıyan) Tārakacit (Tāraka'yı Öldüren) ... vs.

Kārttikeya'nın diğer adı olan Skanda'nın, Büyük İskender'den esinlenerek mitolojiye sokulduğu gibi bir düşünce akla gelebiliyorsa da, **Bhagavadgītā* (X, 24)'da ve *Chandogya Upaniṣad* (VII, 26:2)'da Skanda adının geçmesi, bu düşüncüyü zayıflatıyor. Bu kitaplar İskender'den çok önce (M.Ö. 600 ~) biçimlendirilmişti.

Kaśyapa: Bazı ilahileri yazmış olan vedik bir ermiş. Hemen bütün eserlerde “Yaratılış” konusu ile ilgilidir. Yaratılışı yapan veya dolaylı olarak yaptıran odur. Dolayısıyla o aynı zamanda *Pracāpati'dir. *Vişṇu'nun cüce olarak bedenlenişi, *Aditi ile Kaśyapa'nın evliliğinin sonucudur. O sadece iyilerin değil, şeytanların da yaratıcısıdır. *Nāgaların, sürüngenlerin, kuşların ve bütün canlıların yaratıcısıdır. *Śatapatha Brāhmaṇa*'da adı kaplumbağa (Kūrīna) ile eş tutularak, kökeni hakkında açıklamalarda bulunulur.

Kim̐din: **Rigveda*'da adı geçen bir tür kötü ruh grubudur.

Kim̐naralar: Kinnaralar da denir. At başlı ve insan vücutlu yaratıklar olup, adları “Ne İnsanlar” anlamına gelir. Bunlar bir tür *Gandharva'dır. *Kubera'nın sarayında *Guhyakalar, *Yakşalar ve *Kim̐puruşalarla birlikte hizmet verirler. Bkz. Kim̐puruşalar, Gandharvalar...

Kim̐puruşalar: “Ne Adam” anlamına gelir. İnsan başlı ve at

86 • Kötü Ruhlar

vücutludurlar. *Kubera'nın hizmetkârlarındandır. *Gandharvalar gibi bunlar da güzel şarkı söylerler. *Yakşalarla birlikte ormanda gezinirler.

Kötü Ruhlar: Vedic dönemdekiler: *Vṛitra, *Vala, *Śuṣṇa, *Namuçi, *Śambara, *Viṣvarūpa, *Svarbhānu, *Uraṇa, *Pipru, *Dhuni, *Çumuri, *Varcin, Dṛibhika, Rudhikrā, Anarśani, Śribinda, Īlībīṣa...

Diğerleri: Rākṣasa, Piṣāça, Arāti, Druh, Kimīdin, Kabandha, Bhūta, Preta, Vidyādhara, Vetāla, Asura, Daitya, Dānava, Dāsa (Dāsyu), Paṇi...

Kṛiṣṇa: Adı “Kara” anlamına gelen *Kṛiṣṇa, Hint Mitolojisinde çok önemli bir yer tutan büyük bir kahraman ve büyük bir tanrıdır. Tanrıdır, çünkü tanrı *Viṣṇu'dur; kahramandır çünkü bu tanrının dünyada insan olarak bedenlenmiş halidir. Bu enkarnasyona Sanskrit dilinde *avatāra denir. Viṣṇu'nun on *avatāra*'sı vardır. Bunlardan biri de Kṛiṣṇa'dır. Kṛiṣṇa'nın *Mahābhārata ve *Harivaṃśa'daki kahramanlıkları saymakla bitmez. Mhb.'da beş *Pāṇḍu kardeşin dostlarıdır. Arcuna ile birlikte Khāṇḍava ormanını yakarlar. *Yudhiṣṭhira tahta çıktığında yapılan törende Çedi kralı Śiśupāla Kṛiṣṇa'ya hediye verilmesini eleştirerek ona hakaretler yağdırır. Bunun üzerine Kṛiṣṇa, diskiyle onun başını uçurur... Zar oyunundan sonra Pāṇḍavalılar herşeylerini kaybettiklerinde Kurular, tek eşleri olan *Draupadī'yi kumar oynayan salona getirip, hakaretlerle üstünü başını yırttıklarında, Kṛiṣṇa onu defalarca giydirir ve şerefini korur... Pāṇḍavalılara büyük savaş öncesinde ve özellikle de savaş sırasında tam bir rehber olur. Kurnazlığıyla güçlü Kuru kahramanlarını bir bir ortadan kaldırtır. Kendisi fiilen savaşmaz, üstelik ordusunu Kuru tarafına verir, ama gene de Pāṇḍavalılara savaşı kazandırır... Yayāti'nin oğullarından biri olan Yadu'nun soyundandır. Bu soya Yādavalılar denir ve Kṛiṣṇa bunların başıdır. Destanın sonunda (*Mausala Parvan*) büyük savaştan 36 yıl sonra, Yādava soyu bir içki içme yarışması sonunda birbirine girer ve yok olur. Kṛiṣṇa, kardeşi Baladeva'nın

ölümünü de gördükten sonra, tek başına ıssız bir ormana gider ve orada yere yatıp dinlendiği bir anda, bir avcı tarafından, öldürülebileceği tek nokta olan topuğundan yanlışlıkla vurularak öldürölür.

Mhb.'ya sonradan eklenmiş olan **Bhagavadgītā* (**Bhīřma Parvan* 25-42) Krişna'nın (Tanrı Vişnu'nun), Arcuna'nın sorularını yanıtladığı bir bölümdür. “Tanrısal şarkı” anlamına gelen bu kutsal eserde Krişna, bütün evreni yaratanın kendisi olduğunu, herşeyin kendi içinde yer aldığını, insanlardaki varlığın da aslında kendisi olduğunu açıklar. Savaştan çekinen Arcuna'ya cesaret vererek başlattığı konuşmasını, felsefesini açıklayarak sürdürür. Bir yerde (IX, 9) “Arcuna, bütün bu işler beni bağlamaz; sanki bu işlerde yabancıymışım gibi tamamen bağımsız olarak otururum” diyerek, dünyada dönen işlere karışmadığını söyler. Ayrıca “bak şu dünya, ruh gölgelerinin hilesi altında, her zaman var olan ben olduğum halde, beni bilmeden nasıl da döner” (VII, 13) ve “Tanrı dünyadaki canlıların faaliyetlerini, iç yapıcılığını ve bu işlerin sonuçlarını belirlemez, ama doğanın işleyişi devam eder” (V, 14) gibi sözler söyler. XI. bölümde Arcuna'ya insan görünüşünün ötesindeki tanrısal yanını gösterir. Arcuna müthiş bir sevinç ve aynı zamanda dehşet yaşar. Kitapta Krişna, Yoga'yı, Sattva, Racas ve Tamas arasındaki farkları açıklar. Tam Yogi olmuş bir kişi bir daha doğmaz; tanrıya karışır. Diğer insanlar ise doğum-ölüm çemberinde döner durur.

Harivaṃřa Destanı hemen hemen tamamen Vişnu üzerinedir. *Hari* “Vişnu”, *Vaṃřa* “Soy” demektir ve bu tanrının Krişna olarak yeryüzüne bedenlenişini, gençliğini, aşklarını, kahramanlıklarını anlatır. Mathurā şehrinin zalim kralı Kaṃsa, ermiş **Nārada*'dan ölümünün **Vasudeva*'nın karısı *Devakī*'nin sekizinci oğlunun ellerinden olacağını öğrenir ve onun bütün çocuklarını öldürtür. Ancak bir mucize eseri 7. oğul **Balarāma* ile 8.'si olan Krişna kurtulurlar. İki kardeş büyüdükten sonra da Krişna, Kaṃsa'yı öldürür. Çocukluğunda bile çok güçlü olan Krişna'nın *Harivaṃřa*'da anlatılan pekçok efsanesi vardır. Bir-

88 • Krişna

çok ejderha, yılan, fil ve kötü ruh öldürür. Onun en ünlü mitlerinden biri Govardhana dağını havaya kaldırdığı mittir: “Sonbaharda çobanlar gelenekleri gereğince yağmur tanrısı *İndra'nın onuruna büyük bir şölen düzenlemek isterler. Krişna, İndra'ya tapınmanın boş olduğunu söyler. ‘Bizler ormanlarda dolaşan ve her zaman ineklerden sağladığımız zenginlikle geçinen çobanlarız. Bizim tanrımız inekler, tepeler ve ormanlardır’ der. Bu sözleri sarfederek, çobanları İndra bayramı yerine bir dağ kurban törenine davet eder. Çobanlar da buna uyarlar. Bu duruma çok kızan *İndra, aşağıya müthiş bir fırtına gönderir. Fakat Krişna, Govardhana dağını havaya kaldırarak, onu çobanların ve sürülerin üstünde bir şemsiye gibi tutar, onları fırtınadan korur. Yedi gün sonra fırtına diner. Krişna dağını yerine koyar ve İndra, Krişna'nın yüce tanrı Vişnu olduğunu anlar”.

Bir diğer mit, Krişna'nın cennetteki Pāricāta ağacını getirdiği mittir; “Ermiş Nārada bir keresinde Krişna'ya cennetteki Pāricāta ağacından, sevgilisi Rukminī'ye vermesi için bir çiçek getirir. Bunun üzerine Krişna'nın diğer karılarından biri olan Satyabhāmā, büyük bir kıskançlık duyar ve Krişna, cennetteki Pāricāta ağacını kökünden söküp getirene kadar surat asar. Ancak İndra ağacı vermek istemez. Bunun üzerine Krişna onu dövüşe davet eder. İki tanrı arasında şiddetli ve uzun bir dövüş olur. Sonuçta, tanrıların anası *Aditi, iki tarafı da yatıştırır.”

Krişna'nın, Veda dönemi tanrılarının en büyüğü olan İndra ile sürekli kavga halinde olması, toplumun inançlarının Vedizmden Vişnuizme doğru kaymakta olduğunu göstermesi bakımından ilgi çekicidir.

Krişna, çobanların arasında doğup büyüdüğü için, çobanların tanrısıdır. Çoban kadınlardan birçok sevgilisi vardır. Onun en üstün tuttuğu sevgilisi, karısı Rādhā'dır. Birçok yerde, yanında Rādhā ile flüt çalar halde resmedilir. Vişnu ile ilgili diğer iki önemli yapıt, *Vişnu Purāṇa* ve *Bhagavata Purāṇa*'dır.

Krişna'nın birçok adı vardır. *Açyuta (Yok Olmaz), Keşava (Uzun Saçlı), Govinda (Çobanların başı), Canārdana (İnsanları

Kışkırtan), Parameśvara (En Üstün Tanrı), Puruṣottama (En Üstün İnsan), Bhagavan (Tanrı), Varṣṇeya (Yadu Soyuna Bağlı Vriṣṇi Soyundan), Sahasrabāhu (Bin Kollu), Hriṣikeśa (Duyu Organlarının Tanrısı)...

Kṛiṣṇadvaipāyana: “Kara Renkli Adalı” anlamına gelen ve *Mhb., *Purāṇalar, *Harivaṃśa gibi eserlerin yazarı olarak gösterilen Vyāsa'nın bir adıdır.

Kubera: Kuvera da denir. Zenginlik Tanrısı'dır. Viśravas adlı Brahman'ın oğlu olduğu için Vaiśravaṇa diye de çağrılır. Anası, Haradvaca kızı Devavarṇinī'dir. Çok çile çektiği için Tanrı Brahma ona birçok lütufta bulunmuştur. Kubera da Kuzey bölgesinin koruyuculuğu ile bütün zenginliklerin efendisi olmayı tercih etmiştir. Tanrı Brahma bunları az bulmuş ve ona, hem göksel taşıt Puṣpaka'yı vermiş, hem de Kubera'yı tanrılarla eşit kılmıştır (R VII, 3:1). Viśravas'ın diğer bir karısından *Rāvaṇa ve diğer kötü ruhlar türemiştir ki bunlar (Vibhīṣaṇa hariç) Tanrılarının düşmanları olmuşlardır. Rāvaṇa, Kubera'nın arabası Puṣpaka'yı elinden almış ve Çaitraratha, Nalinī ve Nandana'yı yok etmiştir. Çaitraratha, Çitraratha tarafından yapılmış, Kubera'ya ait bir koruluktur. Bu koruluğun yaprakları mücevher, meyveleri ise cennetin kızlarıdır. Kubera önceleri Laṅkā'da, sonra ise Kuzey bölgesinde yaşamıştır. Zenginliği ile ünlüdür. Sūryabhānu adında bir kapı koruyucusu vardır ki bunu Rāvaṇa öldürmüştür (R VII, 14:25). Yarı at yarı kuş biçimindeki *Guhyakalar tarafından taşınır.

*Mahābhārata'da ona Ailavila veya Dhanadhipati denir. Kaldığı yer Kailāsa dağlarıdır ve Çaitraratha da oradadır (XII, 44: 13). Mhb.'ya göre, ermiş *Pulastya'nın Viśravas adında bir oğlu vardır ve bu oğul Vaiśravaṇa Kubera'yı hiç sevmemektedir. Üç kadınla daha evlenir ve onlardan, Kubera'nın üvey kardeşleri olan, Rāvaṇa, *Kumbhakarṇa, Vibhīṣaṇa, Khara, *Śūrpanakhā doğar. Bunlar ilk zamanlar Gandhamādana tepelerinde yaşarken, Laṅkā'da krallar kralı Rācarāca olarak yaşayan Kubera'yı kıskanırlar. Arabasına el koyup onu Kuzey'e

90 • Kumbhakarṇa

gitmeye zorlarlar. Bütün yamyamsı *Rākṣasalar *Rāvaṇa ile birliktedir. Kubera gibi dindar bir kişi olan Vibhīṣaṇa ise, Kubera ile birlik olur ve onun *Yakṣa ve Rākṣasalardan kurulu ordusunun komutanı olur. Kubera, Yakṣa, Rākṣasa ve *Gandharvaların efendisidir (V, 111:11); baş hizmetçileri ise Yakṣaların çirkin tipli olanlarıdır. Yüzen sarayı ise *Guhyakalar tarafından çekilir. Kubera bu sarayda mücevherlerle kaplı ve etrafı kadınlarla çevrili bir biçimde oturur. *Mhb.'da Kubera, *Arcuna'ya silah veren tanrılar arasındadır (diğer tanrılar *Indra, *Śiva, *Yama, *Varuṇa). *Bhīma, Kubera'nın korusuna izinsiz girer; Rākṣasalarla ve Yakṣalarla dövüşür. Bhīma'nın kötü ruhların kanını akıtması, Kubera'yı bir ilenmeden kurtardığı için Kubera, ona ve kardeşlerine hiç kızmaz; çok dostça davranır. *Pāṇḍular Kubera'nın zevk bahçelerinde dört yıl geçirir, daha sonra Kailāsa dağından ayrılırlar.

Kubera'ya tapınılmaz. Bu tanrı Yunan mitolojisindeki Plutos'a benzetilebilir. Diğer isimleri şöyledir: Yakṣarāja (Yakṣaların Kralı), Mayurāja (Kinnaraların Kralı), Rākṣasendra (Rākṣasaların Kralı), Nararāja (İnsanların Kralı).

Kumbhakarṇa: Adının anlamı “testi kulaklı” olan bir *Rākṣasa'dır. *Rāvaṇa'nın kardeşidir. Aynı zamanda bir *Daitya'nın adıdır. Padmapurāṇa'da bir bölüm adıdır.

Kumbhāṇḍalar: Olasılıkla Prakrit dilinden gelen sözcük, *Kuṣmāṇḍalarla anlamdaş gibi gözükmektedir. Bkz. Kuṣmāṇḍalar.

Kuṣmāṇḍalar: Tanrı *Śiva'nın hizmetinde olan aşağı bir yaratık grubu. Bkz. Kumbhāṇḍalar.

Kurbağa ilahisi: *Rigveda'nın VII, 103'te bulunan ilahisi “kurbağa ilahisi” olarak bilinir. Bu ilahide, yağmur yağması için kurbağalara övgü düzülür. Yağmurla birlikte kurbağalar vraklamaya başladığı için, onların seslerinden medet umulur. Bu arada, onların kuraklıktaki suskunluğu, söz orucu tutan brāhmaṇalara; yağmurla birlikte başlayan vıraklamaları da, dua ez-

berlemeye çalışan brāhman öğrencilerine benzetilmiştir. Bu benzetme, Hint masal edebiyatı araştırmacıları tarafından, hayvan masallarına ilişkin Hint edebiyatındaki ilk verilerden biri olarak nitelendirilmektedir.

Kutsa: Vedik bir ermiş adı. Bazı ilahilerin yazarıdır. Tanrı İndra ona zulmetse de, bir keresinde onu ifrit *Śuṣna'ya karşı korumuştur. *İndra onu sarayına götürdüğünde ise aralarındaki benzerlikten dolayı karısı hangisinin kocası olduğunu bilememiştir.

L

Lakṣmaṇa: Kral *Daśaratha'nın Sumitrā'dan olma oğlu; Śatrughna'nın ikiz kardeşi, *Rāma'nın da üvey kardeşidir. *Rāmāyaṇa'da Rāma'ya olan sevgisi ve bağlılığıyla dikkati çeker. Tanrı *Viṣṇu'nun sekizde biri *Lakṣmaṇa ile birlikte doğmuştur. Rāma, *Sītā ve Lakṣmaṇa ormana sürgüne gittiklerinde, dişi *Rākṣasa *Śūrpanakhā (Yelpaze Tırnaklı), Rāma'ya aşık olur. Rāma onu, kardeşi Lakṣmaṇa'ya gönderir. O da onu reddeder ve Rāma'ya gönderir. Tekrar tekrar reddedilen Śūrpanakhā, Rāma'nın karısı Sītā'ya saldırınca, Lakṣmaṇa onun burnunu ve kulaklarını keser. Śūrpanakhā bunu ağabeyi *Ravana'ya şikayet eder ve o da gelip Sītā'yı Seylan adasına kaçıır. Lakṣmaṇa yapılan savaşta da büyük yararlılıklar ve kahramanlıklar gösterir. Rāma'yı, canını verecek kadar çok sevmektedir. Bkz. *Rāmāyaṇa*.

Lakṣmī: Talih Tanrıçası'dır. *Viṣṇu'nun karısı ve *Kāma'nın anasıdır. **Rigveda*'da “iyi talih” anlamında kullanılan sözcük, *Atharvaveda*'da şanslı ve şanssız dişi karakterler olarak gözüktür. Lakṣmī'nin diğer adı *Śrī'dir. *Śatapatha Brāhmaṇa*'da Śrī, *Pracāpati'den doğuyor olarak gösterilir. Destan dönemi mitolojisinde Lakṣmī (veya Śrī), tanrılarla *Asurların savaşları yüzünden çalkalanan okyanustan doğan çok güzel bir bayandır. Elinde nilüfer çiçeği tutmaktadır. Başka bir mitte ise, yaratılış sırasında bir lotüsün üstünde, yüzer biçimde gösterilir. Bu lotüsle bağlantısı yüzünden ona Padmā (Nilüfer Çiçeği) de denir. *Viṣṇu Purāṇa*'da onun *Bhṛigu ile Khyāti'nin kızı olduğu, okyanusun çalkalanmasında denizden doğduğu söylenir. Ayrıca kocası Viṣṇu (Hari) ne zaman dünyaya insan olarak bedenlense, o da onun karısı olarak bedenlenmektedir. O cüce (Vamana) olarak doğduğunda, Lakṣmī de Padmā (veya Ka-

malā) olarak doğmuştur. Vişṇu *Paraśurāma (Baltalı *Rāma) olduğunda Lakṣmī Dharaṇī olmuştur. Vişṇu Raghava (yani Rāma) olduğunda o karısı *Sītā olmuştur. Nihayet Vişṇu *Kṛiṣṇa olarak bedenlendiğinde o karısı Rukminī olarak doğmuştur... vs.

Lakṣmī çok güzeldir; elinde lotüs tutar. Adına yapılmış tapınak yoktur. Hindular Ekim-Kasım aylarında kutlanan Divali bayramında, evlerinde tanrıça Lakṣmī'ye tapınırlar.

Linga: Erkeklik organıdır. Tanrı Śiva'ya ait olduğu düşünülür ve taştan ya da benzeri bir maddeden yapılmış bir sütunla veya daha küçük bir şeyle simgelendirilir. Örneğin Keşmir'de, Himalaya dağlarında 3880 metre yükseklikte bulunan Amarnath mağarasında bulunan buzdan bir oluşum, Śivaliṅgam olarak kabul edilmiştir. Bu nedenle her yıl Temmuz-Ağustos aylarında, binlerce Hindu, hacı olmak için dört gün boyunca yorucu bir tırmanışla bu mağarayı ziyarete giderler. Śiva kendisinin görünmediğini ama kendisine ait 12 biçiminin olduğunu söyler ki bunlar Hindistan'da 12 farklı yerde bulunan 12 *linga*'dır. **Purānalar*'da *linga* ile ilgili mitler anlatılır. Örneğin *Vamana Purāṇa*'da (22:61-69) *linga*'nın kökeniyle ilgili şu kısa mit anlatılır: “Bir inziva yerinde, çırlıçıplak inzivaya dalmış olan tanrı Śiva'yı gören çilecilerin karıları ona, yaptığı çilenin ne çeşit bir çilecilik olduğunu sorarlar. Śiva da onlara bunun açıklanamayacağını söyler. Onu çok çekici bulan kadınlar, bouna, bacaklarına ve her tarafına saldırırlar. İnziva yerindeki çileciler, karılarının heyecanlı hallerini görünce ‘bu adam öldürülmeli’ diye bağırarak, ona saldırırlar. Tanrının korkunç *linga*'sını çekip çıkartarak düşmesine neden olurlar. *Linga*'sı düşen tanrı ortadan kaybolur. Karısı *Devī ile birlikte Kailāsa dağına gider. Tanrılar tanrısının *linga*'sı düştükten sonra o da kaybolur.” *Linga Purāṇa* adıyla 18 *Mahāpurāṇa* içinde bir *Purāṇa* vardır.

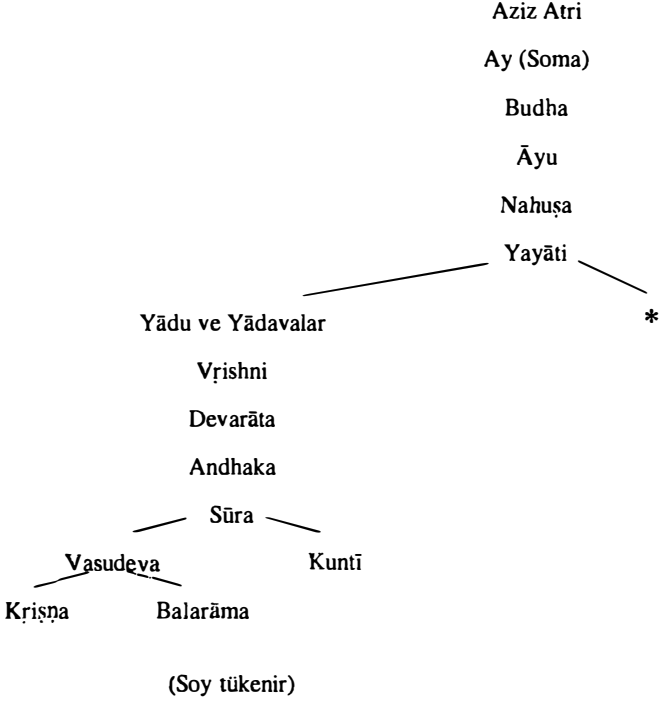
M

Mahābhārata: “Büyük Bhārata Soy” demektir ve bu soyun yaşadığı “Büyük Savaş”ı anlatan destandır. 100.000 beyittir ve 18 bölümden oluşur. Yazarı olarak, mitolojik bir isim olan Vyāsa gösterilir. Bölümleri şunlardır: 1) Adiparvan, 2) Sabhaparvan, 3) Vanaparvan, 4) Virāṭaparvan, 5) Udyogaparvan, 6) Bhīṣmaparvan, 7) Droṇaparvan, 8) Karṇaparvan, 9) Śalyaparvan, 10) Sauptikaparvan, 11) Strīparvan, 12) Śāntiparvan, 13) Anuśāsanaparvan, 14) Aśvamedhikaparvan, 15) Aśramavāsikaparvan, 16) Mausalaparvan, 17) Mahāprasthānikaparvan, 18) Svargarohanaparvan.

Konusu kısaca şöyledir: Bhārata ülkesinde, Kuru sarayında yaşamış olan kral Śāntanu'nun Ganj nehrinden *Bhīṣma adında bir oğlu olur. Bhīṣma büyüyüp delikanlı olduğunda babası, balıkçı kralın kızı Satyavatī ile evlenir. Bu evlilik, Bhīṣma'nın hiç evlenmeme sözü vererek yaptığı özveri sonucu gerçekleşir. Śāntanu ve Satyavatī'den Çitrāṅgada ve Viçitravīrya adında iki oğul doğar. Sonra Śāntanu ölür; çocukları da geride hiç nesil bırakmadan ölürlər. Satyavatī Bhīṣma'dan, Viçitravīrya'nın dul karılarıyla soyu sürdürmesini isterse de Bhīṣma kabul etmez. Bunun üzerine Satyavatī, gayrimeşru çocuğu Vyāsa'dan bu görevi yerine getirmesini ister. O da sırasıyla *Dhṛitarāṣṭra, *Pāṇḍu ve Vidura'yı meydana getirir. Birincisi kör olduğundan Pāṇḍu tahta çıkar. Dhṛitarāṣṭra *Gandharī ile evlenerek bundan, en büyüklerinin adı *Duryodhana olan yüz evlat edinir. Pāṇḍu ise Kuntī'den *Yudhiṣṭhira, *Bhīma ve *Arcuna'yı, diğer karısı Madrī'den de, ikiz çocuklar *Nakula ile *Sahadeva'yı kazanır. Aslında bu çocuklar tanrıların çocuklarıdır; yani Yudhiṣṭhira tanrı Dharma'nın çocuğudur. Diğerleri sırasıyla *Vāyu, İndra ve İki *Aśvin tanrıların çocuklarıdır.

Pāṇḍu öldükten sonra Dhṛitarāṣṭra ülke yönetimini ele alır; bir yıl sonra da Yudhiṣṭhira'yı tahta çıkartır. Kurular Pāṇḍuları çok kıskanmaktadır. Özellikle Duryodhana onları hiç çekememektedir. Bir suikast düzenlerler ve Pāṇḍavalar kendilerini ormanda bulurlar. Bu ormanda Bhīma, *Rākṣasa *Hidimbā ile evlenerek, ondan *Ghaṭotkaça adlı çocuğu elde eder. Bir süre sonra bir eş seçimi töreninde Pāṇçala kralı *Drupada'nın kızı *Draupadī'yi kazanırlar ve bu kız beş kardeşin ortak karısı olur. Pāṇḍu kardeşler daha sonra krallığın yarısını geri alırlar. Bu arada bir aksilik sonucu Arcuna on iki yıllığına sürgüne gider. Birçok aşk ve macera yaşar. Yudhiṣṭhira daha sonra bütün ülkenin kralı olur. Onu çekemeyen Duryodhana hileli bir zar oyunu düzenler ve bunun sonunda yenilen Pāṇḍu kardeşler on iki yıllığına sürgüne giderler. Destanın Vanaparvan (Orman Bölümü) diye adlandırılan bu bölümü, gerek ermiş *Vyāsa'nın ortaya çıkıp zafer haberi vermesi, gerekse Arcuna'nın tanrı *İndra, *Śiva, *Yama, *Varuṇa ve *Kubera'dan göksel silahlar alması yönünden ilginçtir. Kral Virāta'nın sarayında bir süre gizlendikten sonra ortaya çıkarlar ve savaş cereyan eder. Kuru komutanları bir bir düşer. Önce Bhīṣma, *Droṇa ve sonra da Pāṇḍavaların üvey kardeşi *Karna ölürler. Bu savaşta Kṛiṣṇa beş kardeşe çok yardım eder. Savaş arifesinde (Bhīṣmaparvan 25-42) Arcuna'ya **Bhagavadgītā*'yı okur. Pāṇḍavalar da çok büyük kayıplar verir ama sonunda bütün Kurular, Duryodhana dahil, öldürülür ve 37 yıl taht süren kardeşler Himālaya dağlarından cennete giderler. Yudhiṣṭhira'yı babası tanrı Dharma burada da sınar. Destan, Hint mitolojisi açısından bir hazine değerindedir. *Veda dönemi ve destan dönemi tanrılarının yanı sıra, Rākṣasa, *Yakṣa, *Gandharva gibi aşağı mitolojik varlıklarla ve burada değinmediğimiz birçok tâlî öykü ve efsanede zengin mitolojik veriler buluruz. Bu öykülere *Nala ile *Damayantī, *Savitṛi ile Satyavan, *Purūravas ile *Urvaśī, *Çyavana gibi öykü ve efsaneleri örnek verebiliriz.

Kuru ve Pāṇḍu Ailelerine Ait Soyağacı

*

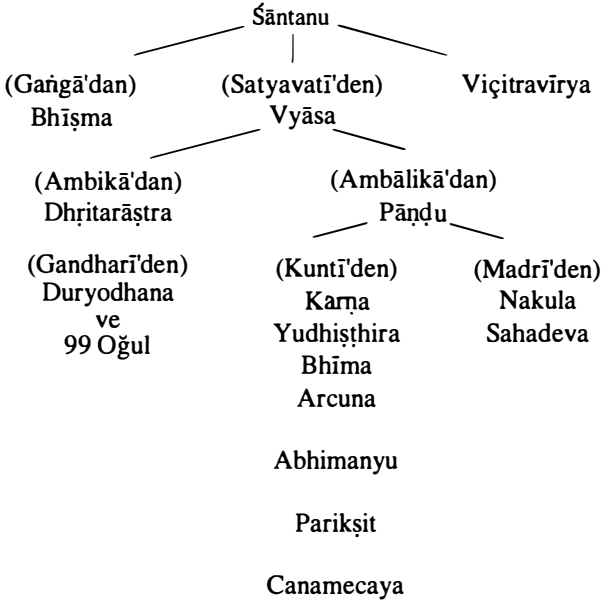
Puru ve Pauravalar

Duşyanta

Bharata

Hastin

Kuru

Maināka: **Mahābhārata*'ya göre Kailāsa'nın kuzeyinde yer alan bir dağ. Himavat ile Menakā'nın oğlu olduğu söylenir. Tanrı *İndra bütün dağların kanatlarını kesip, onları sabitleştirirken, bu kaçıp kurtulmuş olan tek dağdır. Bir görüşe göre Hindistan'ın ortasında, bir başka görüşe göre ise yarımadanın en uç noktasında bulunmaktadır.

Makara: Dev bir deniz canlısıdır. Yarı timsah, yarı yunus balığı, biraz da köpek balığı karışımı, efsanevî bir hayvandır. Okyanus tanrısı Varuṇa'nın binek hayvanıdır. Aşk Tanrısı Kāmadeva'nın bayrağının sembolüdür.

Manu: “İnsan” demektir. Bu isim insanlığın 14 mitolojik atası ve dünyanın yöneticileri ile ilgilidir ki bunların herbiri bir Manu devrine hükmetmiştir. 4.320.000 yıl süren bu devirlere Manvantara denir. Bu Manulardan ilki Svayambhū'dan doğan Svayambhuva, yani “kendi kendine varoluş”tur. *Brahmā olarak karakterize edilen bu “kendiliğinden varlık” kendini erkek ve dişi olarak ikiye böler. Bu çiftten erkek Virāc meydana getirilir, ondan da Manu Svāyambhuva doğar. Bu Manu, 10 *Pracāpati'nin, yani Maharṣi denilen insanlığın atalarının yaratıcısıdır. Başka bir yönden bu Manu, Brahmā'nın hem kızı hem de karısı olan Śatarūpā'dan olmuştur. *Manu Kanunları* diye bilinen kitap bu Manu'ya aittir. Bir de aynı adı taşıyan *Sūtra* vardır. Şimdiki çağın Manu'su, adı Vaivasvata (Güneş Doğuşlu) olan yedinci Manu'dur. Ona Satyavrata da denir. On dört Manu'nun adları şunlardır: 1) Svāyambhuva, 2) Svarociṣa, 3) Autami, 4) Tāmasa, 5) Raivata, 6) Çākṣuṣa, 7) Vaivasvata, 8) Savarna, 9) Dakṣasāvarṇa, 10) Brahmasāvarṇa, 11) Dharmasāvarṇa, 12) Rudrasāvarṇa, 13) Rauçya, 14) Bhautya.

Manu Vaivasvata'nın oğullarının isimlerinden bazıları şunlardır: Īkṣvāku, Nabhaga (Nṛiga), Dhṛiṣṭa, Śaryāti, Nariṣyanta, Prānsu, Nābhāganediṣṭa, Karūṣa, Pṛiṣadhra... Manu Vaivasvata'nın başından geçen “Tufan” olayı, *Śatapatha Brāhmaṇa*'da (I, 8, 1) anlatılmıştır. Bkz. Tufan.

Manyu: (Soyut Tanrılar) Öfke. **Rigveda*'da iki ilahi (X, 83, 84) ona sunulmuştur. *İndra'nın şiddetli öfkesinin kişileştirilmiş hali olduğu düşünülür. Ateş gibi yanar. O, İndra'dır, Hotar'dır, *Varuṇa'dır, Cātavedalar'dır. *Marutlarla birlikte *Vṛitra'yı öldürür. İndra gibi zaferler kazanır, zenginlik verir. Tapas (Heyecan) ile birlikte tapınıcılarını korur ve düşmanları öldürür.

Marutlar: (Hava Tanrıları) Adın kökü, olasılıkla *mar* (parlamak) eylemidir ve „parlayanlar” anlamına gelir. “Fırtına Tanrıları”dır. Bu tanrı grubu **Rigveda*'da önemli bir yer tutar. 33 ilahide onlardan bahsedilir. Bunların 7'sinde *İndra ile birlikte gözüktürler. Her zaman çoğul olarak gözüktürler. 60'lık üç grup veya 7'lik üç grup halinde dolaşırlar. Bunlar, *Rudra'nın Pṛiśni adındaki inekten olma oğullarıdır. Bunların aynı zamanda, Rüzgâr Tanrısı *Vāyu'nun oğulları olduğu, bazen de kendi kendilerine doğdukları söylenir. Kökenleriyle ilgili çok şey söylenir. İndra'nın oğulları ve kardeşleri, okyanusun oğulları, cennetin ve dünyanın oğullarıdır. **Rāmāyaṇa*'da onların kökeni *Diti'nin doğmamış bir oğlu olarak gösterilir. İndra, Diti'yi şimşegi ile 49 paçaya ayırmış ve onları Marut haline getirmişti. Bu öykü, *Purāṇalar*'da da geçer ve bunların, adlarını *mā rodīh* (ağlamayan) sözcüğünden aldıkları ve İndra'nın onları böyle çağırdığı anlatılır. Bir yoruma göre de, Diti'den doğan et yığınları *Śiva ve karısı *Pārvatī'yi kederlendirir. Pārvatī Śiva'dan et yığınlarını çocuk haline getirmesini ister. O da, onlara uygun biçimler verir, onları tek tip giydirir ve Pārvatī'ye oğul olarak verir. Bundan sonra onlar, Rudra'nın oğulları diye çağrılırlar. Diğer öykü de şöyledir: Diti'nin ağlamalarını işiten Pārvatī, bu biçimsiz şeylere bir biçim vermesi için Śiva'ya yalvarır; onların ağlamamalarını (*mā rodīh*) söyler.

Bu öyküler, **Vedalar*'daki kısımlarda, Marutların, Rudra'nın oğulları olduğunu açıklığa kavuşturmaktadır. Marutların dünyasına Māruta denir ve Vaiśyalar (tüccar sınıfa) ayrılmış cennettir. Marutlar, aynı yaşta, aynı us düzeyinde, aynı yerde doğ-

muş ve aynı yerde yaşayan bir tanrı grubudur. Tanrıça Rodasī, her zaman onlarla birlikte dir. Onların arabalarında, adeta gelinleriymiş gibi oturur. Altın gibi ışıltılı, ateş gibi parlaktırlar ve kendi kendilerini aydınlatırlar. Bu nedenle parlaklıkla bir yakınlıkları vardır ve onlara *riṣṭividyut* (parlayan şimşek) lakabı verilir. Altın baltaları vardır. Altın elbiseler giyer ve süs takıları takarlar. Arabaları genellikle dişi, esmer, süratli atlar tarafından çekilir. Şimşekler ve yıldırımlarla silahlanmışlardır ve kasırgalara binerek, onları yönetirler.

Çıkardıkları ses, şimşek ve rüzgârın kükremesi gibidir. Dağları sallar, ağaçları kopartır, yırtıcı hayvanları ve ormanları mahvederler. Başlıca işlerinden biri, bulutlarla güneşi kapatıp, yağmur yağdırmaktır.

Cennetin şarkıcılarıdır. İndra'nın her zaman yanında yer alırlar ve onu, *Vṛitra ile olan savaşında desteklerler. İndra ile birlikte olmadıkları zamanlarda, babaları Rudra'nın kötü özelliklerini gösterirler.

Mātali: Tanrı *İndra'nın arabacısıdır. **Mahābhārata Destanı*'nda *Arcuna'ya tanrılar savaş için silahlar sağlarken, Mātali de onu arabasıyla alarak İndra'nın göksel ülkesine getirir. Ona orada çok silah verirler. **Rāmāyaṇa*'da ise, İndra'nın *Rāma'yı *Rāvaṇa ile olan savaşında desteklemekte ve ona arabasını vermekte olduğunu görmekteyiz. Bu arabayı gene Mātali sürmektedir. Rāvaṇa ile savaşırken, onu bir türlü öldüremediğini gören Mātali, Rāma'ya şöyle der (R VI, 110:1-2): “Neden kendi gücünün farkında değilmişsin gibi Rāvaṇa'ya böyle tavizkâr davranıyorsun? Yüce efendim, onun sonunu getirmek için *Brahma silahını (*Brahmāstra*) kullan! Tanrıların dediği gibi, onun ölümü senin elindedir!”

Mātariśvan: (Hava Tanrıları) **Ṛigveda*'da adına sunulmuş bir ilahi yoktur. Adı, *Ṛigveda*'nın en eski kısımlarında geçer. Bazen *Agni ile özdeşleştirilir, bazen de ateşi bulan tanrı olarak gösterilir. Bir Agni ilahisinin sonu (X, 88:19) ona hitapla bitirilir. Bir yerde de, adının etimolojik açıklaması verilerek, Ag-

ni'nin aşamalarından biri olarak gösterilir. Göksel bir tohumken Tanūnapāt olan, doğup çeşitli biçimlere girdiğinde Narāśaṃsa adını alan Agni, son aşamada *Mātariśvan olur. Bu, güçlü bir rüzgâr biçimidir (Mātariśvan, anasının içinde şekil bulur bulmaz hızlı bir rüzgâr haline geldi - III, 29:11). Mātariśvan bir yerde de, çok kez Agni'yle özdeşleştirilen Bṛihaspati'nin bir hali olarak ortaya çıkar (I, 190:2). Öte yandan Mātariśvan ile Agni birbirinden tamamen ayrı da tutulur. "İlk önce Agni, Mātariśvan ve *Vivasvat'a göründü" (I, 31:3) denir. Mātariśvan, cennette oturan Agni'yi bulmuştur (III, 2:13) veya Mātariśvan, tanrıların sürtünmeyle elde ettikleri, çok uzaklarda saklı olan Agni'yi getirmiştir (III, 9:5). Görüldüğü üzere bu tanrı, bir yandan Agni'nin havasal biçiminin kişileştirilişi olarak görülürken öte yandan, cennette saklı ateşi bulup, yeryüzüne getiren bir tanrı olarak ortaya çıkartılmaktadır. Bu ikinci hali, Yunan mitolojisindeki Prometheus ile benzeşir.

Atharvaveda'da bir yerde (X, 8:39-40) Agni'nin mistik adı olarak gözükmüş de, gerek bu kitapta, gerekse diğer *Samhitalar* ve *Brāhmaṇalar*'da ve hatta sonraki edebiyat içinde, rüzgârın bir adı olarak kullanılmıştır. Yāska (*Nirukta* VII, 26) onu Vā-yu'nun bir adı olarak kabul eder ve adının *mātari* (+ *antarikṣe*) ile *śvan* (*śvas* "esmek, nefes almak") sözcüklerinin birleşiminden oluştuğunu öne sürer. *Antarikṣa* (gök ve yer arasındaki boşluk, hava) ve *mātri* (anne) sözcükleri bir arada "hava ana"yı oluşturuyorlar. Mātariśvan bu boşlukta "esen" tanrı (*mātariyantarikṣe śvasiti*) oluyor.

Rigveda'da bir yerde hem Agni'den ayrı tutulmuş, hem de "Tek Olan Güç" için sayılan isimler arasında yer almıştır:

Ona Indra derler, Mitra derler, Varuṇa derler,
Göksel kuş Garutman derler,
Azizler Tek olana çok isim verirler,
Agni derler, Yama derler, Mātariśvan derler.

(I, 164:46)

Meghanāda: Bkz. *Indracit*.

Meru: Dünyanın merkezinde olduğuna ve üstünde tanrı İndra'nın cennetinin bulunduğu inanılan dağ. Bu cennette tanrıların şehirleri ve göksel canlıların barınakları vardır. Bu dağ aslında, olasılıkla Himālayaların kuzeyindeki bir dağın efsaneleştirilmiş halidir. Yunanlıların Olimpos'una benzer. Sumeru da denir. Diğer bazı isimleri şunlardır: Hemādri (Altın Dağ), Ratnasānu (İnci Doruklu), Karnikāçala (Lotüs Gibi Dağ), Amārādri ve Devapārvata (Tanrıların Dağı).

Mitolojik Ermişler: Hint edebiyatında *Veda döneminden itibaren görülen, sık sık tanrılarla insanlar arasında arabuluculuk yapan, insanlardan üstün olan, onlara iyilikler bahşeden, hatta zaman zaman tanrılardan bile üstün olan belli başlı ermişlerin isimleri şunlardır: *Aṅgiraslar, *Atharvanlar, *Agastya, *Atri, Bharadvāca, Bṛihaspati, *Bhṛigu, *Caimini, *Camadagni, *Çyavana, Çāranalar ve Çaralar, Daśagvalar, *Dadhyañç, *Durvāsas, *Gautama, *Gṛitsamada, *Kakṣīvat, *Kaśyapa, *Kanva, *Kutsa, Kāvya Uśana, *Manu, *Nārada, Navagvalar, *Parāśara, Pṛithu Vainya, *Pulastya, *Rāma, *Ṛiṣyaśṛiṅga, Uttara Kurular, *Vālakhilyalar, *Vālmiki, Virūpalar, *Vasiṣṭha, *Vyāsa, *Viśvāmitra, Yacñavalkya, Yedi Ermiş, Tuṣitalar ve Lekhalar... Cagat Narayan Dube adlı araştırmacının "Hindistan Ermiş Sözlüğü" (*Bhārātīya Ṛiṣikoś*) adlı kitabında (İlāhābād, 1989) 200'den fazla ermiş (*ṛiṣi*) adı sayılmaktadır.

Mitolojik Hayvanlar: Hint mitolojisi hayvan yönünden çok zengindir. Çoğu, tanrıların binek hayvanları veya yardımcılarıdır, bu ve başka nedenlerle de kutsal sayılırlar.

At: (Aśva) Bkz. At.

Boğa: (Go) Bkz. Boğa.

Domuz: (Varāha) **Rigveda*'da *Rudra, *Marutlar ve *Vṛitra'nın lakabı olarak kullanılmıştır. Veda sonrası dönemde ise *Viṣṇu *avatāra'larından biri olarak gözüktür. Doğunun pirinç yetiştiricileri domuzu kurban eder ve kutsal sayardı. Bu eski inanç mitoloji ve Viṣṇu dininin içine girmiş, Viṣṇu'nun hallerinden biri olmuştur.

Fil: (Gaca) Filler dört yönün kutsal koruyucularıdır. Arayönlere bulunduktan sonra sayıları sekize çıkmıştır. Bunlara Dig-gaca (Yön Filleri) denir. (Diśāgacalar, Dinnāgalar, Digvaranalar da denir). *İndra'nın binek hayvanı olan Airāvata fillerin başıdır. Mitolojik fillerin dört hortumu vardır.

İnek: (Dhenu) Bkz. İnek.

Kaplumbağa: (Kūrma) *Ṛigveda*'dan sonra gelen *Vedalar*'da yarı tanrı durumuna yükseltilmiştir. *Pracāpati ile eş tutulmuştur. Sonraki dönemde de Viṣṇu'nun *avatāra*'larından (Kūrmavatāra) biridir.

Keçi: (Aca) *Ṛigveda*'da keçi özellikle tanrı *Pūṣan ile birlikte görülür. Onun arabasını çeker. Sonraki Veda edebiyatında birçok kez *Agni ile beraber veya onunla özdeşleştirilmiş halde-dir. Agni'nin üzerine bindiği hayvandır.

Köpek: (Śvan) *Ṛigveda*'da tanrı *Yama'nın Sārameya adında iki köpeği vardır. Bunlar İndra'nın elçisi Saramā'nın neslin-dendir.

Kuş: (Pakṣin) Kuş motifi *Vedalar*'da çokça kullanılmıştır. Agni'ye, *Soma'ya birçok kez “kuş” diye seslenilmiştir. Güneş de zaman zaman kuş olarak düşünülmüş, birkaç kere de Garutmat adıyla çağrılmıştır. Veda sonrası dönemde Garutmat, *Garuḍa adıyla Viṣṇu'nun binek kuşu olarak görülür. Garuḍa kuşların kralıdır. *Vedalar*'da, İndra'ya soma içkisini kapıp getiren bir kartal vardır. Bunun dışında olumsuz kuşlar da vardır. Bunlar, Ölüm Tanrısı Yama'nın elçileri olan baykuş ve güvercindir.

Kurbağa: (Maṇḍūka) *Ṛigveda*'nın VII, 103'teki ilahisinde, brahmanlar kurbağalara benzetilmiştir. Kuraklık zamanı tıpkı söz orucu tutan brahmanlar gibi suskundurlar; yağmur yağdığında ise hep birlikte ilahi söyleyen brahmanlar gibi ötmeye başlarlar. Bkz. Kurbağa ilahisi.

Maymun: (Vanara) *Ṛigveda*'da (X, 86) her ne kadar yaramazlıkları yüzünden İndrāṇī tarafından kovulurlarsa da, kocası İndra'nın sevdiği hayvanlardır. Ayrıca *Rāmāyaṇa'da, *Rāma'ya en çok yardım edenler, maymunlardır. Onların kralı Sugrīva

ile Rāma birbirlerine yardım edeceklerine dair anlaşılır. Havada uçan ve Laṅkā adasına gidip *Sītā ile görüşen ve daha pek çok kahramanlıklar yapan *Hanuman (Hanumat) ise, bilinen en ünlü ve en önemli maymundur. Bkz. Hanuman.

Śarabha: Ormanda yaşayan, kükreyişiyle bütün canlıları korkutan mitolojik bir hayvandır. Usta bir dövüşçü olarak bilinir. *Mhb.'da 8 ayaklı, aslanları bile öldüren bir canavardır. Bir öyküde, bir köpeğin nasıl bir Śarabha'ya dönüştüğü anlatılır (Mhb. XII, 116-118).

Yılan: (Ahi) *Ṛigveda*'da tanrı Indra birçok yılan öldürür. Bunların içinde en büyüğü ve en önemlisi kuraklık şeytanı Vṛitra'dır. *Ṛigveda*'da geçen ve önemsiz olan bir tanrının adı da *Ahi Budhnya (Derinliklerin Yılanı) dır. *Atharvaveda*'dan itibaren yılanlar yarı tanrı konuma getirilmiş ve onlara yakarılmıştır. Destanlar ve **Purāṇalar*'da onlarla ilgili birçok ef-sane anlatılır. Bkz. Nāgalar.

Mitra: (Göksel Tanrılar) **Ṛigveda*'da Mitra, genellikle *Varuṇa ile birlikte görünür. Ona tek başına sadece bir ilahide (III, 59) yakarılır. Bu ilahide de, karakteri üzerine fazla bir bilgi bulunmadığı için, Mitra'nın özellikleri tam olarak bilinememektedir. Sesini yükselterek insanları sıraya koyar ve korkusuz gözüyle, toprağı süren, çalışan insanları izler. O, büyük *Āditya'dır. *Savitṛi ile özdeşleştirilir (I, 35); *Viṣṇu üç adımını Mitra'nın kurallarına göre atar (I, 154). Güneşin yönünü Mitra düzenler. Şafak vaktinin üzerine yönelen *Agni, Mitra'yı meydana getirir. *Atharvaveda*'da Mitra ile Varuṇa birbirinden ayrılırlar. *Brāhmanalar*'da ise Mitra günle ilgili iken, Varuṇa gece ile ilintilidir.

Vedik görünüşü ile Mitra bir güneş tanrısıdır. *Avesta*'daki Pers görünüşünde de bu kesinlikle doğrulanır ve oradaki Mithra'nın da bir güneş tanrısı olduğu söylenir. Adının etimolojik anlamı kesin olmamakla birlikte “dost, müttefik, arkadaş” biçimindedir. Bkz. Varuṇa.

Büyüklüğüyle gökten daha ulu
İhtişamıyla yerden daha yüce
O, ünlü Mitra'dır...

(III, 59: 6)

N

Nāgalar: Yılan tanrılar. Bunlar, başını havaya diktiğinde şişiren kobra yılanının (*Cobra capella*) efsaneleştirilmesi sonucu düşünülmüş, insan yüzlü ve yılan kuyruklu yaratıklar olarak betimlenmektedir. Hindistan'daki birçok heykel ve kabartmada resmedilmişlerdir. Vedic edebiyatta bunlardan hemen hemen hiç bahsedilmez. Epik edebiyatta ve klasik Sanskrit edebiyatında ise çok miktardaki masallarda ve efsanelerde karşımıza çıkarlar.

Ülkeleri, aşağı dünyada yer alan *Pātāla'dır. Burada en önemli şehirleri Bhogavatī'dir. **Mahābhārata*'nın başlangıcında, Canamecaya'nın yaptırttığı kurban töreni sırasında, yılanların öldürülüşünü anlatan bir yılan öyküsü yer alır. Burada adı geçen belli başlı Nāgalar şunlardır: Airāvata, Vāsuki, Takṣaka, *Śeṣa. Śeṣa'nın bir diğer adı *Ananta'dır ve bu yılan, içlerinde en yüksek seviyede olanıdır. Ananta, şişmiş boynuyla bütün dünyayı korur. O, *Viṣṇu'nun hizmetçisidir. *Kṛiṣṇa'nın kardeşi Baladeva'nın, Śeṣa'nın bir bedenlenmesi olduğu kabul edilir. Sayısal olarak bin adet oldukları söylenen Nāgalar, *Kāśyapa'nın karısı Kadrū (Surasā)'nın çocuklarıdır. Bu yüzden onlara Kādraveyalar denir. Göksel kuş *Garuḍa, onların düşmanıdır. Garuḍa güneşi simgelediğinden Nāgalar da bunu örten karanlığı simgelemektedir. Öte yandan Nāgalar hakkındaki bir başka görüş, onların hazineleri koruyan koruyucular olduğu yönündedir. Onlardan korkulmasına rağmen, onlara saygı duyulur ve kötü ruh olarak kabul edilmezler. Ülkeleri bir keresinde *Gandharvalar tarafından ele geçirilir, ancak kızkardeşleri Narmadā nehrinin sayesinde onu geri alırlar. Dişileri çok güzeldir ve onlardan bazıları insanlarla birleşebilir. Örneğin *Mahābhārata*'da Nāga kralının kızı Ulūpī, *Arcuna'ya âşık

olur ve onu kendisiyle birleşmeye ikna eder.

Purāṇalar'da ve başka yerlerde anlatılan efsanelerde, Kaśyapa'nın Keşmir vadisini insanlarla doldurduğundan bahsedilir. Kaśyapa'nın üç karısından (aslında birçok karısı vardı) Nāgalar *Piśāçalar, Yakşa ve Rākşasalar doğmuştu. Öte yandan Kaśyapa'nın vadiyi sadece Nāgalarla doldurduğu da söylenir. Nāgaların gerçekten yaşamış bir toplum olma olasılığı çok güçlüdür. Hindistan'ın 7 büyük bölgesinden birinin adı Nāgad-vīpa'dır. Bugünkü Nāgpur şehri de o dönemlerden kalmış olsa gerektir. Bunlar olasılıkla Hint olmayan bir ırktı ve tarihî özellikleri efsaneleşerek, mitoloji içindeki yerini almıştı. Bu insanların yılanla taptıkları tahmin edilmektedir.

Nakula: *Mhb.'da *Pāṇḍu'nun Mādrī'den olma ikiz çocuklarından biri, Pāṇḍavaların dördüncüsüdür. Mitolojik babası *İki Aśvin tanrısıdır ve Nāsatya Aśvin'in oğludur. At terbiyesini çok iyi bilir. İki *Sahadeva'dır.

Nala: **Mahābhārata*'da (III, 53-79) anlatılan Nala ile *Damayantī öyküsünün erkek kahramanıdır. Dāmayantī, *İndra, *Agni, *Varuṇa ve *Yama gibi büyük tanrılar arasından, bir insan olan Nala'yı kendine eş olarak seçmişti. Kötü kalpli Dvāpara ile Kali ise bunu hazmedememiş; Nala'yı krallığından etmek için hileli zar oyunu ile Nala'yı ormana sürgüne göndermişlerdi. Sevgililerin birbirlerinden ayrılışları, başlarından geçen maceralar ve tekrar kavuşmaları, Mhb.'da çok güzel anlatılmıştır. Destan kahramanlarından *Yudhiṣṭhira da benzer şekilde sürgüne gittiği için kendisine bu öykü anlatılmaktadır.

Nala sözcüğü aynı zamanda **Rāmāyaṇa*'da, Hindistan'la Seylan adası arasına köprü kuran kişinin adıdır. Bu kişi, tanrı Viśvakarma'nın oğludur ve onun yaptığı köprü sayesinde *Rāma *Rāvaṇa'yı öldürür ve karısını kurtarır. Köprünün bir adı Rāmasetu, bir adı da Nalasetu'dur.

Namuçi: **Rigveda*'da, *Yacurveda*'da ve **Brāhmaṇalar*'da adı geçen bir şeytandır. Hem Asura hem de *Dāsa olarak gözüktür.

Pekçok kötü ruh gibi o da *İndra tarafından öldürülür.

Nandi: *Śiva'nın bindiği öküzün adıdır. Süt beyazı rengi ile Śiva tapınaklarının süsüdür. Śiva'nın danışmanı ve emrinde çalışanların başıdır. Bütün dört ayaklı hayvanların koruyucusudur. Efendisi Śiva, *tāṇḍava* dansı yaparken, müzikle ona eşlik eder.

Nārada: **Rigveda* ilahilerinden bir kısmını yazdığı söylenen ermiş. *Pracāpatilerden ve *Yedi Ermiş'ten biridir. *Rigveda*'ya göre Kanva ailesindendir. *Viṣṇu Purāṇa*'ya göre ise *Kaśyapa ve *Dakṣa'nın kızlarından birinin oğludur. Başka yorumlar da vardır. *Gandharvaların, yani göksel müzisyenlerin başıdır ve *vīṇā*'yı (bir tür lavta) o icat etmiştir. O, cehennem diyarlarına da gitmiş ve gördüklerinden memnun kalmıştır. **Harivaṃśa*'da zalim kral Kaṃsa'yı "ölümünün *Vasudeva'nın karısı Devakī'nin sekizinci oğlunun ellerinden olacağını söyleyerek" uyandırır ve daha sonra Viṣṇu'nun bir *avatār*'ı olan *Kṛiṣṇa'nın yanında yer alır. Kṛiṣṇa büyüyünce Kaṃsa'yı öldürür... Bir düşünceye göre Brahmā'nın alnından türemiş olan Nārada'ya babası evlenmesini söyler. O ise Kṛiṣṇa'ya bağlılığın en önemli şey olduğunu söyleyerek, karşı gelir. Brahmā ona lanet eder ve şehvet içinde gezmesini diler. Nārada buna, kendi kızına istek duyması ve hiç tapıncısının olmaması isteği ile karşı ilenmede bulunur.

Naraka: Cehennem, Kötü insanların öldükten sonra ceza gördüğü yer. *Manu 21 tane cehennem sayar.

Nehirler: (Yersel tanrılar) **Rigveda*'da kutsal nehirlerden önemle bahsedilir. Bunlardan en belli başlı olanları Sarayu, Sindhu, Gaṅgā, Yamunā, Śutudrī, Vipāś, Paruṣṇī nehirleridir. Kitabın bir yerinde (X, 75) bunlardan başka irili ufaklı pek çok nehirle birlikte toplam 21 nehir adı sayılır. Bunların hepsinin içinde en ünlü olanı ise *Sarasvatī'dir.

Sarasvatī'ye diğer bütün nehirlerden çok yakarılır. Bütün nehirler gibi Sarasvatī de dişi olarak düşünülmüştür. O bir tan-

rıçadır. Bütün nehirlerden büyüktür ve sularını dağların doruklarından, göksel okyanustan alıp getirmektedir. Yedi kız-kardeşi vardır ve ırmakların anasıdır. O, bütün anaların, nehirlerin ve tanrıçaların en iyisidir. Ona Pāvīravī (Şimşeğin Kızı) derler (X, 65). Bir başka yerde ise (VII, 96) adı Asuryā (Kutsal)'dır. *Gaṅgā gibi göksel orijinli olarak düşünülür. O, saflaştırıcı, günahlardan arındırıcıdır (I, 3). Hayat ve nesil bağışlayıcıdır. Bolluk ve zenginlik verdiği için adı bir çok yerde Subhaga (Cömert)'dir. O, *Pūṣan, *Indra, *Marutlar ve *Aśvinler gibi tanrılarla dosttur yahut onlarla birlik halindedir.

Brāhmaṇalar'da, *Vāç (Söz) olarak görülmeye başlayan Sarasvatī, Veda dönemi sonrası mitolojide bilgeliğin en güzel söz söyleme sanatının tanrıçası haline getirilmiştir. Ona, ilham perisi ve büyük tanrı Brahmā'nın karısı olarak dua edilir.

Bugün Hindistan'da Ocak ve Şubat aylarında kutlanan Vasant Pañçamī'de (Bahar Bayramı) insanlar, özellikle Bengal'de, tanrıça Sarasvatī'nin heykeli önüne kitap, kalem, silgi gibi çeşitli eşyalar koyarak ibadetlerini yerine getirirler.

Epik dönemde de kutsal nehirler büyük ilgi görmüş ve onlara sıkça yakarılmıştır. Bu dönemdeki inanca göre, suların şifa verici bir özelliği vardır. Ayrıca suların şahitlik yapma gücü ve özelliği de vardır. Lanete uğrayan insanlar, nehirlerin sularına batıp çıkarak, temizlendiklerine inanırlar. Bir başka inanç ise “*Rāma'nın banyo yaptığı nehirler kutsallaşmıştır” (R II, 48:9) düşüncesidir. Nehirlere çeşitli şeyler sunulur. Bu sunular inek, koyun ve içki gibi şeylerdir. **Rāmāyana*'da Rāma'nın takdis töreninde beş yüz ırmağın sularından yararlanıldığı yazmaktadır (R IV, 131:8).

Bir nehir bazen bir azizin yeniden doğmuş hali olarak ortaya çıkabilir. Örneğin Kauṣikī, *Viśvāmītra'nın karısı Satyavatī'nin bir *avatar*'ı (yeniden bedenlenmiş hali)'dir (R I, 34:8). Narmadā ırmağı ise *Duryodhana'ya âşık olmuş ve ondan bir çocuk doğurmuştur. Nehirlerin çocukları hep insan kahramanlardır. Örneğin Brīṣma, Gaṅj'ın oğludur.

Ganj nehrinden *Ṛigveda*'da bir iki yerde bahsedilir. Gaṅj'in

110 • Nīlakaṇṭha

Sanskrit dilinde söylenişi Gaṅgā biçimindedir. *Purānalar*'da Viṣṇu'nun ayağından dünyaya dökülüyor olarak gösterilir. Bir tanrıça olarak Himavat ve Menā'nın en büyük kızı ve *Umā'nın kızkardeşidir. Kral Śāntanu ile evlenerek Bhīṣma'yı doğurur. Diğer bazı isimleri şunlardır: Devabhūti (tanrısal varlık), Harasēkharā (*Śiva'nın tacı), Khāpagā (cennetten akan), Mandākinī (nazıkçe akan), Tripathagā (üç yoldan akan).

Nīlakaṇṭha: *Śiva'nın “mavi boyunlu” anlamına gelen bir adıdır. Bkz. Śiva.

Nirṛiti: (Soyut Tanrılar) Ölüm ve Yok Oluş Tanrıçası. **Rig-veda*'da zaman zaman adı geçer.

Oṃ: Dua ve yemin ederken kullanılan kutsal bir sözdür. Dua başında, dinsel ayinlerin başında veya bazı kitapların başında kullanılır. **Rigveda*'da (I, 164:39 ve VII, 101:1) ve *Atharvaveda*'da (V, 28:8) üstü kapalı biçimde bahsedilen Oṃ hecesi, *Aitareya Brāhmaṇa*'da (VII, 18) ilk kez kesinlik ve onay bildiren tarzda görülür. Aynı **Brāhmaṇa*'da (V, 32) Oṃı, *a*, *u* ve *m*'nin açıklandığı bir güneş ve gök dünyasıdır. Bunlar Bhūḥ, Bhuvah ve Svar denilen üç *Vyāhṛiti'den, ayrıca *Rigveda*, *Yacurveda* ve *Sāmaveda*'dan; *Agni, *Vāyu ve *Āditya tanrılarından türemiştir. Ancak Oṃ'un en belirgin ve çarpıcı kullanıldığı yerler *Upaniṣadlar*'dır. *Katha Upa.*'da (I, 2:15-17) “Bütün **Vedalar*'ın açıkladığı, bütün çileciliklerin adına yapıldığı, insanların dinsel bir yaşam sürdürmeyi istediklerinde gereken şeyi kısaca söyleyeyim: o, Oṃ'dur. Bu Oṃ gerçekten Brahman'ın ta kendisidir. Bu hece Enyüce'dir. Kim ki bu heceyi bilirse bütün isteklerine kavuşur. Bu en iyi destektir; bu en büyük destektir. Kim ki bu desteği bilirse, O, *Brahma'nın dünyasında mutlu olur” diye yazmaktadır. *Taittirīya Upa.* (I, 1) şöyle başlar: “Oṃ! Ey *Mitra, ey *Varuṇa bize merhamet! Bize merhamet ey *Aryaman! Ey Indra ey *Bṛihaspati bağışla bizi! Bizi bağışla ey Geniş Adımlı *Viṣṇu!” Aslında *Rigveda* I, 90:9'dan alınma bu dua, başına Oṃ getirilerek, yinelenmiştir. Şöyle devam eder: “Brahma'ya tapınırım; Vāyu sana tapınırım! Gerçekten anlaşılabilir olan sen Brahma'sın... Bana lütuf ver!. Oṃ, huzur, huzur, huzur!” **Bhagavadgītā*'da (XVII, 23-28) Oṃ hecesi, “OM TAT SAT” biçiminde Brahman ve evreni yaratan *Kṛiṣṇa ile özdeşleştirilerek açıklanır. Yoga sisteminde de (*Patanjali Sūtra* I, 27-29) Oṃ hecesi koyu bir tutuculukla kullanılır. Cainist ve Buddhistler de bu heceyi kullanmışlar ve

112 • Oṃ

Avalokiteśvara duasının, yani “oṃ, maṇi padme hūṃ”un ayrılmaz bir parçası olmuştur. **Purāṇalar*'da hecenin, her zamanki kutsallığının yanında, mezhepsel bir anlamda da kullanıldığını görmekteyiz.

Oṃ hecesi, aynı zamanda Brahma, Viṣṇu ve *Śiva üçlemesini (*trimūrti*) belirtir. Aslında *a*, *u* ve *m*'den oluşan hecede, *a* Viṣṇu, *u* Śiva ve *m* Brahma'yı simgelemektedir.

Ölüm İlahisi: **Rigveda*'da birbiri ardınca gelen, ölüm ve ölüm sonrası yaşamla ilgili beş ilahi (X, 14-18) vardır. Bunlardan öğrendiğimize göre her ne kadar gömme yöntemi varsa da, asıl cenaze metodu ölüyü yakmadır ki ölüm sonrasıyla ilgili mitolojinin kaynağını oluşturan budur. *Agni cesedi, ataların ve tanrıların dünyası olan öbür dünyaya götürür. Ona, cesedi sağlam koruması ve adına sunulan keçiyi yakması için yakarılır. Yakma işlemi sırasında Agni ve *Soma'ya cesedi kuş, karınca, yılan veya vahşi hayvan gibi tehlikelerden, onların didiklemesinden koruması için yakarılır. Öbür dünyaya giden yol çok uzundur ve bu yol *Savitri'nin (I, 35) kontrolü altındadır. Tanrı *Püşan da ölüyü korur (VI, 54). Odun yığını tutuşturulmadan önce, onun yanında yatan ölünün karısı ayağa kalkar ve elinde tuttuğu yay elinden alınır. Bu, eskiden dul eşi olduğunu ve silahlarının da cesetle birlikte yakılacağına işaret eder. Atalarının yürümüş olduğu ölüler yolunu geçtikten sonra, ölünün ruhu ışık ülkesine gelir. Burada, göğün en yüksek yeri olan bu yerde *Yama ile birlikte eğlence içinde olan atalarıyla karşılaşır. İyi bir bedene yerleşerek mutlu bir yaşama başlar. Burada bedensel zayıflıklardan ve kusurlardan uzaktır. Her isteği yerine getirilir. Tanrılar arasından geçer; özellikle Yama ve *Varuṇa'nın huzuruna çıkar.

P

Paidva: *Aşvinlerin Pedu'ya getirip verdikleri attır ve bu nedenle ona Paidva (Pedu'ya ait) denir. Beyazdır. “Ejderha Öldüren” (Ahihan) diye bir lakabı vardır (I, 117:9).

Pāṇḍu: *Mhb.'da, *Vyāsa'nın oğlu, kör *Dhṛitarāṣṭra'nın kardeşi olan soluk tenli kraldır. Beş Pāṇḍava kardeşin babasıdır. Bkz. *Mahābhārata*.

Paṇiler: Gökte dolaşan bir kötü ruh grubudur. *İndra'nın düşmanlarıdır. Adlarının anlamı “cimri”dir. Çaldıkları inekler, İndra'nın köpeği (ve *Yama'nın iki köpeği olan Sārameyaların anası) Saramā tarafından kurtarılır (X, 108). *Paṇi adı, seyrek olarak tekil halde de gözüktür.

Parāśara: **Rigveda* ilahilerinin bir kısmını yazdığı söylenen Kapila'nın müridi olan ermiş; *Viṣṇu Purāṇa*'yı *Pulastya'dan öğrenmiş ve bu eseri Maitreya'ya aktarmıştır. *Dharmaśāstra*'nın da yazarıdır. *Vyāsa'nın babasıdır.

Paraśurāma: “Baltalı *Rāma”. *Viṣṇu'nun altıncı *avatāra*'sıdır. Camadagni ile Renuka'nın beşinci oğludur. Baba tarafından *Bhṛigulara, ana tarafından Kuśikalara aittir. *Tretā* *yuga başlangıcında dünyaya gelir ve onu savaşçı sınıfın baskısından kurtarır; brahmanların eline verir. Öyküsü *Mhb. ve **Purāṇalar*'da anlatılır. Mhb.'da Arcuna'ya silah kullanmayı öğretir. *Bhīṣma ile dövüşür. Kuruların büyük savaş meclisinde hazır bulunur. **Rāmāyaṇa*'da Rāmaçandra'ya zıt bir karakterdedir. Rāma, Viṣṇu'nun yedinci, *Paraśurāma ise altıncı bedenlenmesi olduğu halde, ikisi de aynı anda yeryüzünde görünürler. Paraśurāma, Rāma'yı biraz kıskanır.

Parjanya: (Hava Tanrısı) Bu tanrı **Rigveda*'da kendisine sa-

dece üç kere yakarılan, ikincil dereceden bir tanrıdır. Adı “yağmur bulutu” anlamına gelir. Birçok yerde ise inek memesi, kova veya içi su dolu post biçimine girmiş bulut çeşidi için kullanılmıştır. *Parçanya çok sık olarak, ovaları ve toprağı canlandıran bir boğaya benzetilmiştir. Yağmur boşaltması onun en önemli özelliğidir. Yağmur yağdırırken gök gürlemesi ve şimşekle birlikte gözüktür. Bitkileri yeşerten ve büyüten güç olarak özel bir yeri vardır. İnekler, kısraklar ve kadınlar için verimlilik yaratır. Biraz dolaylı da olsa, Yer'in (Toprağın) kocasıdır. Bir yerde de *Dyaus'un oğlu olarak geçer.

Parikṣit: *Mahābhārata kahramanlarından *Arcuna'nın torunu, *Abhimanyu'nun oğlu ve *Canamecaya'nın babasıdır. Daha ana karnında iken *Aśvatthāman tarafından öldürülmüş, ancak Kṛiṣṇa tarafından yeniden yaşama döndürülmüştür. Yudhiṣṭhira ölünce, onun yerine Hastinapura krallığının başına geçer. Bir yılan sokması sonucu ölür.

Pārvatī: *Śiva'nın karısıdır. Bkz. Devī.

Pātāla: *Nāgaların, *Daityaların, *Dānavaların, *Yakşaların ve diğer kötü ruhların barındığı cehennem dünyaları. *Viṣṇu Purāṇa*'da sayıları 7 olup adları şunlardır: Atala, Vitala, Nitala, Gabhastimat, Mahātala, Sutala, Pātāla...

Pipru: *İndra'nın düşmanı olan şeytanlardan biridir. Hem *Asura, hem de *Dāsa olarak gözüktür.

Piśāçalar: Genellikle *Rākṣasalarla karıştırılan fakat onlardan ayrılan bir kötü ruh grubudur. İğrenç ve kana susamış canavarlar olup, vahşi ortamlarda gezinirler. **Rīgveda*'da tek bir yerde (I, 133:5) Piśāçi olarak adı geçer. Burada *İndra'ya, Piśāçi'yi ve Rākṣasa'yı öldürmesi için yakarılır. *Asurlar tanrıların, Rākṣasalar insanların, Piśāçalar ise *Pitřilerin (Ataların) düşmanı olarak kabul edilirler. Bu yüzden ölümle ilgileri olduğu düşünülür. *Atharvaveda*'da (V, 29: 9) onlardan Kravyād (çiğ et yiyici) diye bahsedilir. *Agni'ye, Piśāça'nın etini yediği

hastayı iyileştirmesi için yalvarılır (V, 29:5). Onların suda parladıkları (IV, 20:9) ve insanların oturdukları evleri ve köyleri rahatsız ettikleri (IV, 36:8) söylenir.

Epik dönemde Piśāça ile Rākṣasa hemen hemen aynı varlık haline getirilmiştir. Hatta *Yātudhānalarla bile özdeşleştirilir. Onlara bazen *Bhūta Piśāça da denir. Kullandıkları dil Piśāça dili (Piśāça bhāṣā veya Paiśācī)'dir. Özellikle *Mahābhārata'da çok görülürler.

İzleyen Sanskrit edebiyatında insansı yapıları iyice kaybolarak, şeytansı bir duruma gelirler. Ancak *Kathāsaritsāgara*'daki (I, 2:262) bir öyküde, doktorluk yaparak bir insanın yarasını iyileştiren bir Piśāça görüyoruz. İyileştirecek başka yara bulamazsa hastasını öldüreceğini söyler ama adam, kızkardeşinin sayesinde bu tehlikeyi atlattır. Burada, vedik döneme ait olan ve hakkında bir bilgi bulunmayan *Piśācaveda* (Piśāça Bilimi) ile ilgili bir bağlantı olup olmadığı akla geliyor.

Kathāsaritsāgara (İ.S. 11. yy.) adlı derlemenin asıl kaynağı, *Bṛhatkathā* adlı, daha önceden derlenmiş ve Paiśācī diliyle yazılmış bir kitaptır. Bu veriye dayanarak; ayrıca Ārilerin bazı halkları Piśāça diye çağırdıklarını ve *Mahābhārata*'nın bunları gerçekten yaşamış insanlar gibi ele aldığını düşünerek, Piśāçaların, Hindistan'ın Himālayalar'a yakın bölgelerinden birinde yaşamış bir halk olabileceğini söyleyebiliyoruz.

**Purāṇalar*'a göre, Keşmir vadisi bir zamanlar göldü. Sular, tanrı Śiva tarafından çekildikten sonra *Pracāpati *Kaśyapa buraıy insanla doldurdu. Bu Kaśyapa'nın birçok karısı vardı. Bunlardan üçü Kadrū, Krodhavaśā ve Khasā idi. Birinciden Nāgalar (Yılan Tanrılar), ikinciden Piśāçalar ve üçüncüden de, kökteş olan Yakşalar ve Rakşasalar türetildi.

Buddhist edebiyatta, Yakşalar ve Piśāçalar, yamyamsal eğilimleri olan, birbiriyle karışmış iki gruptur. Ayrıca, Keşmirli tarihçi Kalhaṇa'nın *Rācataranginī* (İ.S. 12. yy.) adlı eserinde (I, 184) **Yakṣa* sözcüğü Piśāça ile eş anlamda kullanılmıştır.

Pitarah: **Pitṛi* (baba) sözcüğünün yalın çoğul halidir ve “ba-

balar” veya “atalar” anlamına gelir. **Rigveda* da bunlara iki ilahi sunulmuştur. *Vişṇu'nun üçüncü ve en yüksek adımı olan üçüncü gökte yaşarlar. Bunlar, insanlığın ilk atalarıdır. Eski yolları izlemişlerdir. Ölenler hep bu yollardan giderek onlara karışırlar. Çok çeşitli ata grupları vardır. Örneğin *Aṅgirasalar, *Atharvanlar, *Bṛhigular, *Vasiṣṭhalar. Bunların aynı zamanda *Atharvaveda* ile *Rigveda*'nın II. ve VII. Maṇḍalalarını yazdıkları düşünülür. Pitaralar, eskilik ve yeniliklerine göre, yüksek, orta ve aşağı olmak üzere üç sınıfa ayrılır. Bütün bunları onların torunları bilmez ama tanrı *Agni bilir. *Yama ile eğlenti düzenlerler, tanrılarla ziyafete otururlar. *Soma'ya çok düşkünderler; yeryüzünde kendileri için hazırlanan içkilere koşarlar; içkiyle birlikte ortaya konan sunakları da yerler. Onlar da, tanrılar gibi, arabayla gelirler. Binlercesi kurban törenine geldikleri zaman, kendilerini güneye doğru sıraya sokar, kutsal otların üstüne oturup, sıkılmış soma içkisinden içerler. Kendilerine sunulan yiyecekleri kabul ederler.

Tapınıcıları onlara, kendilerini korumaları, isteklerini yerine getirmeleri ve onlara karşı insanca günahlar işlemiş bu zavallı torunlarına zarar vermemeleri için yalvarırlar. Ayrıca zenginlik, çocuk ve uzun yaşam isterler. Bir keresinde torunlarına yardım etmesi için bütün Vasiṣṭhalara yalvarılır (VII, 33:1). Tapınıcıları, atalarını tek tek adlarıyla da çağırırlar. Örneğin Turvaṣa, Yadu, Ugrādeva (I, 36:18) gibi. Bazen kozmik olaylar atalara bağlanır. Onların göğü yıldızlarla süsledikleri, gece olunca karanlığı, gündüz olunca aydınlığı getirdikleri söylenir. Pitaraların (Pitşilerin) gittiği yola Pitřiyāna, tanrıların gittiği yola ise Devayāna denir ve bu ikisi birbirinden ayrı tutulur. *Atharvaveda*'da da aşağı yukarı aynı özellikleri gösterirler. Bkz. Pretalar.

Pitşiler: Bkz. Pitarah.

Pracāpati: (Soyut tanrılar) Adı “yaratıkların efendisi” anlamına gelir. **Rigveda*'da birkaç yerde *İndra, *Agni, *Soma ve *Savitş'iye bu adla hitap edilmekle birlikte, onun adının öz-

değiştirildiği en önemli tanrı *Hiraṇyagarbha (Altın Tohum)'dır. *Ṛigveda* X, 121'deki ilahide, başlangıçta Hiraṇyagarbha'nın var olduğu, yeri ve göğü yarattığı söylenir. Bu ilahide kurban sunulacak tanrının belirsiz olduğu vurgulanarak, *Ka (Kim?) sorusu sorulur. İlahinin sonunda Ka'nın *Pracāpati olduğu anlaşılır. Bu çok önemli bir ilahidir, çünkü Yaratıcı'nın belirsizliğine ve adsızlığına dikkati çeker ve *Ka* sorusunu ortaya atarak, bu sözcüğü adlaştıır. Burada Pracāpati, yeri ve göğü yaratan, yaşam soluğu veren, bütün canlıları saran, bütün tanrıların üstünde bir tanrıdır. Pracāpati'ye çocuk sahibi olmak (X, 85:43) için yakarılır. Onun inekleri verimli hale getirdiği (X, 169:4) söylenir. *Atharvaveda*'da ise, daha çok yaratıkların koruyucusu olarak gözüktür. *Śathapatha Brāhmaṇa*'da (VIII, 2:1 /10-3/13) Pracāpati ile *Viśvakarman'ın özdeşleştirildiğini görüyoruz.

Pracāpati'nin “en yüce tanrı” niteliği, tanrıların babası ve başlangıçtaki yalnızlığı bütün **Vedalar*'da (RV, AV, VS) ve *Brāhmaṇalar*'da görülür. *Sūtralar*'da *Brahmā ile özdeşleştirilir. **Upaniṣadlar*'da ise “Yaratılışın Efendisi”dir. Özellikle *Praśna Upa*.'da bu özelliği çok belirgindir.

Sonraki dönemlerde *Viṣṇu ve *Śiva için de kullanılan Pracāpati adı, Brahmā tarafından yaratılmış ve insanlığın ilk ataları olan 10 aziz için de kullanılmıştır. Bu 10 aziz şunlardır: Marīçi, *Atri, *Aṅgiras, *Pulastya, Pulaka, Kratu, Vasiṣṭha, Praçetas (veya *Dakṣa), *Bhṛigu, *Nārada. Bkz. Hiraṇyagarbha, Ka, Viśvakarman.

Prahlāda: *Viṣṇu Purāṇa*'da (I, 17-19) anlatılan bir öykünün kahramanıdır. Babası *Hiraṇyakaśipu, tanrıya inanmamakta ve oğlu Prahlāda'yı Viṣṇu'ya olan inancından işkencelerle vazgeçirmeye çalışmaktadır. Çocukluğundan beri tanrı Viṣṇu'ya bağlı olan *Prahlāda ise, inancıyla bütün kötülüklerin üstesinden gelir.

Prāṇa: (Soyut Tanrılar) Soluk. *Atharvaveda*'da (XI, 4:12) *Pracāpati ile özdeşleştirilir. **Upaniṣadlar*'da “yaşam soluğu”

ya da “yaşam” anlamında kullanılır: “... Pracāpati madde (*rayi*) ve yaşam (*prāṇa*) çiftini yaratır...” (*Praśna Upa.* I, 4).

Pretalar: Preta, *Bhūtalar ve *Piśāçalarla birlikte geceleyin gezinen bir tür hayalettir. Mezarlıklarda dolaşırlar ve cesetleri diriltmekten hoşlanırlar. Bunlar ilkel *Pitřilerdir (Atalar). Yeni ölmüş bir kimsenin ruhu bir Preta (veya Pareta)'dır. Ölümünden sonra uzun süre geçmiş bir kimsenin ruhu ise bir Pitři (ata)'dır. Pitřiler (Pitarah) tanrı seviyesindedirler. Pretalar ise aşağı yaratıklardır. Bhūtalar ve Piśāçalarla birlikte savaş alanlarında ve mezarlıklarda dans ederler. Pretalar, Brahmanik Sanskrit edebiyattan çok, Buddhist edebiyatta önemli rol oynarlar. Bkz. Pitarah.

Prithivī: (Yersel Tanrılar) Toprak Ana. **Rigveda*'da adına sunulmuş üç beyitlik tek bir ilahi (V, 84) vardır. Diğer yerlerde hep *Dyaus (Gök Baba) ile birlikte anılır ve onunla birlikte anıldığında hep “Ana” olarak (Prithivi Mātār) nitelendirilir. *Atharvaveda*'da daha kapsamlı bir ilahisi vardır (XII, 1). *Rigveda*'ya göre Prithivī, yaygın yeryüzüdür. Dağların yükünü taşır, ormandaki ağaçları o geçindirir. Tohumları canlandırır, yağmuru indirir, yeryüzünü yeşertir. Büyüktür (*mahi*), parlaktır (*arcunī*), geniştir (*urvī*) ve güçlüdür (*dṛiḥhā*). Ona Bhūmi de denir ve herşeyin anasıdır.

Prithivī'nin sözcük anlamı “yayılmış olan”dır, çünkü onu *İndra yaymıştır (II, 15 2). *Prath* (yaymak) eyleminden türetilmiştir ve *Taittirīya Brāhmaṇa*'da (I, 1:3/5) adının kökeni üzerine açıklamalar vardır.

**Viṣṇu Purāṇa*'da o, adını mitolojik bir kişi olan Prithu'dan alırken gösterilir.

**Rāmāyaṇa* destanında, topraktan doğan ve eski bir tarla tarıncısı olan *Sītā'yı, destanın sonunda Toprak Ana bağrına basarak götürür.

Prithivī **Vedalar*'da, genellikle Dyaus'la birlikte anılır ve ikisine birlikte *Dyāvāprithivī denir. Bkz. Dyaus.

Pulastya: On *Pracāpati'den biri olan yahut *Brahmā'nın alnından türemiş olan büyük bir ermiş. Bazı **Purāṇalar*'ı insanlara ulaştıran kişidir. Örneğin **Viṣṇu Purāṇa*'yı tanrı Brahmā'dan öğrenip, onu *Parāśara'ya aktarmıştır. Viśravas'ın babasıdır. Ayrıca *Kubera, *Rāvaṇa ve diğer *Rākṣasaların da babasıdır.

Purāṇalar: *Purāṇa* “eski” demektir; fakat bu sözcükle anlatılmak istenen “eski devirlerde anlatılan öyküler” (*purāṇam ākhyānam*)'dir. Yani eski öyküler ve efsanelerin anlatıldığı, yazarları belli olmayıp, mitolojik birtakım adların yazar olarak gösterildiği kitaplara *Purāṇalar* denmektedir. On sekiz *Purāṇa* (*Mahāpurāṇa*) vardır. Her *Purāṇa*'da olması gereken beş karakteristik özellik (*pañcalakṣaṇa*) vardır. Bunlar:

- 1) Sarga (Yaratılış)
- 2) Pratisarga (“Yeniden Yaratılış”, yani dünyaların süreli olarak yok edilip, yeniden yaratılması)
- 3) Vaṃśa (Soy, yani tanrıların ve Rıışilerin soy kütükleri)
- 4) Manvantarāṇi (*Manu devirleri, yani herbiri insan ırkının atasını oluşturan Manu'ların başını çektiği devirler)
- 5) Vaṃśānuçarita (Hanedanların tarihleri, yani kökenleri Güneş ve Ay hanedanlarına kadar giden ilk ve son hanedanlıklar)

Bu beş konudan hiç olmazsa birkaçı, bir *Purāṇa*'nın içeriğini oluşturur. Bazen beşi de görülebilir. Bazı *Purāṇalar*'da konu, önemli görülen başka konular üzerine kaydırılabilir. Genellikle *Viṣṇu veya *Śiva inançları üzerine bilgiler verilir. Kastların ve Āśramaların (Ermişlerin Yaşadığı Yerler) hakları ve görevleri anlatılır. Brahman törenleri ve özellikle cenaze seremonileri (Śrāddhalar) ile Viṣṇu veya Śiva onuruna düzenlenen bayramlardan (Vratalar) bahsedilir. Sık sık Sāṃkhya ve Yoga felsefesiyle ilgili kısımlar geçer. Ayrıca gelecekle ilgili kehanetler vardır. El Birunî (İ.S. 1030) *Purāṇalar*'ı bilmekte ve 18 *Purāṇa*'yı saymaktadır. Śankara (9. yy.) ve Rāmānuca (12. yy.) da onlardan eski ve kutsal metinler olarak bahseder. H. H. Wilsoii,

Purāṇalar'ın yaklaşık bin yıl öncesine ait olduğunu ileri sürmüştür. Hindular *Purāṇalar*'ın çok eski olduğuna ve yazarının da *Vyāsa olduğuna inanırlar. Bu metinleri oluşturanlar, tıpkı destanları oluşturanlar gibi, saz şairleri olan Sūta'lardır. Bunlar din adamı olmadıkları için *Purāṇalar*, Brahmanlara ait metinler olmaktan çok, halka ait ve halka hitap eden metinler olmuşlardır. On sekiz *Mahāpurāṇa*'nın adları şunlardır:

1) Brahma	10) Brahmavaivarta
2) Pādma	11) Līṅga
3) Viṣṇu	12) Vārāha
4) Śiva	13) Skānda
5) Bhāgavata	14) Vāmana
6) Nārada	15) Kūrma
7) Mārkaṇḍeya	16) Matsya
8) Agni	17) Garuḍa
9) Braviṣya	18) Brahmāṇḍa

Bu *Purāṇalar*'dan hiçbiri, sıralamada ilk veya son sıraya konamaz; biri yazıldığında diğerleri yazılmış durumdadır. Bunların hepsi de abartılı sözlerle, bu eserleri okuyan insanların hem bu dünyayı, hem de öbür dünyayı kazanacaklarını söyler. *Viṣṇucu Purāṇalar*: Viṣṇu, *Nārada, Bhāgavata, Garuḍa, Pādma, Vārāha; *Brahmacı Purāṇalar*: Brahmāṇḍa, Bhaviṣya, Brahmavaivarta, Mārkaṇḍeya, Vāmana, Brahma; *Śivacı Purāṇalar*: Matsya, Kūrma, Līṅga, Śiva, Skanda, Agni *Purāṇalar*dır. Bu eserlerde, ilgili olduğu tanrının övgüsü baskındır. Bunlardan birinci grup “iyilik” (*sāttvika*), ikincisi “tutku” (*rācasā*), üçüncüsü de “karanlık” (*tamasa*) ile dolu olarak öne sürülür. Bu 18 *Purāṇa*'nın (*Mahāpurāṇa*) yanı sıra bir de “İkincil *Purāṇalar*” olan *Upapurāṇalar* vardır ki bunların sayısı da genellikle 18 olarak gösterilir. *Purāṇalar*, Hint mitolojisini oluşturanlar için eşsiz bir kaynaktır. *Veda dönemi tanrı ve efsanelerine Purāṇa dönemi tanrı ve efsanelerinin eklenmesiyle yeni ve oldukça kapsamlı bir mitolojik malzeme ortaya çıkmıştır.

Purūravas: Peri kızı *Urvaśi'nin sevgilisi olan kral. Bkz. Ap-saraslar. Purūravas ile Urvaśi öyküsünün Hint edebiyatı bo-yunca görüldüğü belli başlı yerler şunlardır: **Ṛigveda* (X, 95), Śata. Brāh. (XI, 5, 1), **Rāmāyaṇa* (VII, 56), **Harivaṃśa* (XXVI, 1363-1414), **Purāṇalar* (*Brahma-Saura* 31 / *Pādma* III / *Viṣṇu* IV), Kālidāsa'nın *Vikramorvaśīya*'sı, KSS (III, 17)...

Puruṣa: (Kökensel Tanrılar) **Ṛigveda*'da çoğunlukla tanrılara, özelliklerini belirterek övgüler düzülmekte, yaratılış konusuna ise fazlaca değinilmemektedir. Dünyanın herhangi bir kökensel maddeden yaratılmasıyla ilgili altı ya da yedi ilahi vardır. Bun-lardan biri de *Puruṣasūkta* yani “İnsan İlahisi”dir. Herşey Pu-ruṣa adında ilksel bir devden, dünya dışındaki bir materyal ola-rak doğar. Puruṣa kurbandır. Yaratılış hareketi onun kurban edilmesiyle başlar. Kesilen uzuvları evrenin bölümlerini oluşt-urur. Konusu ve dili, bu ilahinin *Ṛigveda*'nın en yeni ilahile-rinden biri olduğunu göstermektedir. Bu ilahide en eski üç *Veda*'dan adları verilerek bahsedildiği gibi, ilk kez dört kasttan bahsedilir ki *Ṛigveda*'nın başka hiçbir yerinde bu kastlardan bahsedilmez. Panteizmi yansıtan bu ilahideki dinsel görüş, eski ilahilerdekinden farklıdır. Bu ilahide “Puruṣa bütün bu dünya-dır; olmuş olan ve olacak olan herşeydir” (*Puruṣa eva idam sarvam; yat bhūtamyat ça bhavyam*) denmektedir. Bu da, Hin-distan'da panteistik felsefenin başlangıç noktasını oluşturur.

<i>brāhmaṇaḥ asya mukhaṃ āsīt</i>	Onun ağzı Brahman oldu,
<i>bāhū rācanyaḥ kṛitah</i>	Kolları ise Savaşçılar,
<i>ūrū tat asya yat vaiśyaḥ</i>	Bacakları Vaiśyalar oldu,
<i>padbhyāṃ śūdraḥ acāyata</i>	Ayakları ise Śūdralar.

Yukarıdaki beyitte açıkça görüldüğü gibi, toplumdaki dört ana sınıf (kast) ayrımı belirlenmiş ve baştan ayağa doğru sa-yılarak, bunların nitelikleri ve değerleri de anlatılmak isten-miştir. Bu ilahi büyük bir olasılıkla toplumun keşin sınıflan-malara uğradığı bir dönemde kitaba eklenmişti. Puruṣa ilahi-

sinin tamamı şöyledir:

Puruşa bin başlı, bin gözlü, bin ayaklıydı,
Dünyayı her yönden kuşatarak on parmak boyunda yaydı.

Puruşa herşeydir; olmuş olan ve olacak olan herşeydir,
O, kutsal yiyeceklerle beslenmeyen ölümsüzlüğün efendisidir.

Puruşa'nın büyüklüğü böyledir, hatta bundan da fazladır,
Bütün yaratıklar onun dörtte biridir; dörtte üçü ise gökteki
[ölümsüz olandadır.

Puruşa'nın dörtte üçü yukarı yükselir, dörtte biri gene varlık
[olur,
O yüzden, yenilebilir-yenilemez herşeyin bulunduğu bütün
[yönlere yayılır.

Ondan Virâc doğar, Virâc'dan da Puruşa,
Doğduğunda dünyanın ötesine ulaştı, hem önden hem sondan.

Ne zaman ki tanrılar Puruşa kurbanı ile kurban sundular,
İşte o zaman bahar onun yağı, yaz yakıtı, sonbahar adağı oldu.

Başlangıçta doğan Puruşa'yı kurban yapıp saçtılar,
Onunla tanrılar, sādhyalar ve azizler de kurban edildiler.

Bütünüyle sunulmuş bu kurbandan pıhtılaşan yağ toplandı,
Gök canlılarını, orman ve çiftlik hayvanlarını yarattı.

Bütünüyle sunulmuş bu kurbandan ilahiler ve melodiler,
Şiir ölçüsü ve kurban formülü meydana geldi.

Bundan atlar doğar ve tıpkı iki sıra diş gibi herşey,
Bundan inekler doğar, bundan koyunlar ve keçiler doğar.

Puruşa'yı böldüklerinde onu kaç parça yaptılar?

124 • Pūṣan

Onun ağzı ne oldu? Kol, bacak ve ayaklarına ne dendi?

Onun ağzı Brāhman oldu, iki kolu ise savaşçılar,
Bacakları Vaiśyalar oldu, ayakları ise Śūdralar.

Ay onun aklından, güneş onun gözlerinden doğdu,
*İndra ve *Agni ağzından, *Vāyu ise soluğundan doğdu.

Göbeğinden hava, kafasından gökyüzü meydana geldi,
Ayaklarından dünya, kulağından yönler; böylece dünyalara
[biçim verdiler.

Sunağı tutan çubukları yedidir, odun demetleri ise üç kere
[yedidir.
Tanrılar kurbanı sunduklarında, kurban olarak Puruṣa'yı
[bağladılar.

Kurban ile tanrılar, kurbana kurban sundular, bunlar ilk
[kanunlar oldu.
Bu güçler gökyüzüne vardı, orada eski Sādhyalar ve tanrılar
[vardı.
(X, 90:1-16)

Sādhyalarla anlatılmak istenen “Tanrılara benzer ya da eş-değerde olan en eski kutsal yaratıklar”dır. Brāhmanlar, toplumun en üst sınıfını oluşturan din adamlarıdır. Kṣatriyalar ise ikinci sırada gelen “savaşçı sınıf”tır. Bu metinde Kṣatriya yerine “rācanyah” sözcüğü kullanılmış. Vaiśyalar ticaretle uğraşan insanları, Śūdralar ise işçi sınıfını belirtmektedir

Dünyanın kökeni ve yaratılış konularından bahseden diğer önemli ilahiler için Bkz. Yaratılış İlahisi ve Ka.

Pūṣan: (Göksel Tanrılar) Yolların koruyucusu ve efendisidir. Sığır sürülerini korur. Veda dönemi sonrasında güneş tanrısıdır. Bu tanrıya **Rigveda*'da sekiz ilahide yakarılır. Bunların

beşi VI. Maṇḍalada bulunur (VI, 53-58). Diğer vedik tanrılar gibi bu da insan biçimli olarak düşünülmüştür, ancak fiziksel özellikleriyle ilgili bilgiler pek yeterli değildir. Ayağından ve sağ elinden bahsedilir. Sakalı ve *Rudra gibi örülü saçları vardır. Altından yapılmış bir mızrak, bir tığ ve bir üvendire taşır. Arabası keçiler tarafından çekilir. En tipik yiyeceği sulu yulaf lapası (*karambha*)'dır (VI, 56: 1). Belki de bu yüzden *Śatapatha Brāhmaṇa*'da (I, 7:4/7) dişsiz olduğu söylenir.

O, bütün yaratıkları istediği zaman gayet net bir biçimde izler. Annesine ve kız kardeşine (şafak) aşıktır. Tanrılar onu dişi güneş *Sūryā ile evlendirmiştir. “Evlilik İlahisi”nde (X, 85: 26-37) evlilik törenleriyle ilgili gözükür. Altından hava gemileri olan Pūṣan, Sūrya'nın elçisi gibi davranır. Bütün evreni izleyerek, yukarı doğru yükselir ve cennette kalır. Bütün yaratıkları bilen ve izleyen bir koruyucudur. Araba sürücülerinin en iyisi olarak (VI, 56:2-3) güneşin altın tekerleğini aşağı doğru sürer. Cennet ve dünya arasındaki uzun yolu kolayca alır. Ölüler, ataların çok uzaklardaki yolundan götürür. Bu yönüyle Savitṛi'ye benzer. O, yolların koruyucusudur. Yol üzerinde duran tehlikeleri giderir. Bu yüzden ona “Kurtuluşun Oğlu” (Vimuçō napāt) denir. Bir yerde de “Kurtarıcı” (Vimoçana) diye çağrılır.

Pūṣan, sığır sürülerini izler ve korur, onları sağ salım bir biçimde yuvalarına getirir; kaybolanlara yollarını gösterir. Cömertliğinden sık sık bahsedilir. “Isıdan kızarmış” (*āghrini*) adı, ona has bir addır. Adının kökeni *puṣ* “başarılı ve iyi olmasını sağlamak” eylemidir. Dolayısıyla Pūṣan “başartan” yahut “refah veren” anlamına gelir. *Vedalar*'da çok net olmayan “güneş tanrı” niteliği, Veda sonrası dönemde belirginleşir. Yāska, *Nirukta* adlı eserinde (VII, 9) Pūṣan'ın güneş (*Āditya) olduğunu ve herşeyi koruduğunu açıklar.

Pūṣan'a başka sesleniliş biçimleri de şöyledir: Dasra (mucize gösteren), Dasma (hayret verici), Narāśamsa (insanların övgüsü), Karambhād (Karambha yiyen), Dasmavarçaś (hayret veren parlaklık), Paśupā (sığırları koruyan).

Puşpaka: Kendi kendine hareket eden, içi saray kadar geniş bir hava taşıtı. Onu, tanrı *Brahma, *Kubera'ya hediye etmiş, fakat Kubera'nın üvey kardeşi *Rāvaṇa, arabayı ondan alarak, kendisi kullanmıştır. *Rāma, Rāvaṇa'yı öldürdükten sonra bu arabaya el koymuş; *Sītā, *Lakṣmaṇa ve diğer bütün dostlarıyla birlikte bu dev taşıta binerek Ayodhyā'ya dönmüşlerdir. Daha sonra Rāma, *Puşpaka'yı gerçek sahibi Kubera'ya geri vermiştir. *Hanuman, Laṅkā şehrine girdiğinde bu aracı şöyle betimler (R V, 8):

“... Altından levhalarla donanmış, hoş şekillerle süslü, Viśvakarmā tarafından mükemmel bir sanat gücüyle yapılmış, güneşin yörüngesinde yol gösteren bir ışık gibi boşlukta gezen, ölçüsüz derecede parlak bir arabaydı. Her ayrıntısında beceri vardı; Tanrıların arabalarının bu arabadan bir üstünlüğü yoktu; her parçası mükemmel yapılmıştı. Rāvaṇa, yaptığı çilecilik ve meditasyon karşılığında bu arabayı kazanmıştı. Sahibi bu aracı düşünce gücüyle, istediği yere götürebilirdi. Rüzgâr gibi hızlı ve karşı konulamazdı... İçinde birçok odası vardı ve bunlar sayısız sanat ürünleriyle doluydu. Sonbahar ayı gibi lekesiz, dağ gibi büyük ve muhteşemdi... Bu Puşpaka denen hava taşıtı Maymunlar Kralı'nın gözleri önünde hareket etti.”

R

Rādhā: *Kṛiṣṇa'nın karısıdır. Kṛiṣṇa *Viṣṇu'nun, *Rādhā da tanrıça *Lakṣmī'nin bedenlenmiş hali olduğu, cennette eş olan tanrı ve tanrıçanın, dünyada da eş oldukları söylenir. Genellikle resimlerde, flüt çalan Kṛiṣṇa'nın yanında, onu dinler durumdadır. Kṛiṣṇa burada, çobanların tanrısıdır.

Rākṣasalar: Sözcük, “korumak, kurtarmak, gözetmek, yönetmek, engel olmak, işini bozmak, zarar vermek” anlamlarına gelen *rakṣ* eyleminden türetilmiştir. “Rākṣas”lar genellikle “kötü ruhlar” olarak bilinirler. Bunlara ait olanlara veya bunlara benzeyen herşeye ise Rākṣasa adı verilir. Genellikle üç çeşit oldukları söylenir: 1) *Yakṣalar gibi yarı kutsal ve iyiliksever olanlar, 2) Tanrıların amansız düşmanları, 3) Geceleyin faaliyet gösteren, mezarlıklarda dolaşan, kurban törenlerini bozan ve insan eti yiyen kötü ruhlar, devler, şeytanlar... Bir görüşe göre *Brahmā'nın ayağından türemişlerdir. Bir başka görüşe göre, Pulastya'nın neslinden olma *Rāvaṇa'dan türemediler. Başka bir yerde ise Khasā'nın (Surasā'nın) çocukları olarak gözüktürler.

**Rigveda*'da özellikle iki ilahide (VII, 104'teki *İndra-*Soma ve X, 87'deki *Agni ilahileri) Rākṣasalar ve *Yātudhānalar iç içe geçmiş durumdadırlar. *Rigveda*'da bir parça ayrı tutulan bu iki grup, daha sonraki mitolojide tamamen özdeşleştirilmiştir. Rākṣasalar köpek, akbaba, baykuş veya başka cins kuşların biçiminde gözükebilirler (VII, 104: 20, 22). Geceleyin baykuş gibi uçarlar. Erkek ve dişileri vardır. Bunları öldürmesi için tanrı İndra'ya yalvarılır. Yeni doğacak çocukların bunların kötülüğünden korunması gerekir. Erkek kardeş, koca veya sevgili biçimine girerek kadınlara yaklaşır ve onların doğacak çocuklarını yoketmek isterler (X, 162:5). Çiğ et yiyicidirler (Krav-

yād). Kurban törenlerini bozmaya çalışırlar (X, 87:9). İnsan eti ve hayvan eti yerler; ineklerin gizlice sütünü içerler (X, 87:16). Tanrı Agni'ye kurban törenlerini Rākṣasalardan koruması (I, 76:3) ve tapımcıların arasına Rākṣasa sokmaması için (VIII, 49:20) yakarılır. Agni, kurbanı yöneten ve karanlığı dağıtan tanrıdır. İnsanları kötülüklerden korur. Bu nedenle ona, Rākṣasaları yakması ve yok etmesi için (X, 87:3, 6) yakarılır. Bu özelliği yüzünden, birçok tanrıya verilen Rākṣohan (Rākṣasa öldüren) adı, ona da verilir (X, 87, 1). Rākṣasa ve Yātudhāna (kısaca Yātu) büyücüleri vardır (VII, 104:23).

Atharvaveda'da Rākṣasalar üzerine daha ayrıntılı bilgiler verilir. Bunlar insan biçimindedirler; başları, gözleri, diğer organları vardır. Ancak genellikle canavar görüntüsü yaratan bozuklukları vardır. Örneğin üç başlı, iki ağızlı, dört gözlü olmak gibi veya beş ayaklı, ayı boynuzlu, parmaksız olmak gibi... Bazısının ayakları geriye dönüktür, bazısının elleri boynuz gibidir. Çiğ et yerler. Dimdik veya dağınık saçları vardır. Kardeş veya baba kılığında, uykuda insana yaklaşırlar (VIII, 6). Aileler oluşturmuşlardır, dahası kralları bile vardır. Ölümlüdürler (VI, 32:2). Bazı Rākṣasalar geceyin evlerin çevresinde dans ederler, eşek gibi anırırlar, ormanda büyük gürültü yaparlar, yüksek sesle gülerler. Genç gelinlere yaklaşmayı severler; hamilelikte ve çocuk doğururken tehlikelidirler (VIII, 6).

Epik dönemde biraz farklıdır. Her zaman kötü ve çirkin değildirler. Bazen iyi ve yakışıklıdır. Tanrılarla savaştıkları gibi, onlara yardım da ederler. Bazen Yakşalara benzerler. Zaman zaman, diğer kötü ruhlar olan *Daityalar, *Dānavalar (ve-ya Asuralar) ve *Piśāçalar'la birlikte görülürler.

Mahābhārata Destanı'nda, *Rāmāyaṇa*'ya göre insansal yönleri daha sılıktır. Farklı öykülerde adı geçen en belli başlı Rākṣasalar Caṭāsura, Baka (Asurarāc), *Alāyudha, Alambuṣa, Kirmīra, *Hidimba, onun kızkardeşi Hidimbā, onun oğlu *Ghaṭotkaça, erdemli Virūpākṣa'dır. Destanın bir yerinde (I, 152-156) Pāṇḍu kardeşlerden Bhīma ile dişi Rākṣasa Hidimbā'nın aşkları ve bu aşktan doğan çocukları Ghaṭotkaça'nın öyküsü an-

latılır. Bu çocuk “Büyük Savaşta” *Pāṇḍulara çok yardım eder. *Bhīma'nın ağabeyi *Yudhiṣṭhira, Hidimbā'ya şöyle söyler: “Bhīma güneş batana dek seninle birlikte olacak. Gün boyunca onunla istediğin gibi eğlen. Ancak gün batımına yakın, hergün, Bhīma'yı geri getirmelisin” (I, 155:16-18). Rākṣasaların geceleyin güçleri çok arttığı için böyle söylüyor olsa gerektir.

**Mahābhārata*'nın diğer ünlü Rākṣasalarından Baka ise (I, 157-164) bir brahman ailesinden pirinç, iki öküz ve bir insanı, yemek üzere haraç olarak istemektedir. Ancak Bhīma onun hakkından gelir ve gerek brahmanı gerekse devamlı insan kurban veren o kasabayı bu sıkıntıdan kurtarır.

Rāmāyaṇa'da ise Rākṣasalar, mitolojik yönden Gandharvalar ve Yakşalarla akraba olarak gözükmürler. En belli başlıları, bu soyun kralı olan Rāvaṇa, Kumbhakarṇa, erdemli Vibhīṣaṇa, *Śūrpaṇakhā, *Triśiras, *Indracit ve Mārīça. Rāvaṇa on başlı (*daśagriva*), ön ya da yirmi kolludur. Bazen iki kolu olduğu da olur. Yakışıklıdır. Arabasının adı *Puṣpaka'dır. Destanın sonunda *Rāma tarafından Brahma silahıyla öldürülür. Nairṛita türü bir Rākṣasa'dır. Çeşitli türleri vardır. Bir tanesi de Pramathalar denen türdür. Destanın Sundara Kāṇḍa bölümünde, özellikleri ayrıntılı olarak verilir. Hanuman Laṅkā'ya girdiği zaman onları bütün ayrıntılarıyla görür: “... Bazılarının saçları keçeleşmiş, bazıları traşlı, bazıları geyik derisiyle örtünmüş, bazıları çırlıçıplak; bazıları elinde *darbha* otu demetleri, meyvalar, sopalar taşır, bazıları ise yırtık pırtık elbiselerle gezinir haldedir. Bazılarının tek gözü, tek kulağı, sarkık memeleri vardır. Bazıları cüce ve bakılmayacak kadar çirkindir. Bunların bir kısmı okçu, bir kısmı kılıç ustasıdır... Bazıları ne çok şişman ne de çok zayıftır; ne çok uzun ne çok kısa, ne çok beyaz ne çok kara, ne kambur ne de cücedir. Bazıları çirkin, bazıları yakışıklı, kimisi de naziktir” (V, 4:14-21).

Hanuman, *Sītā'nın çevresindeki dişi Rākṣasaları da şöyle betimlemektedir: “... Bazısının tek gözü veya tek kulağı vardır; bazıları kulaklarıyla yüzünü gizlemektedir, bazısının ise hiç kulağı yoktur. Bazısının burnu alınıdadır. Bazısının kocaman

kafası ve onu tutan orantısız uzun boynu vardır... Bazıları bodur, kambur, cüce; ağızları yüzleri çarpık çurpuktur... Bazısının burunları ayı veya geyik burnu gibidir. Yüzleri kaplan, deve, öküz, keçi, çakal yüzü gibi; ayakları da fil, deve, at ayağı gibidir... Bazısının tek eli, tek ayağı vardır; kulakları eşek, at, fil veya maymun kulaklarına benzer... Bazısının burnu alnına yapışıktır, bu yüzden hayvanlar gibi soluk alırlar... vs.” (V, 17).

**Rāmāyaṇa*'da (V, 4:28) Yātudhānalar'ın da adı geçmektedir.

Bu destanda tanrı *Brahma suları yarattığı zaman, onları koruması için Rākşasa adı verilen koruyucuları yarattığı söylenir ki *Viṣṇu Purāṇa*'da da buna benzer bir türeyiş açıklaması yapılır. Bu *Purāṇa*'da *Kaśyapa ve *Dakṣa kızı Khasā'nın soyundan gelme olarak görülürler.

Sonraki edebiyatta *Pañcatantra*, *Kathāsaritsāgara* gibi masal derlemelerinin ve çeşitli edebi eserlerin içinde görülürler.

Rākşasalara çeşitli biçimlerde seslenilir. Örneğin: Anuśalar, Hanuśalar (Öldürücüler), İstīpaçalar (Sunakları Çalanlar), Sandhyābalalar (Karanlıkta Güçlü Olanlar), Kṣapātalar, Naktançaralar, Rātriçaralar, Śamanīśadalar (Gece Gezenler), Nṛicagdhalar, Nṛicakşalar (Yamyamlar), Palalalar, Palādalar, Palankaşalar, Kravyādalar (Çiğ Et Yiyiciler), Asrapalar, Aśṛikpalar, Kaunapalar, Kīlālapalar, Raktapalar (Kan İçiciler), Dandaşukalar (Yiyiciler), Praghāsalar (Pisboğazlar), Malinamukhalalar (Karayüzlüler), Karbūralar (Türlü Biçimliler). Bkz. Rāvaṇa.

Rakşaslar: Bkz. Rākşasalar.

Rāma: **Rāmāyaṇa Destanı*'nın baş kahramanı; Tanrı *Viṣṇu'nun yeryüzündeki bedenlenmiş hallerinden yedincisi; Ayo-dhyā kralı Güneş soyundan gelen *Daśaratha'nın en büyük oğludur. **Mahābhārata*'da (III, 273-290) Rāma'nın öyküsü kısaca anlatılır. Olasılıkla Āri düşünce ve kütürünü Hindistan'ın güneyine kadar yayan tarihsel bir kişilik olan Rāma, Viṣṇuitler tarafından tanrı mertebesine çıkarılmıştır. O, dünyayı zalim

*Rākṣasa *Rāvaṇa'dan kurtaran ve cennetteki tanrıların ricasıyla yeryüzüne inmiş olan Viṣṇu olarak düşünülmüş, öyle gösterilmiştir. Üvey annesi Kaikeyī'nin zorlamalarıyla 14 yıl için ormana sürgüne gider. Yanında kardeşi *Lakṣmaṇa ve karısı Sītā da vardır. Dağdaka ormanında *Sītā, on başlı Rākṣasa Rāvaṇa tarafından kaçırılır. Rāma izini sürerek, kaçırıldığı yerin Seylan adası olduğunu bulur. Rāma'ya hayvanlar, özellikle de maymunlar yardım ederler. Maymunlar kralı Sugrīva ile dostluk kurar. Mitolojik babası *Marutlar olan Hanuman (Māruti) onun en yakın dostu ve yardımcısı olur. Rāma ile Rāvaṇa arasındaki savaş, tanrı *İndra ile baş düşmanı *Vṛitra arasındaki savaşa benzetilir. Tanrı İndra, arabası olmayan Rāma'ya arabasını ve arabacısı *Mātali'yi verir. Rāma, uzun süren dövüşten sonra *Brahma silahını kullanarak Rāvaṇa'yı öldürür. Bu savaş sahnesinden bir ayrıntı (R VI, 109:63-66) şöyledir:

“Düşünceleri kendisini engellemek istese de Raghava (Rāma) tereddüt etmeksizin rakibinin göğsüne doğru ok yağdırmaya devam ediyordu. Öte yandan kötü ruhların efendisi Rāvaṇa ise arabasından öfkeyle Rāma'ya baltalar ve sopalar gönderip onu bunaltıyordu. Her an bitecekmiş gibi duran bu korkunç ve şiddetli çarpışma, havada, yerde ve dağların doruklarında devam etti durdu. Devalar, *Dānavalar, *Yakṣalar, *Piśāçalar, Uragalar ve Rākṣasalar, yedi gün yedi gece süren bu müthiş savaşı seyrettiler. Yedi gün yedi gece tek bir an bile dinlenmeden, *Daśaratha oğlu ile şeytanların İndra'sı savaş-tılar, savaş-tılar...”

Rāma, ideal Hint kralı tipidir. Halkının gözünde doğru olanı yaparak, karısını ormana gönderir. Babasının verdiği sözü tutabilmesi için kendisi sürgüne gitmekten çekinmez. Onun güçlü kişiliğini yansıtan en iyi örnek, Ayodhyā krallığından uzaklaştırılmasına rağmen, büyük bir mütevazilikle yeni yaşamını benimsemesi, krallık zevklerini aramamasıdır. Sürgüne giderken, Çitrakūṭa tepesine vardıklarında Sītā'ya doğayı göstererek, onun kısa bir betimlemesini yapar (R II, 95):

“... Şu Mandākinī ırmağına bak! Kıyısında gezinen kuğu-

ları, balıkçıları ve diğer su kuşlarıyla; türlü türlü çiçek açan ağaçlarıyla Kubera'nın ülkesindeki Sangandhika ırmağına benziyor ... Ey sevgili Sītā, seninle birlikte Çitrakuta dağına ve Mandākinī nehrine bakarken aldığım zevk, Ayodhyā'daki yaşamın bana vereceği zevkten daha büyük! Gel seninle mükemmel canlıların uğradığı şu Mandakini nehrinde yıkanalım. Prensesim, daha önce Ayodhya'da hizmetçi kızlarıyla oynardın; bugün ise bu nehrde üzerime kırmızı ve beyaz nilüfer çiçekleri atarak, su sıçratarak oynayıp mutlu olacaksın. Sevgilim, burada yaşayan canlıları Ayodhyā halkı, Mandakini nehrini de Sarayu nehri gibi düşün. Sītā, tıpkı Lakṣmaṇa gibi emirlerime karşı itaatli olan seninle çok mutluyum. Ey sevgili, günde üç kez nehrde seninle yıkandığımda, bal, meyve ve tohumlarla beslendiğimde, içimde Ayodhyā krallığının zevkleriyle ilgili en ufak bir istek belirmiyor. Yıl boyunca çiçek açan bitkilerle dolu olan, aslanların, maymunların ve fil sürülerinin susuzluklarını giderdiği Mandākinī nehri kıyılarında kim mutlu olmaz?"

Rāma, kendi öyküsünü, ermiş *Vālmīki'nin yanında büyümüş olan oğulları Kuśa ve Lava'dan işitir. Saflığına inanmayan halkı uğruna karısını ormana göndermiş olan Rāma, Sītā'nın Toprak Ana'nın içine girmesinden sonra kendi de ölür ve cennette tekrar Tanrı Viṣṇu haline gelir. Bugün Hindular Viṣṇu'ya Hari ve *Kṛiṣṇa'nın dışında Rāma (Rām) olarak da taparlar.

Rāmāyaṇa: "Rāma'nın Serüvenleri" anlamına gelen, en eski Hint destanıdır. 24.000 beyit (*śloka*) ve 7 bölümdür (*kāṇḍa*). Bölümleri: 1) Bālakāṇḍa, 2) Ayodhyākāṇḍa, 3) Aranyakāṇḍa, 4) Kiṣkindhyākāṇḍa, 5) Sundarakāṇḍa, 6) Yuddhakāṇḍa, 7) Utarakāṇḍa'dır.

Yazarı belli olmamakla birlikte, ermiş *Vālmīki'nin yazdığı söylenir. Konusu, Ayodhyā krallığında ortaya çıkan bir taht mücadelesi ve üvey annesi Kaikeyī'nin çevirdiği dolapla sürgüne giden Rāma'nın serüvenleridir. Sürgüne kardeşi *Lakṣmaṇa ve karısı *Sītā ile birlikte giden Rāma, bir süre sonra Laṅkā kralı *Rākṣasa *Rāvaṇa'nın; karısı Sītā'yı kaçırması

üzerine, onun peşinden Hindistan'ın güneydeki en uç noktasına kadar gider. Seylan adasına köprü kurulur. Maymun ordusunun ve *Hanuman'ın yardımıyla Sītā kurtarılır, Rāvaṇa öldürülür; mutlu bir şekilde Ayodhyā'ya geri gelinir. Bugün Hindistan'da bu olay Dīpāvali bayramıyla kutlanır. Ancak Rāma, karısının saflığından emin olmadığı için, onu ormana gönderir. Sītā ormanda, ermiş Vālmīki'nin yanında kalır ve bir süre sonra da Kuśa ile Lava adlı çocukları doğurur. Çocuklar büyüdükleri zaman, bir rastlantı sonucu, babaları Rāma'ya destanı baştan sona anlatırlar. Son olarak Sītā, geldiği yerden, yani Toprak Ana'nın bağrından cennete gider. Onu daha sonra Rāma izler. Aslında tanrı *Viṣṇu olan Rāma ile tanrıça *Lakṣmī olan Sītā, cennette bir araya gelirler. Sītā aynı zamanda çok eski bir tarla tarıcasıdır. Rāma'nın, Veda döneminden tanrı Indra'yı, Rāvaṇa'nın da kuraklık şeytanı *Vṛitra'yı simgelediği, yaptıkları savaşın da birbirine benzediği söylenir. Hindistan'la Seylan arasına köprüyü kuran, tanrı *Viśvakarman'ın oğlu *Nala'dır. Bu yüzden bu köprüye Rāmaṣetu veya Nalaṣetu denir. Destanda Su-grīva ve Hanuman ile birlikte, büyük maymun ordusunun Rāma'ya yardım etmiş olması, Hindistan'da maymunların kutsal sayılmalarının en büyük nedenlerinden biri olsa gerektir. Okyanusu havadan uçarak geçen Hanuman'a, Veda fırtına tanrılarının adı olan *Marutlardan türeme Māruti (Marutların oğlu) denir ki bu tanrılar Indra'ya, Vṛitra ile olan savaşında çok yardım etmişlerdir... Rāma öyküsü, Hindistan dışına çıkarak, kuzeyde Nepal, Tibet, Moğolistan, Çin ve Japonya'ya, güney ve doğuda ise Burma, Kamboçya, Filipinler, Malezya, Endonezya, Cava, Tayland, Laos ve Seylan'a kadar yayılmıştır. Ancak bu bölgelerde farklı farklı anlatılır. Hint mitolojisini araştırırken başvurulacak kaynaklardan brisi de *Rāmāyaṇa Destanı*'dır. Bkz. Rāma, Sītā, Rāvaṇa, Hanuman...

Rāvaṇa: Laṅkā (Seylan) adasının sahibi ve *Rākṣasa denilen kötü ruhların başıdır. Üvey kardeşi *Kubera'yı bu adadan kovmuştur. Rākṣasa Sumālī'nin kızı Nikaṣā ile Viśravas'ın evli-

liğinden değildir. Aziz Pulastya'nın torunudur. Üvey kardeşi Kubera, Yakşaların; kendisi de Rākşasaların şefidir. *Pulastya Rāvaṇa ile birlikte, bütün Rākşasaların atası sayılır. Rāvaṇa, bütün Rākşasalar içinde en kötü ve en güçlü olanıdır. İsteddiği şikle girebilme yeteneği vardır. *Rāmāyaṇa Destanı*'nda bir yerde (III, 32:8-9) şöyle betimlenir: “Yirmi kollu, on başlı, geniş göğüslü, parlak elbiseler giymiş ve krallık belirtileri taşıyor durumda idi. Saf altından mücevherler ve elmaslardan oluşan bir dizi zincirle süslenmişti. İri kolları, beyaz dişleri ve çok büyük ağzı ile bir dağa benziyordu.”

*Hanuman, Laṅkā adasına gidişinde onu şu şekilde anlatır (V, 10:7-12): “... Orada, şeytanların hükümdarı, tıpkı bir fırtına bulutu gibi, pırıl pırıl parlayan küpeleri, kırmızı kırmızı gözleri, altından elbisesi, safran ve sandal ağacı kokularıyla sıvanmış kolları ve bacaklarıyla, toz içinde eflatun bir bulut gibi parlayarak yatıyor. Göksel giysilerle süslenmiş olan ve bakanları büyüleyen bu kişinin, istediği zaman şekil değiştirme gücü var. Yattığı yerden, ağaçları, korulukları ve sayısız çalılıklarıyla tanınan Mandara Dağı'na benziyor. Eğlenceden bitkin düşmüş, paha biçilmez değerde mücevherlerle süslenmiş, erkek şeytanların zevk kaynağı, dişi şeytanların sevgilisi, ziyafetten sonra altın yatağında baygın yatmakta ve bir yılan gibi tıslamaktadır.”

Rāvaṇa, *Rāmāyaṇa Destanı*'nın baş kötü kahramanıdır. Rāma, karısı *Sītā ve kardeşi *Lakşmaṇa ile birlikte ormana sürgüne gittiğinde, Rāvaṇa, bir fırsatını bulup, Sītā'yı Laṅkā'ya kaçırmak için peşini bırakmaz; Hindistan'la Seylan arasında kurulan köprü, kendisine yardım eden maymun ordusu ve maymun dostu Hanuman sayesinde, şeytan Rāvaṇa'yı öldürür, karısını geri alır.

Rāmāyaṇa, Hindistan dışında birçok bölgeye yayılmıştır. Buralarda, örneğin Laos, Kamboçya, Endonezya gibi yerlerde, konusunda ve kahramanlarında bazı değişiklikler yapılmış, bunun sonucunda da Rāvaṇa, Hint anlatımının aksine, iyi yahut daha değişik bir karakter olarak anlatılabilmektedir.

Rāvaṇa'nın arabasının adı *Puṣpaka'dır ve havada uçan muhteşem bir araçtır. Baş karısı Mandodarī'dir. Kardeşleri Vibhīṣana ve Kumbhakarṇa, kızkardeşi Śūrpanakhā ve oğlu ünlü *Indracit (Maghanāda)'tir. Diğer oğulları Triśira, Rāvaṇi, Akṣa, Devānaka, Narāntaka, Atikāya'dır.

Rāvaṇa, her ne kadar Rākṣasaların başıysa da, baba tarafından bir Brāhman'dır. Sanskrit dilini çok iyi bilir ve vedik törenlere bağlıdır. Bir öyküye göre, tanrılar onun evinde hizmetçidir. Örneğin *Agni onun aşçısıdır. *Varuṇa su, Kubera para sağlar. *Vāyu ise evi süpürür. Bkz. Rākṣasalar, Rāma.

Ṛibhular: Ṛibhu sözcüğü, *rabh* (tutmak, kavramak) eyleminden türetilmiştir ve “usta, marifetli” anlamındadır. Müthiş hünerleri olduğu için bunlara böyle seslenilmiştir. Tekil olarak “Ṛibhu” diye *Indra, *Agni ve Ādityalara seslenilmekle beraber, aslında Ṛibhular bir üçlüyü temsil ederler. Bunlar: Ṛibhuṣan (Ṛibhuların Şefi), Vāca ve Vibhvan'dır. Bu üç ad pek çok kez birlikte anılır. Çoğul olarak Ṛibhavaḥ denir. Bunlardan biri en yaşlı, biri daha genç, biri de en genç olarak ayrılmıştır. *Ṛigveda'da 11 ilahide bunlara yakarılır. Bir ilahide (IV, 37:4) Indra'nın oğulları olarak gözüdürler. Ṛibhulara Sudhanvana (Sudhanvan'ın Oğulları) adıyla da hitap edilmiştir. Bir başka yerde (III, 60:3) *Manu'nun çocuklarıdır; bir yerde de (I, 161:1-3) Agni'nin kardeşleridirler.

Bunlar sık sık kurban törenlerine çağırılırlar ve soma içkisi içerler. Birçok kez Indra'ya, birkaç defa *Marutlara, bir kere de *Ādityalara, *Savitṛi'ye, Dağlara ve Nehirlere arkadaşlık etmişlerdir. Ṛibhuların en yaşlısı için kullanılan Ṛibhuṣan tırımı, Marutlarla beraber Indra için de kullanılmıştır.

Fiziksel özellikleri pek belirgin olmayan Ṛibhular, güneş gibi parlak tanrılardır. Besili atlar koşulmuş, parlak bir arabaları vardır. Madeni miğferler giyer, zarif kolyeler takarlar.

Ṛigveda: “Ṛic'lerin Bilgisi”. Ṛic (Ṛica) “ilahi” demektir. *Veda ise “bilgi” anlamına gelir. *Ṛigveda* “İlahi Bilgisi Kitabı”dır. 1028 ilahi (*sūkta*) ve on kitaptan (*maṇḍala*) oluşan bu eser,

136 • R̥gveda

aslında 1017 ilahidir. VIII. kitaba sonradan *Vāḷakhilya adıyla 11 ilahi daha eklenerek 1028'e çıkarılmıştır. Hint mitolojisinin en önemli kaynağı *R̥gveda*'dir. Diğer Vedalar ve bundan sonra gelişen edebiyat ürünleri, kökünü ve kaynağını hep *R̥gveda*'dan almıştır. Belli başlı Veda tanrıları şunlardır: *İndra, *Agni, *Soma, *Varuṇa, *Sūrya, *Vāyu, *Mitra, *Pṛithivī, *Dyaus, *Aditi, *Uṣas, *R̥ibhu, *Aśvinler, *Marutlar, Āpaḥ, *Rudra, *Viṣṇu, *Pūṣan, *Bṛihaspati, *Mātariśvan, *Viśvakarman... vs. Ayrıca kötü ruhlar olan *Apsaraslar, *Gandharvalar, *Rākṣasalar, *Piśāçalar, *Asurular, *Daityalar, *Dānavalar vs. vardır. Bazen tanrı ikilemeleri yapılır (*Mitra-Varuṇa, İndra-Vāyu... gibi). Ayrıca bütün tanrılara (*Viśve-devāḥ) topluca sunulmuş ilahiler de bulunmaktadır. Adına en çok ilahi sunulan tanrı, 250 ilahi ile İndra'dır. Bunu 200 ilahi ile Agni ve yaklaşık 120 ilahi ile Soma izlemektedir. Kitapların ilahi sayısı ve kitaplarda adına en çok ilahi düzülen tanrılar, aşağıda gösterilmiştir:

Maṇḍalalar	Sūktalar	Baş Tanrılar
I. Maṇḍala	191 ilahi	İndra, Agni, Aśvinler, Marutlar
II. Maṇḍala	43 ilahi	İndra, Agni
III. Maṇḍala	62 ilahi	İndra, Agni
IV. Maṇḍala	58 ilahi	İndra, Agni, Vāyu, Ribhu
V. Maṇḍala	87 ilahi	İndra, Agni, Aśvin, Marut
VI. Maṇḍala	75 ilahi	İndra, Agni, Pūṣan
VII. Maṇḍala	104 ilahi	İndra, Agni, Aśvin, Varuṇa, Viṣṇu, Mitra-Varuṇa
VIII. Maṇḍala	92 ilahi	İndra, Agni, Aśvin, Marut, Varuṇa, Soma, *Ādityalar
*Vāḷakhilya	11 ilahi	İndra, Aśvinler
IX. Maṇḍala	114 ilahi	Soma
X. Maṇḍala	191 ilahi	İndra, Agni, Aśvinler, Viśvedevarlar.

Bu kitaplardan en eskisinin X.'su olduğu söylenir. Bkz. Vedalar.

Riṣyaśringa: “Boynuzlu Ermiş”. *Kaśyapa soyundan Vibhāṇḍaka'nın oğludur. *Rāmāyaṇa ve *Mahābhārata'ya göre bir geyikten doğmuştur ve alnında küçük bir boynuz vardır. Mhb.'da (III, 110-113) anlatılan öyküsü şöyledir: “Riṣyaśringa bir inviza yerinde, babasından başka kimseyi görmeden büyür. O sırada kral Lomapāda'nın ülkesinde büyük bir kuraklık vardır. Ermişler, ancak Boynuzlu Ermiş'in ülkeye getirilmesi şartıyla yağmurun yağacağını söylerler. Genç ermişi ülkeye getirme görevi, kralın kızı Śāntā'ya düşer. Riṣyaśringa'nın evi, ağaç kütükleri ve çalılardan yapılmış bir sal üzerindedir. Śāntā bir gemi ile buraya gelir. Ermişin babasının yokluğundan yararlanarak, onun aklını çeler. Meyve ve şarap verir; ona sarılır ve cilve yapar. Aştan başı dönen çocuk, babasını dinlemez ve kızın peşinden gider. Śāntā ile birlikte Lomapāda'nın ülkesine girer girmez, bardaktan boşanırcasına yağmur yağar ve genç kız ile genç ermiş evlenerek mutlu olurlar”.

Rudra: (Hava Tanrıları) “Uluyan, Kükreyen, Korkunç”. *Rigveda'da ikinci derecede önemi olan bir tanrıdır. Adına düzenlenmiş üç ilahi vardır. Fırtına tanrısıdır. Uluyan, dehşetli bir tanrıdır. Rudraların veya Marutların babasıdır. Bir yandan insanlara ve sığırlara illet bulaştıran yıkıcı bir ilah, diğer yandan iyileştirici etkisi olan yararlı bir tanrıdır. Fiziksel özellikleri şöyledir: Kolları ve eli vardır; dudakları çok güzeldir. Saçları, *Pūṣan gibi örgülüdür. Kahverengi renklidir. Biçimden biçime girebilir. Altından takılarla donanmış, güneş gibi parlamaktadır. Çeşitli biçimlere giren bir baltası vardır. Başka saldırı silahları da vardır. Örneğin, elinde tuttuğu şimşek; oklar ve yay... vs. Ondan ölümlüler kadar tanrılar da korkar.

Rudra, *Indra gibi, Marutlarla savaş için birlik yapmaz, çünkü kötü ruhlarla savaşmaz. *Śiva için sıkça kullanılan Trīyambaka (Üç Annesi Olan) adı, *Veda sonrası edebiyatta rastlanan metinlerde Rudra için kullanılmıştır. *Rigveda*'nın bir yerinde (II, 1: 6) Agni'nin adlarından biri Rudra'dır. Rudra'nın, Beyaz Yacurveda'da adlandırılan ilk Mahadeva olması önem-

lidir. Tanrı Śiva'da olduğu gibi, Rudra'nın adı da genellikle onun yıkıcı karakterini belirtir. Bṛihadāraṇyaka *Upaniṣad'da Rudralar, onbirincisi kalp (manas) olan on yaşam soluğudurlar (prāṇa). Viṣṇu Purāṇa'da, tanrı Rudra'nın, tanrı Brahma'nın alnından türediği ve bu tanrının emriyle kendisini erkek ve dişi olarak böldüğü, sonra bunları, bir kısmı beyaz renkli ve nazik, bir kısmı ise siyah ve kaba olan on bir kişiye çoğalttığı söylenmektedir. Başka bir yerde, on bir Rudra'nın Kaśyapa ve Surabhi'nin oğulları olduğu söylenir. Aynı Purāṇa'nın başka bir bölümünde, Brahma'nın bir oğul istediği ve sonra Rudra'nın bir oğul olarak ortaya çıktığı anlatılır. Derken, o ağlar ve bir ad ister. Brahma da ona Rudra adını verir. Fakat o, yedi kere daha ağlar ve yedi ad daha alır. Bunlar: Bhava, Śarva, Paśupati, Īśāna, Bhīma, Ugra, Mahadeva'dır. Bu adlar bazen Śiva için de kullanılır. Ancak, bazen bu yedi ad, Rudra'nın çocukları için kullanılır. On bir Rudra'nın adları, değişik kitaplarda, oldukça değişik olarak yer alır. Mīdhvas, Calāśa, Calāśabheśaca da Rudra'nın adlarındandır. Bkz. Śiva.

Sabah Duası: Bkz. Savitri.

Sādhyalar: Bkz. Siddhalar.

Sahadeva: *Mhb.'da, *Pāṇḍu kardeşlerin en genç olanıdır. İkiz kardeşi *Nakula'dır ve birlikte *İki Aśvin tanrısının oğludurlar. Özellikle Dasra Aśvin'i oğludur. Anneleri Madrī, insan babaları Pāṇḍu'dur. Hocası *Droṇa'dan astronomi öğrenmiştir. Ayrıca sığır yetiştiriciliğini iyi bilir. Bkz. *Mahābhārata*, Nakula.

Sañcaya: Mhb.'da, *Dhṛitarāṣṭra'nın arabacısıdır. Savaştan önce iki taraf arasında elçilik yapmıştır. Dhṛitarāṣṭra'ya **Bhagavadgītā*'yı anlatır. Bkz. *Mahābhārata*, *Bhagavadgītā*.

Saramā: **Rigveda*'da tanrı *İndra'yı koruyan dişi köpek. İki oğlu vardır ki bunlara Sārameyalar denir. Saramā, *Paṇilerin çaldığı inekleri geri getirir. Burada Saramā, şafak tanrıçası *Uşas ile özdeşleştirilir ve inekler de geceyle birlikte kaybolan gün ışıklarını simgeler.

Sārameyalar: *İndra'nın köpeği *Saramā'nın iki oğlu. Aynı zamanda *Yama'nın koruyucu köpekleridir. Her birinin dört gözü vardır. Bkz. Saramā.

Sarasvatī: Tanrı *Brahmā'nın karısı, konuşma ve öğrenme tanrıçasıdır. Sanskrit dilini ve Devanāgarī alfabesini bulan tanrıçadır. Aynı zamanda bilim ve sanatın da tanrıçasıdır. Bunlar *Veda sonrası dönemdeki nitelikleridir. Vedalarda Sarasvatī bir nehirdir. İlahilerde ona hem bir nehir hem de bir tanrıça olarak yakılır.

Bir tavuskuşu ile beraber görülür. Bazen onun üstünde oturur durumdadır. Tanrı Brahmā'nın karısı olduğu için ona bazen

Brāhmī de denir. Konuşma tanrıçası olduğu için ona *Vāç (Söz) da denir. Bazen iki ad birlikte, yani Sarasvatīvāç biçiminde de kullanılır.

Savitri: (Göksel tanrılar) Savitri adı, sū “canlandırmak, gayrete geçirmek” eyleminden türetilmiştir. O, canlandırıcı, harekete geçirici tanrıdır. Güneş tanrısıdır; dünyayı canlandırır ve harekete geçirir. Bu tanrıya on bir ilahide yakarılır, ayrıca adı çeşitli yerlerde geçer. Altından bir tanrıdır. Altın gözlü, altın elli ve altın dilli lakapları ona özgüdür Arabası da altındandır. Bu araba, kahverengi renkli, beyaz ayaklı iki veya daha fazla at tarafından çekilir. Altın renkli, güçlü ışınlarını etrafa dağıtarak, göğü, yeri ve cenneti aydınlatır. Altından güçlü kollarını yükseğe kaldırır ve böylece bütün canlıları uyandırır, onları kutsar; dünyanın her köşesine uzanır. Yukarı ve aşağı giden yollar üzerinde arabasıyla dolaşarak bütün yaratıkları izler. Güneşin ışıklarıyla birlikte parlayan sarı saçlı Savitri, ışığını devamlı olarak doğudan gönderir. Onun havada duran eski yolları tozsuz ve geçilmesi kolaydır. O, kendisine tapınanları buradan korur. Çünkü, ölmüş kişilerin ruhlarını doğru yere yönlendirmesi gerekmektedir. Kötü rüyaları giderir, insanları günahtan arındırır; şeytanları ve büyücüleri uzaklaştırır. Kurulu düzeni gözetir, rüzgârı ve suları kendisine bağlı kılar. Diğer tanrılar onun önderliğinde ilerler. *Aśvinlerin arabasını şafaktan önce o gönderir (I, 34: 10). Hiçbir canlı onun isteğine karşı koyamaz. Tanrı *İndra, *Varuṇa, *Mitra, *Aryaman ve *Rudra bile onun isteğine karşı koyamaz (II, 38: 9). Bir beyitte tanrı Savitri'nin büyüklüğünü kabul edenler ona, zihinlerini açması için yalvarırlar (III, 62: 10). Bu beyit (Gāyatri) üç bin yılı aşkın zamandır Hindistan'da okunan ünlü sabah duasıdır.

Savitri genellikle *Sūrya'dan ayrılır (VII, 63); çünkü onun, güneşin ışıklarıyla birlikte parladığı söylenir. Güneşi sevetteği veya insanların günahsız olduğunu güneşe açıkladığı söylenir. Ancak bazı ilahi ve beyitlerde ikisini birbirinden ayırmak oldukça zordur. Yāska'ya göre (Nirukta XII, 12) Sa-

vitri'nin görünme zamanı, karanlığın tam kaybolduğu andır. Sāyana ise, **Rigveda* V, 81: 4'e dayanarak güneşin doğana kadar Savitri, doğduktan sonra ise Sūrya adını aldığını söylüyor. Ancak Savitri, sabahla olduğu kadar akşamla da ilintilidir. Çünkü akşam, onun emriyle gelir ve onun gelmesiyle bütün canlılar dinlenmeye çekilirler.

Savitri'ye bir kez olmak üzere (I, 22: 6) Agni için de söylenen, **Apām napāt* adıyla seslenilir. Epik dönemde güneş, Savitri adının dışında, **Āditya*, **Pūṣan*, *Vibhāvasu*, **Vivasvat*, *Ravi*, *Tapana*, *Arka*, *Bhāskara*, *Haridaśva*, *Haryaśva*, *Bhūtātman* gibi isimlerle de anılır.

Tanrı Savitri bizi muhteşem parlaklığına
eriştirsin; dualarımızı kabul ederek bizi
harekete geçirsin...

(III, 62: 10)

Siddhalar: Yarı tanrısal olan ve gökyüzünün çeşitli katlarında yaşadıkları düşünülen, kutsal ve saf bir topluluktur. Sanskrit Edebiyatın ilk dönemlerinde bunlara **Sādhyalar* diye seslenildiğini görüyoruz (Manu I, 22). **Rigveda* X, 90'daki **Puruṣa* ilahisinin sonunda da bunlardan bahsedilir. Sonraki mitolojide insanlara dostça davranan hayaletlerdir. Sayıca 88.000 tane oldukları söylenir.

Sītā: Sītā sözcüğüne ilk olarak **Rigveda*'da (IV, 57: 6) rastlanır. "Saban izi" anlamına gelen sözcük, bir tür tarla tarıncasını simgeliyordu. Olasılıkla Āri öncesi bir inanç olup, *Rigveda*'da oldukça önemsizdir. Asıl önemli olduğu yer **Rāmāyaṇa Destanı*'dır. Destanda aynı efsaneye bağlı olarak orijini anlatılmakla birlikte o, Videha Kralı Canaka'nın kızı, **Rāma*'nın karısıdır. Kral Canaka onu tarla sürerken saban izinin arasından çıkması yoluyla elde etmiştir. Rāma tanrı **Viṣṇu*, Sītā ise karısı tanrıça **Lakṣmī* olarak kabul edilir. Yay germe yarışması sonunda Rāma tarafından eş olarak kazanılan Sītā, Laṅkā adasının kralı **Rākṣasa* **Rāvaṇa* tarafından Laṅ-

kā'ya kaçırılır. Bu, *Rāmāyaṇa*'nın esas konusudur. Yapılan savaştan sonra Rāvaṇa, *Rāma tarafından öldürülür; Sītā geri alınır. Saf olup olmadığının anlaşılması için ateş testinden geçirilir. Ateş tanrısı onu yakmaz. Böylece onun saflığını kanıtlamış olur. Buna rağmen tatmin olunmaz ve hamile olan Sītā ormana, ermiş *Vālmīki'nin yanına gönderilir. Orada Kuśa ve Lava adındaki Rāma'nın çocuklarını doğurur. Saflık konusunda daha fazla dayanamayan Sītā, geldiği yer olan toprağa girerek, yaşamına son verir.

Sītā, Hintliler için saflık, yumuşaklık ve sevgi sembolüdür. Eşine bağlı, onu çok seven örnek bir kadındır. Rāvaṇa, Rāma ve *Lakṣmaṇa'nın yokluğunda, kaçırmak amacıyla Daṇḍaka ormanında yalnız olan Sītā'ya yaklaşır ve ondan karısı olmasını ister. Sītā ise ona şu yanıtı verir (R III, 47):

“Ben, bir kaya kadar sağlam, okyanus gibi huzur verici, Mahendra'ya eş değerde olan efendim Rāma'ya bağlıyım. O, her türlü iyi niteliğe sahiptir; boyu posu Nyagrodha ağacına benzer. Ben bu ünlü ve soylu savaşıya bağlıyım. Kolları güçlü, göğsü geniş, yürüyüşü bir aslan gibidir... Ey çakal, sen bir dişi aslanı istiyorsun; beni elde etmek, güneşin ışığını kavramaktan daha zordur. Sen Rāma'nın sevgili eşini kaçırmaya çalışan alçak bir kişisin!... Seninle Rāma arasındaki fark, bir çakalla bir aslan, bir ırmakla bir okyanus, ekşi arpa çorbası ile Tanrıların abhayat suyu; demirle altın, çamurla sandal ağacı, kediyle fil, kargayla kartal, ördekle tavuskuşu, akbabayla kuğu arasındaki fark gibidir. Şimdi beni kaçırırsan bile cesur Rāma senin hakkından gelecektir. Nasıl sinek yağın içine batmadan yağı yiyemezse, sen de belaya düşmeden beni yiyemezsin”.

Skambha: (Soyut Tanrılar) Destek. *Atharvaveda*'da (X, 8) ileri sürülen soyut bir düşüncedir. Buna göre *Skambha, *Pracāpati'nin yarattığı evreni “destekleyen” güçtür.

Skanda: Savaş Tanrısı. Bkz. Kārttikeya.

Soma: (Yersel tanrılar) **Ṛigveda*'daki dinsel törenlerin odak

noktasını Soma içkisi oluşturduğundan, onun tanrısı Soma da büyük bir önem kazanmıştır. Çoğu IX. Maṇḍala'da (114 tanesi) olmak ve beş-altı tanesi de diğer kitaplarda olmak üzere, ona düzülen yaklaşık 120 ilahi vardır. *İndra ve *Agni'den sonra en çok ilahisi olan tanrıdır. Ancak karakterinin insanbiçimsel niteliği İndra, Agni veya *Varuṇa kadar gelişmemiştir. Soma bitkisi ve onun suyu, Vedik şairin hep aklındadır ve onun düşünce gücüne bağlıdır. Soma, elinde keskin ve korkunç silahlar tutar; bir yayı ve bin oku vardır. *Vāyu'nunki gibi, bir çift atla çekilen göksel bir arabası vardır. O, iyi bir araba sürücüsüdür. Yaklaşık yarım düzine ilahide sırasıyla, İndra, Agni, *Pūṣan ve *Rudra ile tanrı ikilemesi oluşturur. İndra'nın yakın arkadaşındır. Kurban sırasında, kurban yerine gelerek, kutsal otların üzerindeki sunakları alır.

Soma aslında, süt gibi suyu olan, tırmanıcı bir bitkinin özsu-yu (*asclepias acida*)dur. Hem tanrılar hem de brahmanlar tarafından içildiği söylenir. Tıpkı Yunan Dionisos'u (Lat. Baküs) gibi tanrılaştırılmıştır. İçeni sarhoş eden Soma içkisi, sık sık madhu (tatlı) diye adlandırılır; daha yaygın bilinen biçimi ise indu (parlak damla)'dur (VI, 44: 21). Soma'nın rengi kahverengi (babhru), kırmızı (aruṇa) ve çoğunlukla da koyu sarımsı (hari)dır. Tamamen Soma'ya ayrılan IX. kitapta, Soma maddesi üzerine formüller yer alır.

Soma'yı sıkın din görevlileri *Adhvaryu'lardır (VIII, 4: 11) Bitkinin sapları taşla dövülür, soma sıvısı yün süzgeçlerden geçirilir, tahtadan fıçılara akıtılır ve bir sedye üzerinde tanrılara sunulmak üzere, kutsal otların üzerine konulur. Bu yöntemler, karmaşık ve mistik bir düşünce ve sonsuz çeşitleme ile kaplanmış durumdadır. Bitkileri ezmeye yarayan taş atri veya grāvan denir. Ezilip çıkarılan suyun, koyun yününden geçirilip, süzülmesine ise pavamāna yahut punāna denir. Bu nedenle Soma'ya sık sık "Soma Pavamāna" diye (özellikle IX. Maṇḍala'da) seslenilir. Bu katışıksız Soma'ya bazen "saf" anlamında śuddha, bazen de "parlak" anlamında śukra veya suçi denir. Bu sıvı yalnızca İndra ve Vāyu'ya sunulur. Süzülmüş

soma, kavanozlara (kalaśa) veya fiçılara (droṇa) konur; orada tatlanması için su ve sütle karıştırılır. Bu işin eylemi için mñric “temizlemek, parlatmak” eylemi kullanılır. Soma'ya üç eklenmesinden söz edilir: Süt (go), yoğurt (dadhi) ve arpa (yava). Bu katkı, bir elbise veya parlak bir giysi gibi kabul edildiğinden, Soma'dan “güzellik donanmış” diye bahsedilir. Soma günde üç kere sıkılır: Akşam sıkıldığında *R̥ibhular davet edilir; gün ortasındaki ve sabahki de Indra içindir. Soma'nın üç evinden (sadhastha) kastedilen de, olasılıkla ritüel sırasında kullanılan üç ayrı yayıktır.

Soma'nın sularla ilişkisi, karışımlardan ötürüdür ve çok çeşitli yollarla ifade edilir. O, suların içinde büyüyen bir damla veya suların içinde bir embriyondur, yahut suların çocuğudur. Sular onun anneleri veya kızkardeşleridir. O, akarsuların efendisidir. O, suları oluşturur ve hem cennete hem de dünyaya yağmur olarak düşmesine neden olur. Soma'nın damla damla düşerken çıkardığı ses, biraz abartılı olarak, bir kükreme veya yıldırım sesine benzetilmiştir. Bu yüzden ona, suların boğası denir ve şeklen de boğa biçimli olduğu düşünülür. Bundan başka o, atlar veya kuşlar kadar da hızlı olarak kabul edilir. Sarı renginden ötürü şairler onu güneşle ilintili olarak hayal ederler. Soma, cennetin sütü (pīyūṣa)dür (IX, 51: 2).

Soma'nın sarhoş etme gücü, onun ölümsüz bir yaşam sağlayan kutsal bir içki olarak düşünülmesine neden olur. Bu yüzden ona amṛita (ölümsüzlük içkisi) denir. Bütün tanrılar Soma içerler. *Soma, hem tanrılara hem de insanlara ölümsüzlük kazandırır. O, aynı zamanda körün gözünü açan, topalı yürüten bir ilaçtır. “Sesi” harekete geçirdiği için “sözün efendisi”dir. Düşünceyi de canlandırdığı için o, bilge bir azizdir; ilahileri yaratan şairlerin başıdır. Tanrıların sonlarını bilir.

Onun sarhoş edici özelliği, İndra'ya da düşmanlarıyla olan savaşlarında çok yardımcı olur. Soma İndra'yı, özellikle kötü ruh *Vṛitra ile olan savaşında çok güçlendirir. Tapımcılarına sağlık ve enerji vererek, savaşlar kazanmalarını sağlar.

Soma birçok kez, tıpkı Avesta'daki Haoma gibi, dağlarda ya-

şıyor olarak gösterilirse de, onun asıl barındığı yer cennettir. O, cennetin çocuğu, cennetin sütü, cennetin efendisidir. Binek kuşu bir kartaldır; o, kartalın üstüne binerek İndra'ya ulaşır. O, aynı zamanda bitkilerin efendisi ve ormanın efendisi (vanaspati)dir. Ancak onun üstünlüğü bununla bitmez; o, tıpkı diğer büyük tanrılar gibi, bir kraldır. Nehirlerin, bütün dünyanın, tanrılarının ve ölümlülerin kralıdır. *Rigveda*'nın en eski bir kaç ilahisinde soma mistik açıdan ay ile özdeşleştirilir. Avesta'da da pek çok kez ay anlamında kullanılır. Brāhmaṇalarda ise bu özdeşleştirme çok daha fazla karşımıza çıkar. Eski bir eser olan Bṛihad Āraṇyaka'ya göre o bir kṣatriya (savaşçı)dır. Ṛiṣi Daşa'nın 27 kızıyla evlidir. Bunlar aslında 27 yıldızın kişileştirilişidir. Chāndogya Upaniṣad'da (V, 10) Ay, kral Soma'dır ve tanrılarının besinidir. *Purāṇa mitolojisinde Soma, ay haliyle, Ṛiṣi Atri'nin karısı Anasūyā'dan olma oğludur. Bir keresinde de Dharma'nın oğludur. Viṣṇu Purāṇa'da ise ona “Brahmanların kralı” denir. Purāṇalara göre Soma, üç tekerlekli bir araba ve bunu çeken sağda beş, solda beş olmak üzere on nilüfer beyazı ata sahiptir.

Soma'nın (Avesta'da Haoma) hazırlanış ve sunuluşu, Hint-İran devresindeki tapınışlarda önemli bir yer tutar. *Rigveda*'da olsun Avesta'da olsun bitkinin sapları ezilir, sarı sıvısı sütle karıştırılır. Her ikisinde de dağlarda yetişir, fakat mitolojik vatani cennettir ve oradan dünyaya gelir. Gene her ikisinde Soma içkisi, güçlü bir tanrı biçimine girer ve kral olarak adlandırılır. Daha pek çok mitolojik özellikler ortaktır.

Soma sözcüğü su “sıkmak” eyleminden türetilmiştir. Soma'nın pek çok adı ve lakabı vardır. Bazıları şunlardır: *Çandra (ay), *İndu (damla veya ay), Niśākara (geceyi yapan), Sitāṇśu (beyaz ışıklı), Nakṣatranātha (takımyıldızların efendisi), Paśu (hayvan), Retodha (dölleyen), Vācaspati (sözün efendisi), Śivaśekhara (Śiva'nın başlığı)...

Sürtünmeyle çıkan ateş gibi yak beni,
Bizi aydınlat, daha çok zengin et,

146 • Subrahmaṇya

Senin sarhoşluğunla kendimi zengin hissederim,
Ey Soma, mutluluk için gel, bize katıl!...

(VIII, 48: 6)

Ey Pavamāna, bizi savaş için cesaretlendir,
Sen tanrıların enerjisi, çok sevilen içkisisin;
Çılgınlarla ayağa kalkmış düşmanlarımızı öldür,
İndra, Soma suyu içerek, düşmanlarımızı uzaklaştır.

(IX, 85: 2)

Subrahmaṇya: *Śiva'nın oğlu Savaş Tanrısı *Kārttikeya'nın Güney Hindistan'da aldığı ad. Bkz. Kārttikeya.

Sūnṛitā: (Soyut Tanrılar) Cömertlik. **Rigveda*'da birkaç yerde (I, 40: 3 ve X, 141: 2) adı geçen bir tanrıçadır.

Sūrya: (Göksel Tanrılar) Güneş yuvarlağını belirtir, güneşi simgeleyen tanrılar içinde en belirli olanıdır. Sūrya'ya on kadar ilahi sunulmuştur. Sūrya'nın gözünden, çeşitli yerlerde bahsedilirse de o, daha çok *Mitra ve *Varuṇa'nın, *Agni'nin ve başka tanrıların gözü olarak anılır. O, her şeyi ve her yeri görür; bütün dünyaya bakar, insanların yaptıkları iyi ve kötü işleri izler. Duran ve hareket eden herşeyin koruyucusu ve ruhudur. Arabası, etaśa denilen tek bir at veya haritaḥ denilen yedi hızlı at tarafından çekilir. Bazen *Savitṛi veya *Āditya ile özdeşdir. Bazen de ona *Vivasvat denir. Sūrya'nın birçok karısı vardır (Örneğin: Savarnā, Svātī, Mahāvīryā).

Şafak, Sūrya tarafından oluşturulur. Sūrya, *Uṣas'ın kucağından parıldamaya başlar. Uṣas bazen onun karısı olarak gösterilir; bazen de annesi. Aynı zamanda tanrıça *Aditi'nin oğludur. Babası *Dyaus'tur (X, 37). Okyanusta saklanmaktayken, tanrılar tarafından çıkartılmış ve gökteki yerine konmuştur.

Çeşitli yerlerde Sūrya, göğü bir yandan öbür yana geçen bir kuş olarak anlatılır. O, uçmakta olan kırmızı renkli bir kuş veya bir kartaldır. Bazen de benekli bir öküz veya şafak tarafından getirilmiş parlak bir attır. Zaman zamansa cansız bir

nesne; göğün cevheri veya göğün ortasında duran renkli bir taştır. Mitra-Varuṇa'nın bulut ve yağmur ile saklı tuttukları parlak bir silah (āyudha) veya onlara ait bir tekerlek çemberi (pavi) yahut da gökte tuttukları parlak bir arabadır. Sūrya, bütün dünya için, insanlar ve tanrılar için parlar. Karanlığı dağıtır, hastalığı, kuruntuyu ve kötü hayalleri uzaklaştırır. Bütün yaratıklar ona muhtaçtır ve ona bir defaya mahsus *viśvakarman (herşeyi yaratan) diye seslenilmiştir. Tanrıların göksel din adamıdır (asuryaḥ purohiṭaḥ).

Sūrya adı, svar “parlamak” eyleminden türetilmiş olup, Avesta'daki hvare (güneş) ile aynı kökten gelmektedir. O da, Ahura Mazda'nın gözüdür ve hızlı atları vardır.

Sonraki mitolojide, *Aśvinlerin babası olarak görülür. *Rāmāyaṇa ve *Purāṇalarda, Sūrya'nın Kaśyapa ve Aditi'nin oğlu olduğu söylenir. Yine *Rāmāyaṇa*'nın başka bir yerinde *Brahmā'nın oğludur. Karısı, Viśvakarma'nın kızı Sañcā'nıdır ve ondan üç çocuğu olmuştur. Bunlar Manu Vaiśvata, *Yama ve *Yamī (Yamunā nehri) dir. Viśvakarma, Sūrya'yı sekiz parçaya böler ve ayakları hariç her parçasını süsler. Bu parçalar ısıldayarak, dünya üzerine doğru yükselirler. Viśvakarma bu parçalardan *Viṣṇu'nun diskini, *Śiva'nın çatallı zıpkını, Kuvera'nın silahını, *Kārttikeya'nın mızrağını ve diğer tanrıların silahlarını yaratır. **Mahābhārata*'ya göre *Karṇa, onun Kuntī'den olma oğludur. *Rāmāyaṇa*'da ise, maymun kral Sugrīva'nın babası olduğu söylenir. Viṣṇu Purāṇa'da Sattracita tarafından “gerçek biçimi” görülür. Buna göre “cüce yapıda, bakır gibi parlak bedenli, kırmızı gözlü”dür. Sūrya, yedi atın çektiği ya da yedi başlı bir atın çektiği, ışınlarla kaplı bir araba içinde gösterilir. Arabacısının adı Aruṇa veya Vivasvat'tır. Ülkesinin adı Vivasvatī veya Bhasvatī'dir. Orada güneş tapınakları vardır ve tapınışları kabul eder. Birçok adı ve takma adı vardır: Savitri (Besleyici), Vivasvat (Parlak), Bhāskara (Işık Yapan), Dina-kara (Gün Yapan), Arhapati (Günün Efendisi), Lokaçakṣus (Dünyanın Gözü), Karmāsakṣī (İnsanların İşlerini Gözleyen), Grahārāca (Yıldızların Kralı), Gabhastimān (Işınlarla Kaplı),

Sahasrakirana (Bin Işınlı), Vikarttana (Işınları Kırılmış)...

Parlak ışınları yukarıda tutar onu,
Bütün canlıları bilen Tanrı,
Herkesin izlemesi gereken Sūrya!

Işınlarıyla beraber yıldızlar,
Tıpkı hırsızlar gibi kaçarlar,
Güneş; herkese bakan Tanrı!

(I, 50: 1-2)

Svarbhānu: **Rigveda*'da ve *Brāhmaṇalarda adı geçen bir şeytandır.

Svarga: Cennet. *Meru dağının doruklarında yer aldığına inanılan İndra'nın cenneti.

Svastika: Dinsel ve mistik içerik taşıyan bir işaret. Almanya'da Hitler döneminde faşistlerin kullandığı gamalı haç. Sümerlerde, Anadolu'da, Hititlerde ve Hindistan'da görülen bu simge, Hindistan'da "uğur" işareti olarak, kişi ve eşyaların üzerinde kullanılmıştır. Her ne kadar Āri ırkın sembolü olarak öne sürülmekteyse de, **Rāmāyaṇa Destanı*'nda güneyde yaşayan ve Āri olmayan *Rākṣasa'ların ülkesi Laṅkā'da da, her yerde svastikanın kullanıldığını görmekteyiz.

Ś

Śakra: Tanrı *İndra'nın bir adıdır. Özellikle destanlarda ve *Purāṇalarda kullanılır. Bkz. Indra.

Śakti: Tanrı *Śiva'nın dişil enerjisi. Bkz. Devī.

Śakuntalā: Ermiş Viśvāmitra'nın peri Menakā'dan olma kızı. Ormanda doğmuş ve orada büyümüştür. Ermiş *Kanva buluncaya kadar ona kuşlar bakmıştır. Ermiş Kanva'nın çile yerinde onun kızı olarak büyümüştür. Kral Duşyanta ile yaşadığı aşkı, evliliği, ayrılışları ve yemiden kavuşmaları, Kālīdāsa'nın “Śakuntalā” adlı eserinde çok güzel anlatılmıştır. Bu konu Sanskrit edebiyatında daha önce *Mahābhārata (I, 68-75)'da geçer.

Śambara: *Rigveda'nın ünlü kötü ruhlarından (*Dāsa) biridir. Adı *Śuṣṇa *Pipru ve *Varcin gibi kötü ruhlarla birlikte anılır. Doksan, doksan dokuz veya yüz tane kalesi vardır.

Śeṣa: Bkz. Ananta

Śiva: Vedik dönemde doğanın fırtına, şimşek veya yangın gibi yıkıcı felaketlerinin kişileştirilmiş tanrısı olan Rudra, epik dönemde Śiva olarak adlandırılır. Bu nedenle bu tanrıya Śiva-Rudra dendiği de olur. Yok edici niteliğinden ötürü, yaratıcı tanrı Brahma ve koruyucu tanrı *Viṣṇu ile birlikte bir üçlü oluştururlar. AUM (veya *OM) hecesiyle simgelenen bu üçlüye trimūrti adı verilir. *Upaniṣadlarda karakteri *Vedalara göre daha belirgindir. O, varlığın tekliğini simgeleyen tek tanrıya verilen adlardan biridir. Adı korkunç Rudra olarak geçtiği sırada, ondan merhametli (Śiva) diye bahsedilir, ayrıca dağlar-da yaşadığı ve dağların koruyucusu olduğu söylenir (Śvetāśvatara Upa. III, 1-6). Böylece karısının Pārvatī (d. Dağ) ismini

almasını anlayabiliyoruz. Yok edici tanrı olarak “Zaman” ile özdeşleştirilmesinden ona “zaman” anlamında *Kāla denmiştir (çünkü zaman herşeyi yok eder). Ancak bu yok ediş işlevi, dişil enerjisi, ya da karısına yüklendiği için karısı *Kālī (d. Zaman) adını da almıştır. Karısının öteki adları Durgā, *Umā, *Gaurī, Bhavānī, *Devī vs. dir. Bunlardan Kālī ve Durgā kan dökücü karaktere sahiptir. Śiva'nın yarı erkek yarı dişi biçimine ise Ardhanārī denir. Śiva'nın sembolü, erkeklik organı (Liṅga)'dır. Alnının ortasında üçüncü gözü vardır. Bu yüzden ona Triloçana (Üç Gözlü) denir. Beş yüzlü, dört kollu, yakışıklı bir erkektir. Okyanusun çalkalanması sırasında oluşan ve dünyayı tehdit eden zehiri içtiği için boynu zehirin etkisiyle maviye boyanmış, bu nedenle de ona Mavi Boyunlu (*Nīla-kaṇṭha) denmiştir. Başının üstünde hilal taşır. Kaplan derisinden elbise giyer. Binek hayvanı Nandi adlı öküzdür. Cenneti Kailāsa dağlarının doruklarındadır.

Rāmāyaṇa'da büyük bir tanrı olarak gözüktür. Vişṇu ile çekişir durumdadır. *Brahmā, Vişṇu ve *Indra kendisine tapınırsa da o, Rāma'nın (Vişṇu) büyüklüğünü kabul eder. Bu anlamda Vişṇu'dan daha önemsiz bir biçimde gözüktür.

*Mahābhārata'da da en yüksek konumda Vişṇu görünmesine rağmen, zaman zaman Śiva en büyük tanrı olarak ululanır. Śiva, savaştan önce Arcuna'ya silahlar verir. Burada ona bir dağlı olarak görünür. *Harivaṃśa'da ise Śiva'dan, Vişṇu ile arasında bir fark yokmuş gibi bahsedilir.

*Purāṇalar'da da Śiva'dan çok sık bahsedilir. Hatta 18 büyük Purāṇa'dan bazıları (Matsya, Kūrma, *Liṅga, Śiva, *Skanda, *Agni Purāṇalar) Śivacı olarak kabul edilirler. Savaş tanrısı Skanda ile fil başlı bilgelik tanrısı *Gaṇeśa Śiva'nın oğullarıdır. Purāṇalarda onunla ilgili birçok efsane anlatılır.

Benares ve Bombay'da ona Bhairava adı verilir. Kuzey ve Orta Hindistan'ın ziraat yapılan bölgelerinde de aynı adla anılır. Ona verilen binden fazla ad vardır. Śiva Purāṇa'nın 69. Bölümü ile Mhb. XIII, 17. Bölümünde bu adlar belirtilmiştir.

Bazen neşe ve sarhoşlukla, karısı *Devī ile beraber ünlü

Tāṇḍava dansını yapar. Bu sırada ayağıyla cehaleti ezmektedir. Üçüncü gözü korkunç bir yok edici güç taşır. Bir keresinde karısı *Pārvatī'ye aşk dolu sözler söyleyen aşk tanrısı Kāma'yı küle çevirmiştir. Bir keresinde de saygısız konuşmalar yapan Brahmā'nın beşinci yüzünü yakarak, onu dört yüzlü hale getirmiştir. Meditasyon yaparken saçını topuz yapar, boynunda yılan sarılı hâldedir.

Śiva'nın elinde Triśūla denilen üç uçlu mızrak vardır. Bu, kimilerine göre yaratıcı, koruyucu ve yok edici nitelikleri simgelemektedir. Başka bir elinde de Damaru denilen bir davul taşır. Hizmetçilerine Pramatha denir, bunlar çok çeşitli doğaüstü canlılar, hortlaklar ve Gaṇalar denilen yığınlardan oluşur. Oğlu Gaṇeśa, Gaṇaların başıdır (Gaṇa + Īśa). Karısı Durgā, Śākta ve Tāntrika mezhebi inananlarının baş tanrıcısıdır.

Śiva'nın birçok adı vardır. *Rudra'dan başka ona Mahākāla (Büyük Zaman) da denir. Īśvara (yüce efendi), Mahādeva (büyük tanrı), Mahāyogī (büyük çileci), Hara (zapteden), Girīśa (dağın efendisi), Paśupati (hayvanların efendisi), Śankara (uğurlu), Tryambaka (üç gözlü), Ugra (hiddetli), Bhūteśvara (hayaletlerin şefi) gibi daha binlerce adı vardır. Bkz. Devī, Gaṇeśa. Kārttikeya...

Śraddhā: (Soyut tanrılar) İnanç. Sabah, öğle ve akşam yakarılan bir tanrıçadır. İnanç sayesinde ateş yakılır, yağ sunulur. Zenginlik ancak İnanç'la elde edilir. *Brāhmaṇalarda (ŚB XII, 7: 3/11) Güneş'in kızı veya (TB II, 3: 10/1) *Pracāpati'nin kızıdır. Destanlar ve Purāṇalarda da akrabalık bağları konusu işlenir.

Śrī: (Soyut tanrılar) Güzellik, talih. İlk olarak Śatapatha *Brāhmaṇa'da (XI, 4: 3/1) görülür. Daha sonraki mitolojide *Viṣṇu'nun karısına verilen isimdir. Bkz. Lakṣmī.

Śūrpanakhā: *Rākṣasa *Rāvaṇa'nın kızkardeşi olan, dişi bir Rākṣasa'dır. Śūrpa "Hava savuran sepetsi bir tür yelpaze", nakhā ise "tırnak" anlamındadır. İkisi birlikte "Yelpaze Tırnaklı"

152 • Śuṣna

olur ki bu, onun çirkinliğini belirten bir isim gibidir. *Rāmāyaṇa'da *Rāma ve *Lakṣmaṇa kendisine yüz vermez. *Sītā'yı yemekten söz edince Lakṣmaṇa onun burnunu ve kulaklarını keser. Bunun üzerine ağabeyi Rāvaṇa, çılgına dönerek Sītā'yı kaçıır. Bkz. Rāvaṇa, Rāmāyaṇa.

Śuṣna: Vedik ermişlerden *Kutsa'nın baş düşmanı olan bir şeytan. Yılan gibidir. Tıslar. *Indra, suları akıtmak, inekleri bulmak ve güneşi getirmek için onunla da savaşı.

T

Tantralar: Śāktaların, yani tanrıların dişil enerjileri olan *Śakti'ye inananların kutsal kitapları. *Vişṇu'nun karısı *Rādhā'ya ait birkaç Tantra varsa da, Tantraların büyük bir çoğunluğu *Śiva'nın karısı *Kālī ve Durgā ile ilgilidir. Tantraların çoğu *Purāṇalardan sonraki bir döneme aittir. Tantra inancı Doğu Hindistan ve özellikle de Bengal'de çok yaygındır. Tantralarda tanrıçaları göklere çıkaran övgüler, derin felsefesal tartışmalar, boş inançlar ve gizli güçlerle ilgili bilgiler; sıkı ahlak kuralları ile sert çilecilik yaşamı yanyanadır. Bkz. Devī.

Tārṅkṣya: *Dadhikrā'ya benzeyen atlardan biri de Tārṅkṣya'dır. Bu da süratli bir mitolojik attır. *Indra'ya hediye olarak verilir. Epik dönemde *Garuḍa kuşuyla özdeşleştirilir. Bkz. Garuḍa.

Trimūrti: Hindu üçlemesi. Vedic dönemde *Agni, *Vāyu ve *Sūrya'dan oluşan bu üçlü, epik ve puranik dönemde *Brahmā, *Vişṇu ve *Śiva'ya dönüşmüştür. Brahmā yaratıcı, Vişṇu koruyucu ve Śiva da yok edicidir; üçü birdir ve biri üçüdür.

Trisīras: Adı “Üç Başlı” anlamına gelen bir *Rākṣasa'dır. *Rāmāyaṇa Destanı'nda *Rāma tarafından öldürülür. Diğer bir adı da Trisīkha'dır.

Trita Āptya: (Hava Tanrıları) Bu tanrıya sunulmuş başlı başına bir ilahi yoktur; çeşitli ilahilerde adı geçer. Bazen sadece “Trita” olarak söylenir. Sık sık *Indra'nın yanında gözükür. Bazen *Agni, *Soma ve *Marutlarla da birlikte görülür. Bazen de Agni ile özdeşleştirilir. Trita ile Indra, kötü ruhlarla yapılan savaşlarda sık sık yardımlaşırlar. Bazen Trita Indra'yı, bazen Indra Trita'yı savaşa sevkeder. Trita'nın yaşadığı yer belirsizdir (IX, 102: 2). Cennette, hatta daha da uzaklardadır. *Ādityalar ve *Uṣas, bütün kötülükleri kovması için kendisine

yakarırlar (VIII, 47: 13-17). Bir ilahide (I, 105: 17) kuyuda mahsur kalan Trita'yı, tanrı *Br̥haspati kurtarır. **R̥igveda*'nın IX. kitabında Trita, Soma içeceğini içime hazırlayan bir tanrı olarak gözüktür (IX, 32: 2/IX, 34: 4).

Trita'nın tam olarak hangi fiziksel gücü simgelediği anlaşılamamıştır. Atharvaveda'daki ilahilerde de belirli bir bilgi vermez, sadece uzaklarda bulunduğu, hayal ve kuruntuları giderdiği söylenir (VI, 113/XIX, 56: 4). Taittirīya Saṃhita'da (I, 8: 10/2), yaşam iksiri olan Soma'yı hazırlamasından dolayı olsa gerek, “uzun yaşam veren” olarak nitelendirilir. Śatapatha Brāhmaṇa'da (I, 2: 3/1-2) Agni'nin oğulları olan ve sudan doğan üç kardeşten üçüncüsüdür (Ekata, Dvita, Trita).

Trita, Hint-İran döneminde, Soma ile birlikte anılır. Avesta kutsal metinlerinde Thr̥ta, Haoma'yı (Soma) hazırlayan bir insandır. Öte yandan o, üç başlı, altı gözlü ejderhayı öldürendir. Yāska, Nirukta'da (IV 6) sözcüğü “çok bilgili” anlamında, bir de “Birinci, İkinci, Üçüncü” anlamına gelen üç kardeşten biri olarak açıklamıştır. Nirukta'nın bir başka yerinde ise (IX, 25) Trita'nın, gök, hava ve yerde yaşayan Indra olduğunu söylemiştir. Trita'ya eklenen *Āptya sözcüğü ise, olasılıkla āp (su) kökünden gelmektedir.

Sonuç olarak Trita, bilim adamları tarafından farklı farklı yorumlanmıştır. Kimine göre o, su ve rüzgâr tanrısı, kimine göre parlak gökyüzü tanrısı, kimine göre de Indra'dan önceki fırtına tanrısı yahut sağlık ve güç veren bir tanrıdır. *Vivasvat gibi zamanla gözden düşüp kaybolan bir tanrıdır.

Tufan Efsanesi: Olasılıkla Semitik bir kökenden gelen bu efsane, Hint Mitolojisinde birçok yerde değişik biçimlerde bulunur (Śat. Brāh. I, 8. 1'de, *Mhb. Vana Parvan'da ve *Purāṇalarda). Śatapatha Brāhmaṇa (I, 8, 1)'daki anlatımı şöyledir:

Sabahleyin *Manu'ya yıkanması için su getirdiler; zira her zaman suyla ellerini yıkardı. Tam yıkanırken bir balık eline geldi. Balık dile geldi ve “Büyüt beni, seni kurtaracağım” dedi.

“Beni neden kurtaracaksın?”. “Bir tufan geliyor, bütün canlıları sürükleyip götürecektir, seni ondan kurtaracağım!” “Seni nasıl büyütürüm?” Balık söyledi: “Küçük olduğumuz için derdimiz büyük; zira büyük balık küçük balığı yutar. Beni önce bir kavanozda tut. Biraz büyüdüğüm zaman bir çukur kaz ve beni oraya koy. Biraz daha büyüdüğümde ise beni denize bırak, o zaman ölüm tehlikesini atlattım olurum.”

Bir süre sonra büyük bir balık haline geldi ve diğer balıklara oranla çok büyüdü. Derken balık dedi ki: “İşte şu gün şu saatte tufan gelecek. Bir gemi hazırla; tufan koptuğu zaman gemiye bin, seni ben kurtaracağım”.

Manu, bu şekilde balığı büyüttü ve sonra denize bıraktı. Aynı yıl balığın kendisine tavsiye ettiği ve anlattığı gibi, bir gemi hazırladı; tufan koptuğunda da içine bindi. Balık yüzerek geldi, geminin ipini boynuna bağladı ve gemiyi çekerek süratle kuzey dağına doğru götürdü.

Sonra balık dedi ki: “Seni kurtardım. Gemiye bir ağaca bağla tâ ki sen dağdayken sular senin yolunu kesmesin. Sular çekilip indikçe sen de yavaş yavaş aşağı doğru inersin!” Manu da öyle yaptı ve işte o zamandan beri kuzey dağına “Manu'nun İnişi” derler. Sular bütün canlıları süpürüp yok etmiş, sadece Manu sağ kalmıştı.

Kitap daha sonra Manu'nun, soyunu sürdürmek isteğiyle bir kurban töreni düzenleyerek, bu sayede bir kadın yarattığını ve bu kadınla insan soyunu sürdürdüğünü anlatır. Bu Manu kızının adı İdā'dır. Bundan sonra öykü, İdā adına kurban hediyesi sunmanın önemini açıklayarak devam eder.

Tvaṣṭri: (Soyut Tanrılar) Vedik panteonun biçimsel yönden en belirsiz tanrılarından biridir. En üstün sanatçı ve en hünerli işçi tanrıdır. Belki de bu nedenle sadece eli veya kolu betimlenir ve her zaman elinde bir demir balta taşıdığı söylenir. Adına düzülmiş bağımsız bir ilahisi yoktur. Birçok yerde, Indra'nın şimşegini onun yaptığı söylenir. Ayrıca *Brahmanaspati'nin baltasını keskinleştirir (X, 53: 9). Atharvaveda'da, elinde içi

soma dolu bir kâse tutan yaşlı bir adam olarak gösterilir (IX, 4: 6).

**Rigveda*'da, bütün biçimlerin sahibidir. Rahimdeki cenini geliştiren odur. İnsan ve hayvan biçimlerini veren odur. Bütün biçimlerin yaratıcısı olduğu için ona *viśvarūpa (bütün biçimler) denir. Ayrıca, aynı adda bir oğlu vardır. İnsanlara çocuk kazandırır; kadın ve erkek biçimlerini verir. İnsan ırkının atasıdır. Kızı, *Vivasvat'la evli olan Saranyū'dur. O da, *Yama ve *Yamī'nin annesidir. *Vāyu'nun, bir yerde onun damadı olduğu söylenir (VIII, 26: 21).

Tvaṣṭri, *Bṛihaspati'nin babasıdır. *Agni'yi, suyu ve *Bhṛiguları da o yaratmıştır. Tvaṣṭri, soma içkisinin bekçisidir. Bu yüzden soma içkisine "Tvaṣṭri'nin içkisi" de denir (I, 117: 22). Indra bir keresinde o içkiyi Tvaṣṭri'ye zor kullanarak alıp içmiştir (I, 80: 14).

Genelde kendisine en yakın tanrılar *Pūṣan, *Savitṛi, *Dhātṛi, *Pracāpati'dir. Kauśika Sūtra'da Tvaṣṭri, Savitṛi ve Pracāpati ile, Mārkaṇḍeya Purāṇa'da *Viśvakarman ve gene Pracāpati ile özdeşleştirilir.

Sonraki mitolojide on iki *Āditya'dan biridir. *Mahābhārata'da ve Bhāgavata Purāṇa'da ise birkaç kere güneş anlamında kullanılmıştır.

Bazı isimleri şunlardır: Sugabhasti (güzel kollu), Supāni (güzel elli), Viśvarūpa (bütün biçimler), Agracā (ilk doğan).

U

Umā: “Işık”. *Śiva'nın karısının bir adı. Eski Türk yazıtlarında (Kültigin, Doğu Yüzü 31) geçen Umay adı ile olan benzerlik dikkat çekicidir. Bkz. Devī.

Upaniṣadlar: *Vedalar ve *Brāhmaṇalardan sonra oluşan edebî birikimlerin başında, *Āraṇyakalarla birlikte, *Upaniṣadlar gelir. Upa+ni+sad eyleminden türetilen sözcük “bir kimsenin dizinin dibinde oturmak” anlamına gelir ve hocanın öğrencisine yaptığı eğitimi anlatmaya çalışır. Çok sayıda Upaniṣad olmakla birlikte, bunlardan 13 tanesi temel olarak ele alınır. Bunlar, hem düzyazı hem de şiirsel bir üslupla yazılmış metindir. Genelde anlatılmak istenen, Vedik dönemin çok tanrılı inancı, kurban, tören veya büyü değil, yeni bir şeydir. Bu, “Varlığın Birliği ve Tekliği” düşüncesidir. Evren Tanrı'dır, yani Brahman'dır. Brahman ise Ātman'dır, yani bireysel ruhtur: O halde Tanrı Sen'sin (Tat tvam asi) ya da Ben'im (Aham Brahma asmi). Hocalarla öğrenciler arasında bu düşünceyi anlatan sayısız konuşmalar yapılır. Bütün görünür evrenin tek bir “Varlık”tan türediği anlatılırken, zaman zaman *Agni, *İndra, *Varuṇa, *Soma, *Sūrya, *Vāyu, *Yama, *Pūṣan, *İki Aśvin gibi Vedik tanrıların adı geçer. Burada tanrılar kesinlikle Vedalardaki gibi değildir; hepsi de Upaniṣadlardaki yüce sırrı açıklamak için kullanılır durumdadırlar. Ayrıca Asurular, *Gandharvalar ve *Yakṣalar gibi aşağı mitolojik canlılardan da bahsedilir. Vedik *Rudra artık *Śiva olmak üzeredir. Upaniṣadlar mitolojik açıdan, mistik açıdan olduğu kadar önemli metinler değildirler.

Uraṇa: Doksan dokuz kollu bir şeytan. *İndra tarafından öldürülmüştür.

Urvaṣī: Kral *Purūravas'la aşk yaşayan ünlü peri kızı. Bkz. Purūravas, Apsaraslar.

Uşas: (Göksel tanrılar) Uşas adı vas “parlamak” eyleminden türetilmiştir. Şafak vaktini belirtir. Şafak tanrıçası Uşas'a yaklaşıp yirmi ilahide yakarılır. Bir dansöz gibi süslü ve hafif elbiseler giymiş olarak, doğu yönünden cazibesini gösterir. Gecenin karanlığını uzaklaştırarak, ışığı getirir. Hep aynı kalır, yıllar onu değiştirmez, ölümsüzdür. Kendisi yaşlanmaz ama o, insanları yaşlandırır. Tek bir rengi vardır ve ölümlülerin yaşamını günbegün eritir, yok eder. Uyandığı zaman göğün en kuytu köşelerini bile aydınlatır. Cennetin kapılarını açar; neşe saçan ışınları, sığır çobanlarına benzer. Kötü rüyaları, kötü ruhları ve pis karanlığı kovar. Karanlığın sakladığı hazineleri ortaya çıkarır ve cömertçe dağıtır. Bütün canlıları harekete geçirir. Uşas parladığı zaman, kuşlar yuvalarını terk eder, insanlar yiyecek aramaya çıkarlar. Hiçbir zaman doğanın ve tanrıların düzenini bozmaz, hep olması gerektiği yerde olur. Tanrılara tapınmakta olan insanları uyandırması ve kurban ateşinin yakılmasını sağlaması yönüyle tanrılara iyi bir hizmette bulunur. Tanrıları Soma içmeye getirir. Kırmızı atların veya ineklerin çektiği parlak bir arabada doğar. Bunlar, sabahın kızıl ışıklarına işaret ediyor olsa gerektir.

Uşas'ın Güneş ile açık bir ilişkisi vardır. O, *Sūrya'nın gezinmesi gereken yolu açar; o, tanrıların gözünü getirir ve güzel, beyaz bir atın üstünde götürür. O, sevgilisi Güneş'in ışınlarıyla parlar. Sūrya (güneş) onu, genç bir erkeğin sevgilisini izlediği gibi izler. Bazen ona Sūrya'nın karısı denir. Ancak güneşten daha önce olduğu için, zaman zaman onun annesi olarak anılır. Bazen de ondan, “gecenin kız kardeşi” (X, 127) olarak bahsedilir ve ikisine birlikte uşāsānaktā veya naktoṣāsā (gece ve şafak) denir. Gökte doğduğu için hep “Göğün Kızı” diye seslenilir. Kurban töreni ateşi şafakta yakıldığı için, sık sık Agni ile beraber olur ve bu nedenle bazen onun sevgilisi olarak çağırılır. O ayrıca, sabahın ikiz tanrıları olan *Aśvinlerle de il-

gilirdir (VII, 71). Onları da Uşas uyandırır ve birlikte hareket ederler; arkadaştırlar.

Uşas, tapınanlarına zenginlik, uzun yaşam ve çocuk kazandırır. Çok eli açıktır ve bu nedenle ona maghonī denir. Ona ayrıca, “aydınlatıcı” anlamında Ahanā ve Dyotanā da denir.

Parlamakta olan cömert Uşas
Bugün pek çok zenginlik bahşetsin!
Karanlıkta habersiz yatan cimriler,
Bırak uyumaya devam etsin!
(IV, 51: 3)

V

Vacra: *İndra'nın ünlü silahı. Bir şimşek çakması biçiminde düşünülür ve bu yüzden Türkçe'ye “şimşek” diye çevrilir. Bu silahı, sanatçı tanrı *Tvaṣṭri'nin yaptığı söylenir (I, 32: 2). Öte yandan onu yapanın Kāvya Uśanā olduğu da (I, 121: 12) söylenir. Tanrı İndra, *Vṛitra ile savaşırken bu silahı kullanır. Demirden yahut altından yapılmış, parlak, dört veya yüz köşeli, yüz boğumlu, bin uçlu, keskin bir silahtır. İndra'nın bazı isimleri Vacra'dan türetilmiştir. Örneğin: Vacrabhṛit (Vacra Taşıyan), Vacrivat (Vacra Silahlı), Vacradakṣiṇa (Vacra'yı Sağ Elinde Tutan), Vacrabāhu (Eli Vacralı), Vacrahasta (Eli Vacralı). Vacra'nın başka isimleri de vardır: Aśani (Şimşek), Hrādin (Kükreyen), Kulīśa (Balta), Pavi (Uçlu), Dambholi (Şimşek) ... gibi. Bkz. İndra.

Vacranābha: *Kṛiṣṇa'nın kutsal diski. *Mhb.'da bu silahı tanrı *Agni verir. Kṛiṣṇa, Khāṇḍava ormanını yakmasına ve *İndra'yı defetmesine yardım etmiş ve karşılığında Agni'den bu silahı almıştır.

Vāc: “Söz”. Söz Tanrıçasıdır. *Rigveda'da, bilgiyi insana aktaran sözün kişileştirilmiş biçimi olarak gözüktür. *Brāhmaṇalarda Pracāpati ile birlikte yaratılışı gerçekleştirirler. Onunla ilgili çeşitli efsaneler anlatılır. Atharvaveda'da Virāc ile özdeşleştirilir ve Kāma'nın (İstek) kızı olarak biçimlendirilerek ona Vāc-Virāc diye seslenilir. *Mhb.'da “*Vedaların Anası” olarak nitelendirilerek, tanrıça *Sarasvatī ile özdeşleştirilir. Sarasvatī, tanrı Brahmā'nın karısı, aynı zamanda bilgelik ve güzel söz söyleme sanatının tanrıçasıdır. Bhāgavata Purāṇa'da *Brahmā'nın büyüleyici güzellikteki kızıdır, ona olan tutkusundan insanlık oluşmuştur. Padma Purāṇa'da *Dakṣa'nın kızı, *Kaś-

yapa'nın karısı ve *Gandharvalarla *Apsarasların anasıdır. Ancak Hint mitolojisinde Vāç, Brahmā'nın karısı Sarasvatī ile birlikte görüldüğü (Sarasvatīvāç) biçimiyle ünlüdür.

Vaiśampāyana: Siyah Yacurveda'yı öğrettiği düşünülen ermiş kişi. Aynı zamanda *Vyāsa'nın öğrencisi olmuş ve ondan *Mhb.'yi öğrenerek onu bir kurban töreni sırasında kral *Canamecaya'ya anlatmıştır. *Harivaṃśa'da görünüşte onun tarafından nakledilir.

Vala: **Rigveda*'da adı geçen ünlü kötü ruhlardan biridir. *İndra, tıpkı *Vṛitra gibi bununla da savaşıyor ve onu yener (II, 11: 20). Indra'ya bu savaşta Aṅgiraslar yardım eder. *Vala'nın tuttuğu inekleri kurtarırlar. Indra onun kalelerini yıkar. Indra'nın lakaplarından biri de Valamruca (Vala'yı Ezen)'dir. *Veda sonrası dönemde ona bhid (delmek) sözcüğü eklenir ve Indra'ya Valabhid (Vala'yı Delen) adı verilir. Vala, *Vṛitra'nın kardeşi olarak görülür ve Indra'ya da her ikisini de öldürdüğünü belirten Valavṛitrahan lakabı verilir. Bkz. Indra, Vṛitra.

Vālaḥhilyalar: Güneş gibi parlak ve başparmaktan daha küçük olan, cüce biçimindeki erdemli ermişler. Viṣṇu Purāṇa'da böyle tanımlanan bu ermişlerin sayılarının 60.000 olduğu ve Kratu'nun karısı Samnati'den doğdukları söylenir. **Rigveda*'da, *Pracāpati'nin saçlarından doğdukları söylenir. Güneşin arabasının koruyucularıdır. Bunlara Kharvalar da denir. *Rigveda*'ya (8 ve 9. kitaplar arasına) sonradan eklenen 11 ilahiye de *Vālaḥhilyalar denir.

Vālmiki: *Rāmāyaṇa Destanı'nın yazarı olarak gösterilen ermiş. Destana kendisini de katmış, sürgüne gönderilmiş olan *Rāma'nın karısı *Sītā'yı Çitrakuta'daki çile yerinde koruması altına almış, ikiz çocukları Kuśa ve Lava'yı eğiterek onlara Destanı öğretmiştir.

Vāmadeva: Birçok ilahiye meydana getirmiş olan ünlü bir Vedik ermiş. *Mhb.'da (III, 192) Vāmadeva ile ilgili bir öykü vardır.

Varcin: Her zaman *Śambara ile birlikte görülen bir şeytandır. Hem *Asura hem de *Dāsa'dır.

Varuṇa: (Göksel Tanrılar) **Rigveda*'da adı geçen en büyük tanrılardan biri de Varuṇa'dır. Genellikle *Mitra ile birlikte bir tanrı ikilisi oluştururlar. Ona tek başına yakarılan ilahi sayısı ise bir düzineden biraz fazladır. Mitra-Varuṇa ilahilerine örnek olarak V, 62-72 arasındaki 11 ilahiyi verebiliriz.

Varuṇa'nın yüzü, gözü, kolları, elleri ve ayakları vardır. Yürür, araba sürer, oturur, yer, içer. İnsanları gözlediği gözü güneştir. *Aryaman, Mitra ve Varuṇa'ya “güneş gözlü” denir (VII, 66: 10). Çok uzakları görebilir. Bin gözlüdür. Her türlü hileyi parlayan ayağı ile ezer. Kurban sırasında çimlerin üzerine oturur. Diğer tanrılar gibi, Mitra ile birlikte *Soma içer. Altından bir örtüyle örtünür, parlak bir cüppe giyer. Arabası güneş gibi parlar ve çok iyi koşulmuş atlar tarafından çekilir. Görkemli konaklarında oturarak işlerini yürütür. Azizler onu, en yüce gök katında görürler. Bazen Varuṇa'nun casuslarından (spaśah) bahsedilir. Bunlar onun etrafında oturur (I, 25: 13), iki dünyayı gözetlerler.

Varuṇa sık sık evrensel bir kral (samrāc) olarak adlandırılır. Ona kşatra (hükümdar) ve asura (en yüce ruh) diye de seslenilir. Māyā (sihir) sözcüğü, sihir iyi yönde yapılırsa “hüner” veya “sanat” anlamına gelir. Kötü amaçlarla yapılırsa “büyücülük ve düzenbazlık”tır. O yüzden iyi yönü tanrılara, kötü yönü şeytanlara mal edilir. Māyin (kurnaz) lakabı, tanrılar arasında Varuṇa'ya ve Mitra'ya verilmiştir.

Varuṇa fiziksel ve ahlâksal düzeni ayakta tutmasıyla övülür. O, doğa kanunlarının efendisidir. Cenneti ve dünyayı kurmuş, onları kendi kanunuyla birbirinden ayrı tutmuştur. Havada dolayan rüzgâr, onun soluğudur. Onun ernriyle gece ay parlar, yıldızlar ışıldar; gündüz ise hepsi kaybolurlar. Buradan onun, gece ve gündüz görülen bütün ışıkların efendisi olduğu anlaşılır. Bazen mevsimlerin düzenleyicisi olarak karşımıza çıkar. On iki ayı bilir (I, 25: 8). O ayrı zamanda suların düzen-

leyicisidir. Nehirleri akıtan odur. Okyanusu suyla doldurur. Varuṇa ve Mitra nehirlerin efendisidirler; gökten yağmur yağdırarak, doğayı canlandırırlar (VII, 64: 2).

Atharvaveda'da da evrenin yöneticisi ve suların düzenleyicisidir.

Varuṇa'nın emirlerine tanrılar uyarlar. Gücü o kadar büyüktür ki, ne gökte uçan kuşlar ne de yerde akan nehirler onun egemenliğinin sınırlarını gösteremezler. Bütün evreni kaplar ve her canlıyı geçindirir. Herşeyi duyar, bilir. Onun bilgisi olmadan bir kimse gözünü bile kırpamaz. Mitra ve Varuṇa, dünyanın (ṛita) efendisidirler (I, 23: 5).

Bir ahlâk yöneticisi olarak Varuṇa, diğer tanrılardan çok daha yukarılardadır. Günah işlendiğinde çok öfkelenir, emirlerine uyulmadığında şiddetle ceza verir (VII, 86: 3-4). Günahkârların önüne çıkarttığı engeller (pāśās) ünlüdür. Öte yandan tövbe edenlere karşı merhametlidir.

Varuṇa'nın aslında, her yanı saran gökyüzünün kişileştirilmesi olduğu anlaşıyor. Gene de, çok eski zamanlara ait olduğunda, bunun çok belirgin olduğunu söyleyemeyiz. Kökeni, Hint-İran dönemi adı verilen döneme kadar uzanır. Avesta metinlerindeki Ahura Mazda (Akıllı Ruh) ile Asura Varuṇa karakter yönünden benzeşirler. Ancak isim olarak pek benzemezler. Varuṇa ismi Yunan gök tanrısı Ouranos (Uranos)'a benzer.

Brāhmaṇalarda Mitra ve Varuṇa yağmur tanrısı olarak da karşımıza çıkarlar. Śatapatha Brāhmaṇa'da (XIII, 3: 6/5) Varuṇa, dazlak kafalı, sarı gözlü, yaşlı bir adam olarak gösterilir.

Epik dönemde Varuṇa'nın daha çok suların yöneticisi, denizlerin ve nehirlerin tanrısı olarak ortaya çıktığını görüyoruz. Evi okyanuslarda, *Makaraların ülkesindedir. O yüzden binek hayvanı da bir Makara'dır. Makara, timsah, yunus ve köpekbalığı karışımı bir deniz canavarıdır. Varuṇa'nın simgesi balıktır. *Mahābhārata'ya göre o, Kardama'nın oğlu ve Puşkara'nın babasıdır. Bir yerde de aziz *Vasiṣṭha'nın babası olarak görülür. Purāṇalarda suların hâkimi Varuṇa'nın, günahkârları

bağladığı bir ipi vardır. Bu ipe Nāgapāśa, Pulakāṅga veya Viśvacit adı verilir.

Varuṇa'nın çeşitli adları vardır: Apāmpati, Calapati, Ca-leśvara, Udakapati, Ambupati, Amburāca, Calādhīpa (bu adların hepsi de “Suların Efendisi” anlamındadır); Salilendra (suların İndra'sı), Paśabhrit (bağ taşıyan), Viloma veya Vāriloma (su saçlı) Yādahpati (su canlılarının efendisi), Uddāma (kuşatan), Keśa (saçlı), Praçetas (akıllı).

Onun gücüyle zekî nesiller oluştu,
O, iki geniş dünyayı birbirinden ayrı tuttu,
O, yüksek ve azametli göğü yukarı itti,
Ve gün yıldızını; sonra dünyayı genişletti.
(VII, 86: 1)

İnsanların yardımcıları, düşmanların yok edicisi,
Ey Mitra ve Varuṇa!
Altından evinizde otururken, bize mutluluk verin.
(V, 67: 2)

Vasiṣṭha: Adı “çok zengin” anlamına gelen bir ermiş. *Veda ilahilerinden bazılarını yazmıştır, on Pracāpati ile yedi ermişten biridir. Çok zengindir. Adını taşıyan bir kanun kitabı vardır. *Mitra ve *Varuṇa'nın *Urvaśi'den olma oğlu olarak gösterilir. Barınağın koruyucusudur. *Mhb. ve *Rāmāyaṇa'da *Yedi Ermiş'ten bir diğeri olan Viśvamitra ile devamlı bir çekişme ve kavga içindedir. *Purāṇalarda birçok efsanede baş rolü oynar. Hint mitolojisinin en önemli ermişlerinden biridir.

Vāstoṣpati: “Evin Koruyucusu”. Kutsal ayinlerin ve evlerin koruyucusudur. *Veda'larında sonradan ortaya çıkan bir tanrıdır. *Brahmā'nın kızıyla cilveleşmesi sonucu ortaya çıkmış olarak gösterilir.

Vāsudeva: Ay soyunun Yādava kolundan Sura oğlu *Vāsu-deva. *Kṛiṣṇa'nın babasıdır. Pāṇḍava kardeşlerinin anası Kuntī

de onun kızkardeşidir. Vāsudeva, Āhuka'nın yedi kızıyla evlendi; bunlardan en genci olan Devakī'den Kṛiṣṇa doğdu. Kṛiṣṇa ve *Balarāma'nın ölümünden sonra o da öldü ve karılarından dördü kendini onun cenaze ateşine attı. Babasının adından dolayı Kṛiṣṇa'ya Vāsudeva da denir. Epik dönemde oluşmuş bir Vāsudeva kültü vardır.

Vāyu: (Hava Tanrıları) Vāyu-Vāta. Vāyu da Vāta da “rüzgâr” anlamına gelmektedir. Vāyu rüzgâr tanrısıdır ve **Rigveda*'nın çeşitli yerlerinde kendisine yakarılır veya kendisinden bahsedilir. Vāta'ya ise, *Rigveda*'nın X. Maṇḍala'sının iki küçük ilahisinde (X, 168 ve X, 186) yakarılır. Vāta adı vā “esmek” eyleminden türetilmiştir ve diğerine göre daha somut bir anlam taşır. Vāyu ise, *İndra ile birlikte anılışıyla (Īndravāyū) Vāta'dan ayrılır. Buna karşılık Vāta da, *Parjanya ile birlikte görülür.

Vāyu, *Rigveda*'nın bir yerinde (VIII, 26: 21) *Tvaṣṭri'nin damadı olarak gözüktür. Bir başka yerde ise (X, 90: 13) Vāyu'nun, *Puruṣa'nın soluğundan türediği söylenir (Bkz. Puruṣasūktā ilahisi). Vāyu, sık sık *Marutlarla birlikte görülür. Yakışıklıdır (I, 2) ve İndra ile birlikte, düşünce kadar hızlıdır ve bin gözlüdür (I, 23: 2-3). Parlak bir arabası vardır ve bu arabayı, kırmızı veya mor renkli bir çift atın, veyahut da sayıları 99, 100 veya 1000 olan (IV, 46/48) atların çektiği söylenir. Arabasını, İndra ile paylaşır. Diğer tanrılar gibi o da Soma içmeyi çok sever. Vāyu, insanlara çocuk ve ün kazandırır; zenginlik verir. Düşmanları kaçıtır. Kuzeybatıda oturur ve o bölgenin yöneticisidir.

Viṣṇupurāṇa'ya göre o, *Gandharvaların kralıdır. Bhāgavata Purāṇa, aziz *Nārada'nın, *Meru dağının zirvesini bozmak için rüzgârı kışkırttığını bildirir. O, bir yıl süren korkunç bir fırtına yaratır ama *Viṣṇu'nun binek kuşu *Garuḍa, kanatlarıyla dağa siper olur ve fırtına tanrısının bütün çabaları boşa gider. Sonra Nārada dağa, Garuḍa'nın olmadığı bir zaman saldıracağını söyler ve öyle yapar. Dağın zirvesini kopartarak denize

atar ve bu Laṅkā (Seylan) adası olur.

*Rāmāyaṇa'da Hanuman'ın babası, **Mahābhārata*'da ise *Bhīma'nın babasıdır. Vāta, *Arcuna'ya silah kullanmayı öğretir (I, 165: 12) Vāyu'nun öteki adları şöyledir: Māruta, Anila, Mātariśvan; Pavana (saflaştırıcı), Prabhancana (güçlü), Vāsavadūta (İndra'nın elçisi), Gandhavaha (güzel kokular taşıyan), Calakāntāra (bahçesi su olan), Sadāgata ve Satataga (her zaman hareket eden); Suçipā (temiz içen), Niyutvat (kokuşulu hayvanların çektiği)...

Vedalar: Veda sözcüğü “bilgi” anlamına gelir. Vedalar “kutsal bilgi” kitaplarıdır. Dört Veda vardır. 1) **Rigveda*, 2) Yacurveda, 3) Sāmaveda, 4) Atharvaveda. Bunlardan ilk üçü, Atharvaveda'dan çok daha eski bir zamana aittir. Bunların, Sanskrit dilinin en eski biçimiyle, İ. Ö. 1500-1000 yılları arasında yazıya geçirildiği düşünülür. Vedalar, özellikle *Rigveda*, Hint Mitolojisinin bir numaralı kaynağıdır. Tanrı ve tanrıçalara sunulmuş ilahilerle dolu bu kitaplarda bütün Hint Mitolojisinin iskeletini bulmak mümkündür. Diğerlerine kaynaklık eden *Rigveda* on kitap (maṇḍala), 1028 ilahi (sūkta)den oluşur. Onuncu kitap en eski bölümdür. İlahiler belirli ermişler (ṛiṣiler) tarafından söylenmiştir. Adı geçen belli başlı tanrılar şunardır: *İndra, *Agni, *Sūrya, *Varuṇa, *Aśvinler, *Aditi, *Mitra, *Vāyu, *Uṣas, Dyauspitar, *Soma, *Prithivī, *Marutlar, *Rudra, *Yama, *Bṛihaspati, *Mātariśvan vs. dir. Yacurveda hemen bütün ilahilerini *Rigveda*'dan alır. Siyah ve Beyaz olmak üzere ikiye ayrılır. Sāmaveda ve Atharvaveda'daki tanrılar da *Rigveda*'dakilerle aynıdır, ancak daha silik karakter gösterirler. Dört Veda içinde en önemlisi *Rigveda*'dır. Bkz. *Rigveda*.

Vetālalar: Bunlar bir tür hortlak ya da hayalettir. *Piśāçalar, *Bhūtalar ve *Rākṣasalara benzerler. Ceset yakma yerlerinde ve mezarlıklarda dolaşırlar. Bazen bir cesedin içine girip onu canlandırırılar. İnsanlara kötülük yaptıkları gibi iyilik de yapabilirler. Nitekim Vetālapañçavimsāti (Vetāla'nın 25 Öyküsü) adlı eserdeki Vetāla, aslında kral Trivikramasena'ya yardım etmeye

çalışan iyi niyetli bir hortlaktır. Bu eser Ksemendra'nın Bṛi-hatkathamañcarī (İ.S.) 1048) adlı eseriyle Somadeva'nın Ka-thāsaritsāgara (İ.S. 1070) adlı eserlerinin içine dahil edilmiştir. Ayrıca bağımsız nüshalar vardır. Bunlar Hindî, Marathî, Tamil gibi belli başlı Hint dillerindedir. Vetālapañçavimśati Batı dillerine günümüzden yaklaşık 100-150 yıl önce çevrilmiştir. Eserdeki 25 öykü, birbirinden güzel ve eğlendiricidir.

Vidyādharalar: Adlarının anlamı “Bilgi Taşıyan”dır. Yer ve Gök arasında yaşayan aşağı yaratıklardır. Bunlar İndra'nın hizmetindedirler. Kendi kralları, vezirleri, karıları, aileleri vardır. Özellikle sihir bilimlerinde olmak üzere geniş bilgi sahibi olup istedikleri herhangi bir şekle girebilirler. Bu nedenle onlara Kāmarūpin (İsteddiği Şekle Giren) denir. Dişilerine Vid-yadhari denir.

Vişnu: (Göksel Tanrılar) Diğer iki üyesi *Brahmā ve *Śiva olan Hindu tanrı üçlemesini (trimūrti) oluşturanlardan biridir. Hindular tarafından çok sevilen ve tapınılan bu tanrı, Vedalarda önem sırasında ikinci planda kalır. Bu tanrı, Vedik ve Veda sonrası olmak üzere iki aşamada incelenebilir.

*Veda dönemindeki Vişnu: **Rigveda*'da diğer tanrılara oranla daha az önemi vardır. Ona ait beş ya da altı ilahi vardır. Onun insansı davranışları olduğu, uzun adımlarla yürüdüğü, vücudunun genişçe olduğu ve bir çocuktan daha kısa olduğu söylenir. En karakteristik özelliği üç uzun adımdır ki bu yüzden ona Urugāya (Geniş Yürüyen) ve Urukrama (Geniş Adımlayan) denilir. Bu adımlarla dünyayı dolaşır. Bu adımlardan ilk ikisi insanlar tarafından görülebilir, ancak üçüncüsü gökte uçan kuşların bile göremeyeceği kadar yükseklerdedir. Onun en yüksek adımı adeta gökte sabit bir göz gibidir. Yeryüzüne doğru parıldayarak bakar. Orası onun evidir ve burada tanrılar ve dindar insanlar huzur ve mutluluk bulurlar. Aslında bu üç adım, güneşin üç değişik konumundaki rotasına işaret etmektedir. Bunlar Doğu, Enyüksek Nokta ve Batış noktalarıdır (Bir görüşe göre de ateş, parlaklık ve güneştir). Vişnu'nun ikinci ka-

rakteristik özelliği ise, Onun *İndra ile olan dostluğudur. İndra'nın *Vṛitra ile savaşında onu destekler. RV VI, 69'daki bir ilahide ikisine birden yakarılır... *Brāhmaṇalarda ona yeni nitelikler kazandırılır.

Veda dönemi sonrası Vişnu: *Rāmāyaṇa, **Mahābhārata* ve Harivaṃśa destanlarının kahramanları *Rāma ve *Kṛiṣṇa'nın tanrı Vişnu'nun bir görünüşü olduğu yolundaki düşünceyle üç destan da Vişnuit bir etki altına alınmıştır. Ayrıca 18 Mahāpurāṇa'dan bir kısmı (Vişnu, *Nārada, Bhāgavata, *Garuḍa, Padma, Varāha, *Purāṇalar) doğrudan doğruya tanrı Vişnu'yu över. Mhb. ve Purāṇalarda tanrı üçlemesinin Sattvaguṇa'yı, yani merhamet ve iyiliği simgeleyen ikinci üyesi olup kendi kendine var olmuş herşeyi saran koruyucu güç olarak görünür. Dünyanın yaratılışından önce her yere yayılmış olan sularla ilgisi yüzünden ona Nārāyana (Sularda Hareket Eden) denilir. *Śeṣa adlı yılanın üstünde yatar durumda, suların üstünde yüzerken resmedilir.

Vişnu inananları onu, herşeyi yaratan en üstün tanrı olarak kabul ederler. Mhb. ve Purāṇalarda o *Pracāpati'dir. Üç durumu vardır: 1) Yaratıcı güç Brahmā olarak. Böyle olduğu zaman suların üzerinde uyumakta olan Vişnu'nun göbeğinden çıkan bir nilüfer çiçeğinin içinde Brahmā var halde gösterilir. Yani Vişnu, aktif yaratan Brahmā'nın gerisindeki Temel Güç'müş gibi. 2) Vişnu'nun dünyada bedenlenmiş halleri (*Avatāraları), 3) Yok edici güç Śiva-Rudra olarak.

Vişnu'nun 10 Avatārası vardır. Bunlar: 1) Matsya, 2) Kūrma, 3) Varāha, 4) Narasinha, 5) Vāmana, 6) *Paraśurāma, 7) Rāma (Rāmaçandra), 8) Kṛiṣṇa, 9) Buddha, 10) Kalkī (Kalkin)'dir. Bhāgavata Purāṇa'da ise, bunlara ek olarak Puruṣa, Nārada, Nara, Nārāyana, Kapila, Dattātreyā, Yacna, Riṣabha, Prithu, Dhanvantari, Vedavyāsa, *Balarāma sayılarak, Vişnu'nun 22 tane bedenlenmesi olduğu söylenir. Genel olarak kabul edilen ilk on avatāradır:

1) Matsya (Balık): Hint edebiyatında ilk olarak Śat. Brāh. (I, 8, 1)'da, *Tufan efsanesinde görülür. Burada insan ırkının

atalarından yedinci *Manu'yu selden kurtarır. Bhāgavata Purāṇa bununla ilgili farklı bir mit anlatır. İlk dört avatāra Satyayuga'da (Dünyanın İlk Dönemi) olur.

2) Kūrma (kaplumbağa): Vişnu, Satyayuga'da selden kaybolmuş birtakım değerli şeyleri bulmak için kaplumbağa biçiminde doğar. Bu değerli şeyler şunlardır: *Amṛita (abı hayat), Dhanvantari (tanrıların doktoru ve amṛita kabını taşıyan), *Lakṣmī (şans ve güzellik tanrıçası, Vişnu'nun karısı), Surā (şarap tanrıçası), *Çandra (ay), Rambhā (güzel kadın örneği olan peri), Uççaiśravas (örnek at), Kaustubha (Kutsal mücevher), Paricāta (kutsal ağaç), Surabhi (Bolluk ineği), Airāvata (örnek fil), Śaṅkha (zafer simgesi kabuk), Dhanus (ünlü yay), Viṣa (zehir).

3) Varāha (Domuz): Hiranya-kakṣa adında bir kötü ruh, denizin altında toprağı delerek gizlenir. Vişnu, domuz kılığında bin yıl süren bir mücadeleden sonra ifriti öldürür ve yeryüzüne çıkar.

4) Narasinha (İnsan Aslan): Vişnu, dünyayı zalim Hiranyakaśipu'nun kötülüğünden korumak için bu biçimde bedenlenmiştir. Onun oğlu *Prahlaḍa Vişnu'ya inandığını söyleyerek babasını kızdırır. *Hiranyakaśipu oğlu Prahlaḍa'ya türlü türlü eziyetler ederek onu bu inançtan vazgeçirmeye çalışır, fakat boşunadır. Zalim kral, her yerde hazır ve nazır olan tanrı Vişnu'nun, sarayın salonundaki sütunda olup olmadığını merak eder. Prahlaḍa'nın öcünü almak isteyen tanrı Vişnu yarı insan yarı aslan biçimiyle sütunun içinden çıkar ve gaddar *Daitya kralı parçalara ayırır (Prahlaḍa efsanesi, Vişnu Purāṇa I, 17-19'da anlatılır).

5) Vāmana (Cüce): Bu tip, Vişnu'nun üç adımıyla ilgilidir. Tretāyuga'da (Dünyanın İkinci Dönemi) Daitya kralı Bali, çilecilik ve bağlılıkla tanrılardan üç dünyayı kazanır. Tanrıların gücü kesilir. Vişnu bunu düzeltmek için, *Kaśyapa ve *Aditi'nin cüce çocukları olarak doğar. Bali'nin önünde eğilerek ona üç adım atıp çok toprak kazanmasını teklif eder. Bali bu ricaya uyar. Vişnu cennet ve dünya üzerinde iki adım atıp durur.

Üçüncü adımı Bali'den rica eder. Bu adım cehenneme (*Pātāla) giden adımdır.

6) *Paraśurāma (Baltalı Rāma): Tretāyuga'da, Brahman *Camadagni'nin oğlu olarak doğmuştur. Amacı, Brahmanları kşatriyaların (askerlerin) küstah yönetiminden korumaktır.

7) Rāma (Rāmaçandra “ay benzeri Rāma”): Rāmāyaṇa Destanı'nın kahramanıdır. Ay soyundan Ayodhyā kralı *Daśa-ratha'nın oğlu Rāma, Tretāyuga'da, zalim *Rākṣasa *Rāvaṇa'yı öldürmek üzere bedenlenmiştir.

8) *Kṛiṣṇa (Kara): Son dönem tanrıları içinde en popüler olan tanrı Kṛiṣṇa'dır. İnananları onun, Vişnu'nun en mükemmel bedenlenmesi olduğuna inanırlar. Mhb. ve Harivaṃśa'da onun pek çok mucizesi ve macerası anlatılır. Kṛiṣṇa neredeyse zafer oradadır (yatra kṛiṣṇaḥ tatra vicayaḥ). Kṛiṣṇa tamamen tanrı olduğunda, Vişnu'nun sekizinci avatāri ağabeyi Balarāma olur.

9) Buddha (Aydınlanmış): Buddhizmin kurucusu Buddha'nın, Vişnu'nun bir bedenlenmesi olarak öne sürülmüş halidir.

10) Kalkī (Kalkin “beyaz at”): Kali çağıının sonunda beyaz bir atın üstünde oturur biçimde gözükecektir. Kötülere cezasını verip, yaratılışı yenileyecektir.

Ganj nehrinin Vişnu'nun ayağından doğduğu söylenir. Korumacı ve yenileyici olarak görülen Vişnu, çok sevilen bir tanrı haline getirilmiştir. Onun bin adı (sahasranāma) vardır. Karısı şans tanrıçası *Lakṣmī (veya *Śrī)'dir. Cennetinin adı Vai-kuntha'dır. Binek hayvanı göksel kuş Garuḍa'dır. Dört eli vardır. Ellerinden birinde bir deniz kabuğu (Pañcācanya), birinde müthiş çark silahı (Vacraṇābha), üçüncüsünde bir güz (Kau-modakī) ve dördüncü elinde de bir nilüfer çiçeği vardır. Purāṇalarda Vişnu ile ilgili sayısız öykü ve efsane vardır.

Vişnu'ya verilen bin isimden bazıları şunlardır: Açyuta (düşmez-kalkmaz), *Ananta (sonsuz), Çaturbhuca (dört kollu), Govinda (sığır çobanı), Hari (sarı), Hṛiṣikeṣa (duyu organlarının efendisi), Canārdana (insanların taptığı), Keśava (saçlı), Lakṣmīpati (Lakṣmī'nin kocası), Madhusūdana (Madnu'yu yok eden), Padmanābha (nilüfer göbekli), Puruṣottama (insanların

en üstünü), *Vāsudeva (Vasudeva'nın oğlu Kriṣṇa)...

Viśvakarman: (Soyut Tanrılar) Adının anlamı “Herşeyi Yaratıcı”dır. Viśvakarmā da denir. **Rigveda*'nın X. kitabında iki ilahisi vardır (X, 81, 82). Bir kere *İndra'ya (VIII, 87: 2), bir kere de *Sūrya'ya (X, 170: 4) “Viśvakarman” diye seslenilir. Viśvakarman'ın yüzü, gözleri, kolları ve ayakları vardır. Herşeyi, herkesi görür, bilir. O bir aziz, din adamı ve Ata'dır. Düşünce kadar hızlıdır. Lütuf bahşeder. Sözün Efendisi (Vaçaspati)'dir. Bilgi ve enerji doludur. Tanrılara adlarını o vermiştir. Yeri ve göğü yaratmış bir kurucu (*Dhātṛi) ve düzenleyici (Vidhātṛi)'dir. Viśvakarman'ın, tıpkı sonraki mitoloji ve inançta görülen *Brahma kavramında olduğu gibi, “Yaratıcı tek tanrı” niteliği de gözden kaçmaz (X, 81: 3), (AV II, 1: 3). Śatapatha Brāhmaṇa'da (VIII, 2: 1/10-3/13) gene yaratıcı bir tanrı olan *Pracāpati ile özdeşleştirilir. *Veda sonrası dönemde ise sanatçı tanrıdır ve kendisine zaman zaman *Tvāṣṭṛi diye seslenilir. Genellikle tanrıların sanatçısı ve onların silahlarını ve arabalarını yapan tanrıdır. **Mahābhārata*'da bu özellikleriyle görülür. *Rāmāyaṇa'da ise, *Rākṣasaların Laṅkā şehrini imar eden tanrıdır. Ayrıca maymun *Nala'yı yaratarak, onun Hindistan ile Seylan arasındaki *Rāma köprüsünü yapmasını sağlar. *Purāṇalarda Viśvakarman, sekizinci Vasu olan Prabhāsa ile güzel ve erdemli karısı Yogasiddhā'nın oğludur.

Viśvāmitra: Asker olarak doğmuş fakat şiddetli çileciliği sayesinde Brahmanlığa yükseltilmiş ve yedi ermiş arasına girmeyi başarmış bir ermiştir. **Rigveda*'da ve Viṣṇu Purāṇa'da ona ait doğuş öyküleri anlatılır. Aitareya Brāhmaṇa'da Viśvāmitra yüz çocuk babası bir ermiştir. Viśvāmitra ile başka bir ermiş olan *Vasiṣṭha arasındaki kavga çok ünlüdür. *Mhb. ve *Rāmāyaṇa'da onun Menakā ile olan aşkı anlatılır. Onun çileciliği had safhaya varınca tanrı İndra onun bu sofulnessunu engellemek için gökten Apsaras Menakā'yı gönderir. Viśvāmitra'nın ondan doğan çocuğunun adı Śakuntalā'dır. Yaptığından utanan ermiş kuzey dağına çekilip, orada bin yıl çile-

cilik yapar. Peri kızı Rambhā ile başka bir aşk yaşadığı söylenir.

Rāmāyaṇa'da Brāhmanları *Rākṣasaların saldırısından koruması için oğlu *Rāma'yı göndermeye kral *Daśaratha'yı ikna eden Viśvāmitra'dır. Burada Rāma'nın hocası gibi davranır ve onunla birlikte Ayodhyā'ya gelir; Rāma orada karısı *Sītā'yı onun elinden alır.

Viśvarūpa: *Tvaṣṭri'nin oğlu, üç başlı bir kötü ruh. Trita ve Indra tarafından öldürülmüştür.

Viśva Devāh: (Bütün Tanrılar) Viśva “bütün” devāh “tanrılar” demektir. İki birlikte “bütün tanrılar” anlamına gelir. “Viśve-devāh” biçiminde de söylenir. Önemli bir yer işgal eden yaygın tanrı gruplarına işaret eder. Bunlara yaklaşık 40 ilahi sunulmuştur. Bir ilahi içinde dokuz on çeşit tanrıya yakarılabilir ve böyle oluşturulan ilahilerde Hint panteonunun hemen hemen bütün önemli tanrılarına yer verilmeye çalışılır. Örnek olarak VIII, 29: 1-10'daki ilahiyi verebiliriz:

Kahreverengi renkli cömert ve genç,
Altından bir süs takınmış; (*Soma)

Diğeri parlak mevkiini kazanmış,
Tanrılar arasında akıllı; (*Agni)

Diğeri elinde bir metal balta taşır,
Tanrılar arasında gayretli; (*Tvaṣṭri)

Diğeri elinde bir yıldırım tutar,
Ve onunla düşmanları öldürür; (*Indra)

Diğeri parlak, hiddetli ve soğuk,
Elinde keskin bir silah taşıyor; (*Rudra)

Bir diğeri başarı için yollar açar,
Hırsız gibi hazinelerin yerini bilir; (*Pūṣan)

Bir başkası, geniş adımlı olanı,
Tanrıların eğlendiği yeri üç adımda dolaşır. (*Viṣṇu)

Dişi arkadaşlarıyla kuşlarına binmiş,
Seyahat eden iki yolcudur onlar; (*İki Aśvin)

İçkileri manda sütü yağı olan bu iki kral
Cennetteki koltuklarına oturmuşlar; (*Mitra-Varuṇa)

Şarkı söyleyerek mest olan şarkıcılar,
Güneşin parlamasını sağlarlar. (*Aṅgirasalar)

Vivasvat: (Göksel Tanrılar) **Rigveda* içinde, kendisine sunulmuş başlıbaşına bir ilahi yoktur. Ancak adı 30 kez çeşitli yerlerde geçer. O, *Aśvinlerin (X, 17) ve *Yama'nın (X, 14) babasıdır. *Vedalarda ve Veda sonrası edebiyatında o, *Manu'nun babası, yani bütün insan soyunun atası olarak gözüktür. Hatta bir ilahide (X, 63) tanrıların da onun soyundan geldiği söylenir. Vivasvat'ın karısı *Tvaṣṭri'nin kızı Saranyū'dur (X, 17).

Vivasvat'ın elçisi olarak *Agni ve *Mātariśvan gözüktürler. Vivasvat'ın oturduğu yer (Sadana) beş kere anılır. Burada, başta *İndra olmak üzere tanrılar eğlenirler; şarkıcılar tanrıların büyüklüğünü överler (I, 53/III, 34).

Rigveda'nın pek çok yerinde İndra Vivasvat'la birlik halindedir. IX. bölümde ise *Soma ile çok yakın bir dostlukları vardır. Vivasvat'ın Aśvinlerle de ilişkisi vardır. *İki Aśvin'in arabasını bağlarken, göğün kızı ve Vivasvat'ın iki parlak günü ortaya çıkarlar (X, 39). Vivasvat, *Varuṇa ile birlikte de anılır.

Vivasvat sözcüğü, bazı yerlerde, niteliği olan “parlak” anlamıyla kullanılmıştır. Bu yerlerde özellikle Agni ve *Uṣas'la birlikte görülür.

Yacur Veda'da ve *Brāhmaṇalarda Vivasvat'a *Āditya denir ve Veda sonrası edebiyatta, güneşin genel adı olarak kullanılır. Vivasvat'ın önemi *Ṛigveda* döneminde azalmış, tıpkı Trita gibi zamanla gözden düşmüştür. Etimolojik anlamını ve Agni, Soma, Aśvinler gibi tanrılarla olan bağlantısını göz önüne aldığımızda, Vivasvat'ın doğan güneşin bir tür isimlendirilişi olduğunu söyleyebiliriz. Bazı bilim adamlarına göre de, parlak gökyüzünün veya güneşli gökyüzünün simgelendirilişidir. *Sūrya'nın bir adı da Vivasvat'tır. Bkz. Sūrya.

Vṛikodara: “Kurt Karınlı” anlamına gelir. *Bhīma'nın lakabıdır.

Vṛitra: **Ṛigveda*'da adı geçen en ünlü kötü ruhtur (Vṛitrāsura). Bazen birden fazla olarak (VIII, 17: 9) gözüktür. Elleri, kolları yoktur ve bir yılan (ahi) biçiminde düşünülür. Anasının adı Dānu'dur. Birçok kötü ruhla savaşmak zorunda kalan tanrı *Indra'nın baş düşmanıdır. Indra onu öldürür ve suları kurtarır. Çünkü Vṛitra “suları tutan kötü ruh”tur. Bazen kuraklık olarak düşünülür. Bu yüzden fırtınalı yağmur tanrısı Indra'ya *Vṛit-
rahan (Vṛitra'yı Öldüren) denir. Indra *Dadhyañc'ın kemikleriyle 99 Vṛitra'yı öldürür (I, 84: 13) ve Vṛitra'nın 99 kalesini yok eder (VII, 19: 5). Indra'ya, Vṛitra'yı öldüren anlamında Vṛitrakhada da denir.

Vṛitra adı vṛi “kaplamak, etrafını çevirmek” eyleminden türetilmiştir. Engelleyici bir anlam içerir. Avesta'da ise Verethra olarak görülür ve anlamı “zafer”dir. Bkz. Indra.

Vṛitrahan: “*Vṛitra'yı Öldüren” anlamına gelen *Indra'nın lakabıdır.

Vyāhṛiti: “Açıklama, söz” (Taittiriya Upa. I, 5). Yedi dünya olan bhūr, bhuvar, svar, mahar, canar, tapar, satya'nın açıklanması. Bunlardan ilk üçü “büyük Vyāhṛitiler” diye adlandırılır ve her Brāhman tarafından günlük işlerine başlarken *Om hecesinin ardından söylenir. Ayrıca *Savitṛi ile Pṛiśṇi'nin kızları olarak da kişileştirilirler.

Vyāsa: Birçok kitabın yazarı ya da derleyicisi olarak düşünülen ermiş. *Vedaların derleyicisidir (Vedavyāsa). *Mhb. ve bazı *Purāṇaların yazarıdır; Vedānta felsefesinin kurucusudur. Bütün bunları bir kişinin yapması olanaksız olduğundan Vyāsa'nın mitolojik anonim bir ad olduğunu düşünebiliriz... Vyāsa, ermiş *Parāśara ile Satyavatī'nin evlilik dışı oğludur. Kara renkli olduğu için *Kṛiṣṇa, Yamuna nehrindeki bir adada (dvīpa) doğduğu için de ona Dvaipāyana (Adalı) denir. Gayrimeşru olduğu için ona Kānīna (Piç) denir. Annesi daha sonra kral Śantanu ile evlenir ve ondan iki oğul doğurur. Büyük savaşta öldürülür, küçük olan Viçitravīrya ise geride çocuk bırakmadan ölür. Törelere göre ve annesinin ricasıyla dul kalan iki kadından Vyāsa çocuk yapar. Bunlar kör kral *Dhṛitarāṣṭra ile soluk tenli *Pāṇḍu'dur. Bu ikisinin çocukları arasındaki taht kavgası Mhb.'nin konusunu oluşturur.

Y

Yacñavalkya: Beyaz Yacurveda, Śat. Brāh. ve Brihad Āran-yaka'yı yazdığı sanılan ve adını taşıyan (Yacnavalkyasmṛiti) bir hukuk kitabı olan ermiş. *Mhb.'da *Yudhiṣṭhira, Rācasūya töreni yaptırtırken oradadır. Śat. Brāh.'da *Sītā'nın babası Vi-deha kralı Canaka'nın sarayında gözde bir kişi olarak görünür.

Yakşalar: Zenginlik tanrısı *Kubera'nın hizmetçileri olan do-ğaüstü bir yaratık grubu. *Rigveda'da tek bir yerde (X, 88: 13) Yakşa sözcüğü geçmekle birlikte, buradaki anlamı belirsizdir. Orijinleri hakkında çeşitli görüşler bildirilir. *Rākṣasalara ben-zerler. İçlerinde kötülerini kadar iyileri de bulunan bu hayalet sınıfına Punyacanāḥ (İyi İnsanlar) adı verilir. Dişilerine Yak-şinī denir. Yakşaların sihir ve büyü gücü vardır. *Mhb.'da (III, 313: 65) gerçekte tanrı *Dharma'nın kılık değiştirmiş bir hali olan bir Yakşa ile *Yudhiṣṭhira arasında çok güzel, felsefî bir karşılıklı konuşma geçer. (Bir tür Brahmodya) Ünlü şair Kā-lidāsa, mitolojiden etkilenerek yazdığı Meghadūta (Haberci Bulut) adlı eserinde, Kubera tarafından yeryüzüne sürgün edil-miş bir Yakşa'nın sevgilisine olan özle-mini ve ayrılık acısını dile getirişini işlemiştir.

Yama: (Ölüm Tanrısı) Ölüm tanrısı Yama'ya sunulmuş üç ila-hi vardır. X, 10'da ise Yama ve kız kardeşi *Yamī arasında bir karşılıklı konuşma vardır. *Varuṇa, *Bṛihaspati ve özellikle ölümün yöneticisi *Agni ile birlikte görünür. Agni'nin dostu veya onun papazı olduğu söylenir. Atalar ruhu ile, özellikle de *Aṅgiraslarla dosttur; onlarla birlikte *Soma içkisi içmeye kur-ban törenine gelir.

Yama, gökyüzünün bilinmez uzaklıklarında oturur. Tanrı-ların evi olan barınağı, flüt ve şarkı sesleriyle çınlar. Soma,

Yama tarafından sıkılır; kurban töreni sırasında yağ ona sunulduğundan, törendeki yerini alır. Ona, inananlar tarafından tanrılara ulaşmak için ve uzun ömür için yakarılır.

Babası *Vivasvat, anası ise Saranyū'dur. İkiz kızkardeşleri vardır. Adları Yamī ve Yamunā'dır. Yanında hep, elçileri olan iki açgözlü köpeği vardır. Köpekler dört gözlü ve geniş burunludur. Yama'nın diğer elçileri de baykuş (ulūka) ve güvercin (kapota)dir.

İnsanların ilki ve ilk kez ölüp göçen kişi olarak düşünülen Yama, bir ceza verici olarak değil, sadece can alıcı olarak görünür. Hint-İran döneminde Avesta'da görülen Yima ve Yimeh, **Rigveda*'daki Yama ve Yamī ile özdeşir.

Destanlarda *Manu'nun kardeşi, *Yudhiṣṭhira'nın babasıdır. Ölümün efendisi ve dünyadan göçmüş ruhların tanrısıdır. *Purāṇalarda da onunla ilgili bir efsane vardır.

Yama'nın birçok karısı vardır. Yama-pura adlı şehirde, kendi sarayında yaşar. Yama'nın başka isimleri de vardır: Mṛityu (Ölüm), *Kāla (Ölüm), Antaka (Ölüm), Kritānta (Bitirici), Daṇḍadhara (Sopa Taşıyan), Piṭṛipati (Atalar Ruhu Efendisi), Pretarāca (Ruhların Efendisi), Śrāddhadeva (Cenaze Tanrısı), Dharmarāca (Adalet Tanrısı).

Yamī: Yamunā nehrinin tanrıçasıdır. Tanrı *Yama'nın kızkardeşidir.

Yaratılış İlahisi: **Rigveda* X, 129'daki ilahidir. Bu, diğerlerinden çok farklıdır. *Vedaların diğer ilahileri, fiziksel olaylar ve dünyasal fenomenlerle ilgili olduğu halde, bu ilahi herhangi bir tanrı adı vermez. Yedi beyitten oluşan bu ilahide, Yaratılışın nasıl olduğu sorgulanır. Diğer kutsal kitaplarla kıyaslandığında ileri ölçüde bir Yaratılış açıklaması yapıldığını görürüz. Örneğin ilk beyitte: “Başlangıçta ne yokluk ne de varlık vardı” (nāsadāsīno sadāsītadānīm) denir. Kavranılmaz varlığın su (am̐bhaḥ) olup olamayacağı sorgulanır. Evrendeki gücün, ısının kuvvetiyle doğduğu, kendi gücü ile soluduğu söylenir. Bütün karşıtlıklar ondan sonra ortaya çıkmıştır. On-

dan önce ne ölüm ve ölümsüzlük, ne de gündüz ve gece vardır. Gene başlangıçta ortaya çıkan ilk şey *Kāma (İstek)'dir. Herşey bu güçten hız alarak oluşuma geçmiştir. Azizler “varlık”ın “var olmayan”a bağlı olduklarını anlarlar. Tanrılar, Evren yaratıldıktan sonra ortaya çıkmışlardır (X, 129: 6) *Rigveda*'nın bir başka yerinde de (X, 72: 3) benzer şekilde şöyle denir: “Tanrılar ortaya çıkmadan önceki bir devrede Varlık, Var Olmayan'dan çıktı (asatah sat acātata)”. Veda sonrası metinler olan *Upanişadlarda bu konu, zaman zaman tartışılarak, aksi düşünceler öne sürülür. Ancak Chandogya Upa.'da (VI, 12) *Rigveda* X, 129' daki tezi doğrular nitelikte açıklamalar vardır.

Rigveda'nın insan biçimli tanrılara sunulmuş ilahilerinden çok farklı olan bu ilahi, edebiyat tarihi, dinler tarihi ve felsefe açısından çok önemli bir kaynaktır. *Rigveda*'da, yaratılışa ilişkin diğer birtakım ilahiler şunlardır: X, 72; 81; X, 90; X, 121.

X, 129'daki bu düşünce, Upanişadlarda ve *Bhagavadgītā'da işlenmiş ve Sankhya felsefi sisteminde gelişmiş olan, tabiatçı felsefenin de çıkış noktasını oluşturmuştur.

Yātudhānalar: Bir kötü ruh türüdür. Bkz. Rākşasalar.

Yedi Ermiş: Hint mitolojisinin ünlü *yedi ermişi. Bunlar: 1) *Kaşyapa, 2) *Atri, 3) Bharadvaca, 4) *Gautama, 5) *Viśvāmitra, 6) *Camadagni, 7) *Vasiṣṭha'dır.

Yoni: Kadın cinsel organı. Tek başına veya *Liṅga ile birlikte *Śakti inananlarının tapındığı ve kutsal saydığı cisimdir.

Yudhiṣṭhira: **Mahābhārata*'da beş Pāṇḍava kardeşten en büyüğüdür. İnsan babası *Pāṇḍu, tanrı babası *Dharma'dır. Tıpkı Dharma gibi erdem sembolü bir insandır. Kendilerini kıskanmakta olan kuzenleri Kurularla aynı hocadan ders alır, birlikte büyürler. Büyüdükleri zaman taht mücadelesi yaparlar. Bir ara kral olan Yudhiṣṭhira *Duryodhana ile oynadığı zar oyununda yenilir ve ailesiyle birlikte ormana sürgüne gider. Bir savaşçıdan çok bir yönetici gibidir. Destanın ikinci sürgün bölümünde (Vanaparvan'da), aslında erdem tanrısı Dharma olan bir

*Yakşa'nın sorduğu sorulara doğru yanıtlar vererek kardeşlerini ölümden kurtarır. Hep barış isteyen Yudhiştira büyük savaş sırasında istemeden yalan söylemek zorunda kalır. Kurular yenilip savaş kazanıldıktan sonra bir süre krallık yapar. Sonra beş kardeş ve ortak eşleri *Draupadī, Himalayalara tırmanarak cennete giderler. Yudhiştira kardeşleri olmadan cennete girmeyeceğini söyler. Ayrıca yanlarında gelmiş olan bir köpeğin de içeri girmesi için cennet bekçileriyle tartışır. Bu köpek tanrı Dharma'dır ve oğlunun erdemliliğini denemektedir. Yudhiştira her zamanki gibi erdem sınavını başarıyla verir. Bkz. *Mahābhārata*.

Yuga: Dünyanın devirleri. Dört yuga vardır: Krita, Tretā, Dvāpara ve Kali Yuga. Her yuganın sonunda, o yuganın onda biri uzunluğunda Sandhya ve gene onda bir uzunlukta Sandhyansa bölümleri vardır. Yuga devirlerinin uzunlukları şöyledir:

- I. Krita Yuga 4.800 yıl
- II. Tretā Yuga 3.600 yıl
- III. Dvāpara Yuga 2.400 yıl
- IV. Kali Yuga 1.200 yıl

Bir tanrı yılı 360 insan yılına eşit olduğundan:

$$\begin{aligned}
 4.800 \times 360 &= 1.728.000 \text{ yıl} \\
 3.600 \times 360 &= 1.296.000 \text{ yıl} \\
 2.400 \times 360 &= 864.000 \text{ yıl} \\
 1.200 \times 360 &= 432.000 \text{ yıl}
 \end{aligned}$$

$$4.320.000 \text{ yıl}$$

Buna bir Mahāyuga (veya Manvantara) denir. İki bin Mahāyuga ve *Kālpa yani 8.640.000.000 yıl yapar ki bu tanrı *Brahmā'nın bir günü ve bir gecesine eşittir. Bu hesap *Rigveda'da bulunmaz; *Rigveda* ile Mhb. arasındaki bir dönemde

180 • Yuga

oluşturulmuştur. *Mhb.'da akıllı maymun *Hanuman, dünya-
nın devirleri hakkında bilgiler verir. En aydınlık çağ Krita
Yuga'dır. Giderek kötüleşir ve en karanlık çağ olan Kali dev-
rinden sonra dünyada yaşam sıfırlanır ve herşeye yeniden
başlanır.

KAYNAKÇA

KİTAPLAR

- Aryan, K. C., *Encyclopedia of Indian Art, References, Symbols, Evolution of Devanagari Script Rekhā*, Yeni Delhi, Rekha Prakashan, 1989.
- Banerjee, B. N., *Hindu Culture, Custom and Ceremony*, Yeni Delhi, Agam Kala Prakashan, 1979.
- Chaitanya, Krishna, *A New History of Sanskrit Literature*, Manohar, 1977.
- Chandra Das, A., *Rgvedic Culture*, Kalküta, 1925.
- Coomaraswamy, Ananda K., *Hinduism and Buddhism*, Yeni Delhi, 1986.
- Donald, A. Mackenzie, *India: Myths and Legends*, Londra, 1994.
- Dowson, J., *A Classical Dictionary of Hindu Mythology and Religion, Geography, History and Literature*, Londra, 1953.
- Hopkins, E. W., *Epic Mythology*, Strasburg, 1915.
- Hume, R. E., *The Thirteen Principal Upanishads. Translated from the Sanskrit*, Oxford University Press, Madras, 1951.
- Hutton, J. H., *Caste in India*, Cambridge University Press, Cambridge, 1946.
- Macdonell, A. A., *Vedic Mythology*, Strasburg, 1897.
- Macdonell, A. A., *A Vedic Grammar for Students*, Oxford University Press, Londra, 1955.
- Mahābhārata*, (Nilakantha Yorumu, 7 Cilt) Poona, 1929-1933.

New Larousse Encyclopedia of Mythology and Religion, P. Hamlyn, "Indian Mythology", Londra, 1957.

Rāmāyana, İngilizce'ye çev. Hari Prasad Shastri, 3 Cilt, Londra, 1952, 1957, 1959.

Ruben, W., *Eski Hint Tarihi*, Çev. C. Z. Şanbey, AÜ DTCF Yay., Ankara, 1944.

Ruben, W., *Buddhizm Tarihi*, Çev. A. İtil, AÜ DTCF Yay., Ankara, 1947.

Sister Nivedita, Ananta Coomaraswamy, *Hindus and Buddhists: Myths and Legends*, Londra, 1994.

The Śatapatha Brahmana, Yay. Dr. Albrecht Weber, Leipzig, 1924.

The Hymns of the Atharvaveda, İngilizce'ye çev. Ralph T. H. Griffith, 2 Cilt, Benares, 1916, 1917.

The Hymns of the Samaveda, İngilizce'ye çev. Ralph T. H. Griffith, Benares, 1926.

The Hymns of the Rigveda, İngilizce'ye çev. Ralph T. H. Griffith, 2 Cilt, Benares, 1920, 1926.

The White Yacurveda, İngilizce'ye çev. Ralph T. H. Griffith, Benares, 1927.

The Nighantu and The Nirukta, İngilizce'ye çev. Lakshman Sarup, Motilal Banarsidass, Delhi, 1967.

The World's Great Religions, Time Incorporated: "Hindu Beliefs", New York, 1957.

Winternitz, M., *A History of Indian Literature*, 1. Cilt, Kalküta Üniversitesi, Kalküta, 1927.

MAKALELER

- Çağdaş, K., "Fil Başlı Tanrı Ganeşa", *AÜ DTCF, Doğu Dilleri Dergisi*, Cilt I, Sayı 2, Ankara, 1964.
- Çağdaş, K., "Hindistan'da İnek Kültü ve Bu Kültün Menşei Üzerine Bir Araştırma", *AÜ DTCF Dergisi*, Cilt XIII, Sayı 1-2, Ankara, 1955.
- Çağdaş, K., "Vişnupurāna'da Prahlāda Efsanesi", *AÜ DTCF Dergisi*, Cilt XXIII, Sayı 3-4, Ankara, 1968.
- Grierson, G. A., "Piśāchas", *Encyclopedia of Religions and Ethics*, Yay. James Hastings, X. Cilt, Edinburgh, 1918.
- Hopkins, E. W., "Mahābhārata", *Encyc. of Rel. and Ethics*, Yay. J. Hastings, VIII. Cilt, Edinburgh, 1915.
- İtil, A., "İndra-Dharma", *AÜ İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Cilt XI, AÜ Basımevi, Ankara, 1963.
- Jacobi, H., "Brāhmanism", *Encyc. of Rel. and Ethics*, Yay. J. Hastings, II. Cilt, Edinburgh, 1909.
- Jacobi, H., "Daitya", *Encyc. of Rel. and Ethics*, Yay. J. Hastings, IV. Cilt, Edinburgh, 1911.
- Kaya, K., "Vetālapaṇṇavimṣati, (Hortlağın Yirmibeş Hikayesi)", *AÜ DTCF Dergisi*, Cilt XXXV, Sayı 1, Ankara, 1992.
- Kaya, K., "Vedaların Bilinmeyen Tanrısı KA", *AÜ DTCF Dergisi*, Cilt XXXIII, Sayı 1-2, Ankara, 1990.
- Kaya, K., "Yaratılış İlahisi (*Rigveda* X, 129)", *AÜ DTCF Dergisi*, Cilt XXXV, Sayı: 2, Ankara, 1992.
- Keith, A.B., "Om", *Encyclopedia of Rel. and Ethics*, Yay. J. Hastings, IX. Cilt, Edinburgh, 1917.
- Macdonell, A. A., "Rāmāyana", *Encyc. of Rel. and Ethics*, Yay. J. Hasting, X. Cilt, Edinburgh, 1918.
- Macdonell, A. A., "Vedic Religion", *Encyc. of Rel. and Et.*,

Yay. J. Hastings, Vol. XII, Edinburgh, 1921.

Macun, İ., “Bhagavadgītā'da Tanrı Krishna'ya Hitap Şekilleri”,
AÜ DTCTF, Doğu Dilleri Dergisi, Cilt IV, Sayı 1, Ankara,
1985.

Ruben, W., “Hind'de Köy ve Şehir”, *AÜ DTCTF Dergisi*, Cilt I,
Sayı 3, Ankara, 1943.

Korhan Kaya

Hint Mitolojisi Sözlüğü

Hint Mitolojisi Sözlüğü, engin bir mitolojinin başlıca tanrılarını, kavramlarını, kaynaklarını, öyküleri, temelleri, çerçeveleriyle birlikte sunuyor. Özgün Sanskrit kaynaklarından derlenmiş örnek parçalarla, terimlerle özel adların özgün dildeki okunuşlarını titizlikle yansıtan çeviriyazısıyla sağlam bir başvuru kitabı niteliği taşıyan bu yapıt Hint mitolojisini bütün boyutlarıyla kavramanın yolunu açıyor.

ISBN 975-533-180-8

9 789755 331805